

ก็เลี้ยงดูอุปถัมภ์กันอย่างอันทรงเกียรติและแจกจ่ายเครื่องสังเวย เช่น เนื้อควาย ไปตามหมู่บ้านไทดำต่างๆ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 50-54)

พิธีเสนผีบ้าน ไทดำประกอบพิธีเสนผีบ้านหรือผีหมู่บ้าน ณ บริเวณที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน อันเป็นที่ตั้งของเสาเลื้อยบ้านหรือศาลเลื้อยบ้านที่เป็นที่สถิตยของเจ้าเลื้อยผู้ตั้งหมู่บ้านเป็นคนแรก มีการฆ่าหมูหรือวัวในการสังเวยผีบ้าน โดยมีหมอสวมเสื้อฮิสดำเป็นผู้นำในการประกอบพิธี พิธีกรรมจะประกอบด้วยการเชิญผีบ้านมาทานเครื่องเซ่น ตามด้วยผีที่ตายในหมู่บ้านเรียงลำดับในแต่ละรุ่น และสุดท้ายจะเป็นการกินเลี้ยงของคนไทดำภายในหมู่บ้าน การเสนผีบ้านมีวัตถุประสงค์เพื่อขอให้ผีบ้านคุ้มครองคนในหมู่บ้านให้ปราศจากสิ่งชั่วร้ายเข้ามาสร้างความและขอให้ชาวบ้านทำมาหากินสะดวก (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 54)

ก่อนวันที่จะมีการเสนผีบ้าน ผีเมืองมักจะห้ามคนจากในและนอกหมู่บ้านเข้าหรือออกหมู่บ้านที่เรียกว่ากำแพงเมือง เพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้ายผ่านเข้ามาในหมู่บ้าน มีการติดสัญลักษณ์ตาเหลวไว้ที่ประตูหน้าหมู่บ้าน เพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้าย และในวันที่มีการเสนผีบ้านผีเมือง มักมีการละเล่นต่างๆประกอบ เช่น การเล่นลูกกอน การชักกะเย่อ และการขี่ม้าแข่ง เป็นต้น

พิธีเสนผีเรือน ไทดำสิบสองจุไทเดิมจัดเสนผีเรือนทุกปีหรือ 2-3 ปีครั้ง ตามแต่สภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว ในอดีตผีชั้นผู้ท้าวจะเสนผีเรือนด้วยเนื้อควายและผีชั้นผู้น้อยจะเสนด้วยเนื้อหมู นอกจากมีการเสนผีเรือนประจำอย่างไทดำในประเทศไทยปฏิบัติกันแล้ว ไทดำที่สิบสองจุไทยังทำปาดตงหรือการถวายอาหารประจำสัปดาห์แก่ผีเรือนเช่นเดียวกับที่เมืองไทยด้วย โดยชั้นผู้ท้าวทำปาดตงทุก 5 วัน และชั้นผู้น้อยทำปาดตงทุก 10 วัน เช่นเดียวกัน ไทดำเชื่อว่าทุก 5 วันและ 10 วัน ผีดำหรือผีบรรพบุรุษจะลงมาตามเสาดังเพื่อมารับประทานเครื่องเซ่น และที่คล้ายกับการปฏิบัติของไทดำในประเทศไทยอีกประการหนึ่ง คือ ไทดำสิบสองจุไทมีประเพณีปาดตงข้าวใหม่หลังการเก็บเกี่ยวด้วย

พิธีปาดตงข้าวใหม่ ภายหลังจากการเก็บเกี่ยว ไทดำจะนำข้าวใหม่มาถวายผีเรือนเป็นกรณีพิเศษ เพื่อความเป็นสิริมงคลและเพื่อขอให้การเก็บเกี่ยวผลผลิตได้มากในปีถัดไป ข้าวใหม่ที่น่ามาถวาย ได้แก่ ข้าวเม่า ข้าวหลาม และข้าวอื่นๆ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 56)

หลังจากที่เวียดนามถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนและเวียดนามอยู่ภายใต้การปกครองของเวียดนามในปี พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) ชาวไทดำได้รับการส่งเสริมให้ทำนาสองครั้งต่อปี การทำนาครั้งที่หนึ่งเริ่มในเดือนมกราคม และการทำนาครั้งที่สองเริ่มในราวเดือนมิถุนายน การเสนผีบ้านและผีเมืองเริ่มเสื่อมความนิยม คงไว้แต่การเสนผีเรือน ซึ่งไม่นิยมเสนในเดือนมกราคมซึ่งตรงกับวันขึ้นปีใหม่ของชาวเวียดนาม และไทดำมีการกินเลี้ยงเนื่องในวันปีใหม่ของเวียดนามในช่วงตรุษจีนด้วย

ตารางสรุปกิจกรรมการเกษตรและประเพณีในรอบ 12 เดือนของไทดำสิบสองจุไทในปัจจุบัน

เดือน	เดือนไทดำ	ฤดูกาล	กิจกรรมการเกษตร	ประเพณีสำคัญ
มกราคม	เดือน 7	ฤดูหนาว	ทำนา	- กินเจียงแกว (ขึ้นปีใหม่เวียดนาม) - ไม่เล่นผีเรือน
กุมภาพันธ์	เดือน 8	ฤดูหนาว	ทำนา	--
มีนาคม	เดือน 9	ฤดูหนาว	ทำนา	--
เมษายน	เดือน 10	ฤดูหนาว	เกี่ยวข้าว	--
พฤษภาคม	เดือน 11	ฤดูร้อนและมีฝน	เกี่ยวข้าว	--
มิถุนายน	เดือน 12	ฤดูร้อนและมีฝน	ทำนา	--
กรกฎาคม	เดือนเจียง	ฤดูร้อนและมีฝน	ทำนา	--
สิงหาคม	เดือนยี่	ฤดูร้อนและมีฝน	ทำนา	--
กันยายน	เดือน 3	ฤดูร้อนและมีฝน	--	--
ตุลาคม	เดือน 4	ปลายฤดูร้อน และมีฝน	เก็บเกี่ยวข้าว กินข้าวใหม่	--
พฤศจิกายน	เดือน 5	ฤดูหนาว	เก็บเกี่ยวข้าว	--
ธันวาคม	เดือน 6	ฤดูหนาว	--	--

การทำนาสองครั้งต่อปีของไทดำใช้ระบบชลประทานเข้าช่วย โดยระบบเหมืองฝายมีความสำคัญอย่างมากต่อชีวิตคนไทดำตั้งแต่ครั้งในอดีต ดังภาษิตของไทดำที่กล่าวเปรียบเทียบความสำคัญระหว่างพ่อและฝายว่า “พ่อตายฝายยัง พ่อยังฝายอยู่” นอกนั้นไทดำยังมีกลุ่มคำที่ออกเสียงคล้องจองกันของระบบเหมืองฝาย เช่น “เหมือง ฝาย หลาย ลิน” เหมือง หมายถึงการรับน้ำเข้าเหมือง ฝาย คือ ทำนบกั้นน้ำขนาดใหญ่ที่ใช้ไม้ขนาดใหญ่ หลาย คือ ฝายขนาดเล็กที่ประกอบขึ้นด้วยไม้ไผ่ขนาดเล็ก และ ลิน คือ ท่อน้ำ ที่ทำจากลำไม้ไผ่ ที่นำน้ำเข้าสู่แปลงนาที่ห่างไกลออกไป (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2539: 15)

นอกจากชาวไทดำจะดำรงชีพด้วยการทำนาแล้ว ผู้ชายยังนิยมล่าสัตว์และจับปลา เพื่อนำมาประกอบอาหารสำหรับสมาชิกในครอบครัวอีกด้วย

6.6.2 พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวัฏจักรของชีวิต

นอกเหนือจากประเพณีการเล่นผีเมือง ผีบ้าน และผีเรือนแล้ว ไทดำที่สืบสองจุไทยังมีประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การลงช่วง การแต่งงาน การเล่นลูกกอน และงานศพคล้ายอย่างที่ไทดำในประเทศไทยปฏิบัติกัน

ประเพณีการเกิด การคลอดลูกของไทดำที่สืบสองจุไทส่วนใหญ่ยังคงแบบวิธีดั้งเดิม คือหลังจากทารกคลอดแล้ว จะนำรกห่อด้วยใบตองไปฝังหรือใส่ในกระบอกไม้ไผ่แขวนไว้ตามต้นไม้หรือทิ้งลงในน้ำ หลังจากการคลอดได้ระยะเวลาหนึ่งจนแน่ใจว่าทารกจะมีชีวิตรอดต่อไป ก็จะประกอบพิธีทำขวัญให้ทารก มีการผูกพันนิ้วทารกหญิงด้วยด้ายและนำหน้าไม้เล็กๆ ใส่มือของทารกชาย พออายุครบหนึ่งเดือนจะทำพิธีตั้งชื่อให้ทารก และลงดา (พี่ชายหรือน้องชายของเจ้าของเรือน) จะทำสัญลักษณ์แทนขวัญแก่ทารก เนื่องจากถือว่าเด็กนั้นได้กลายเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์แล้ว และนับว่าเป็นสมาชิกของครอบครัวโดยสมบูรณ์ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 81-82)

การลงช่วง หนุ่มสาวไทดำในอดีตมีโอกาสรู้จักกันด้วยการลงช่วงหรือการเล่นลูกกอน

การเล่นลูกกอนหรือตีกกอนหรืออื่นกอน คล้ายการละเล่นลูกช่วงของไทยและของไทดำในประเทศไทย โดยจะมีการแบ่งฝ่ายการเล่นออกเป็นทีมฝ่ายชายและฝ่ายหญิง และมีการโยนลูกตีกไปมาทั้งสองฝ่าย ถ้าฝ่ายใดรับไม่ได้ อีกฝ่ายเอาสิ่งของของฝ่ายที่รับไม่ได้เป็นประกัน การเล่นลูกตีกช่วยให้หนุ่มสาวไทดำได้มีโอกาสรู้จักกัน เป็นที่มาของการเริ่มต้นความรัก ถ้าหญิงหรือหนุ่มไทดำเสียชีวิตก่อนวัยอันควรและยังไม่ได้แต่งงาน จะมีประเพณีโยนลูกกอนข้ามโรงศพ จากนั้นนำลูกกอนไปวางไว้ในโลงศพ เพราะเชื่อว่าการโยนลูกกอนเป็นที่มาของครอบครัวที่เชื่อนำมาซึ่งความสุข (กว้าง ธิ เพ็ญ, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2547)

ประเพณีการแต่งงาน เริ่มต้นจากการที่หนุ่มสาวไทดำชอบพอกัน พ่อแม่ของฝ่ายชายส่งลามาไปทาบตามกับพ่อแม่ฝ่ายหญิงพร้อมของกำนัล แล้วก็มีการส่งลามาไปเจรจาตัวหรือคำหัวของฝ่ายหญิงอีกครั้งเมื่อจะแต่งงาน ครั้นเป็นที่ตกลงกันได้แล้วก็ถึงขั้นตอน “ส่งเขย” หรือ การที่ฝ่ายชายย้ายไปอยู่เรือนของฝ่ายหญิง เพื่อ “อาสา” หรือช่วยทำงานกับครอบครัวของฝ่ายหญิง และเพื่อทดสอบความขยันหมั่นเพียรของผู้ชาย โดยเวลาที่ลูกเขยจะอาศัยนอน ณ ส่วนกว้านของเรือน โดยจะเข้าไปยังด้านหลังของเรือนและห้องนอนของฝ่ายหญิงไม่ได้ การไป “อาสา” หรือ เป็น “เขยกวาน” สำหรับตระกูลสามัญชน ในปัจจุบันใช้เวลา 3 เดือน ถึง 1 ปี และชั้นผู้ท้าวใช้เวลา 2-3 ปีหลังจากครบกำหนดที่ได้ตกลงกันแล้ว ก็มีการประกอบพิธีแต่งงานเป็นทางการที่เรียกว่า “กินตอง” มีการเลี้ยงอาหารและเหล้าแก่ผู้มาร่วมงาน หลังจากการแต่งงานแล้ว ฝ่ายชายยังต้องอยู่กินในเรือนภรรยาต่อไปอีกช่วงระยะเวลาหนึ่งที่เรียกว่า “อยู่เขย” คนธรรมดา 8 ปี และผู้ท้าว 12 ปี ถ้ามีการนำสิ่งของมามอบให้กับครอบครัวของฝ่ายภรรยา ระยะเวลาการอยู่เขยอาจลดลงได้ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 77-79)

ประเพณีงานศพ หลังจากมีการตายเกิดขึ้น ถ้าผู้ตายเป็นชายจะสวมเสื้อแขนยาวและกางเกงขายาวสีครามไว้ด้านในและสวมทับด้านนอกด้วยเสื้อผ่าข้างและกางเกงขายาวทับอีกหนึ่งชั้น ถ้าผู้ตายเป็นหญิงจะสวมเสื้อด้านในด้วยเสื้อแขนยาวสีดำแต่ไม่ติดกระดุม มัดด้วยด้ายและผ้าชิ้นสีขาวที่สวมทับด้านนอกด้วยเสื้อยาวหรือเสื้ออี (เสื้อลวง) และผ้าถุงลายตาหมี

ศพจะถูกนำมาวางบนฟูกที่วางบนไม้ไผ่ขัดและบริเวณใต้ซอกกลางเรือน ศพจะถูกคลุมหน้าด้วยผ้าขิดและคลุมทับด้วยผ้าเปี้ยว หลังจากนั้นจะมีการยิงปืน 3 นัดขึ้นฟ้า เพื่อปลุกผี พิธีศพจะมีเขยกก หรือ เขยใหญ่ เป็นผู้ทำหน้าที่สำคัญในพิธี ศพจะตั้งไว้ที่เรือนประมาณ 1 วัน 1 คืน หรือ 1-2 เดือนถ้าเป็นศพชั้นผู้ท้าว ระหว่างที่ตั้งศพไว้ที่เรือน ชายที่รู้หนังสือจะอ่านนิทานต่างๆ เพื่อให้ผีขวัญและทุกคนฟังเพื่อคลายความโศกเศร้า และเขยกกจะอ่านความโศกเศร้าในตอนดึก เพื่อให้ไปถึงประวัติศาสตร์ไทดำและที่มาของบรรพบุรุษ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545 : 84-97)

นอกจากนั้นพิธีศพยังประกอบด้วยพิธีสวดส่งผีคนตายโดยมีหมอผีหรือผู้นำทางพิธีกรรมกล่าวนำบทสวดโดยมีเขยกกกล่าวตาม เพื่อบอกให้ผีขวัญของผู้ตายทราบถึงสภาพของตนเองและบอกทางไปสู่เมืองฟ้าหรือโลกของผู้ตาย พิธีการต่อมาคือการนำศพไปเผาที่ป่าแฮ้ว ป่าแฮ้วหมายถึงป่าช้าที่อยู่บริเวณปลายของหมู่บ้าน บ้านหรือเมืองที่มีขนาดใหญ่มักจะแยกป่าแฮ้วของชนชั้นสามัญออกจากป่าแฮ้วของเพี้ยเจ้า ที่เรียกว่า “ดงเขียงแก้ว” โดยป่าแฮ้วของสามัญมักจะอยู่ใกล้ลำน้ำ ขณะที่ดงเขียงแก้วของเพี้ยเจ้าอยู่ใกล้ภูเขา (คำ จอง, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547) และหลังจากนั้น 5 วันจะเป็นพิธีเก็บกระดูกใส่ไห แล้วฝังที่หลุมในป่าแฮ้ว ถ้าผู้ตายเป็นชนชั้นสูงจะนำไหกระดูกไปฝังไว้ ณ ยอดเขาเนินเมือง เหนือหลุมที่ฝังกระดูกไทดำจะสร้างเรือน

รูป 6.17 เรือนแฉ้วสันนิษฐานว่าเป็นของผู้ชาย ณ บ้านแฉ้ว บ้านส้ม
เดียนเบียนฟู

แฉ้วที่ต่อมาญาติของผู้ตายได้นำเอาสิ่งของมาถวาย เรือนแฉ้วมีลักษณะคล้ายกันไม่ว่าผู้ตายเป็นชายหรือหญิง (รูป 6.17-6.18) ถ้าผู้ตายเป็นชาย เรือนแฉ้วจะประดับด้วย ต้น "จาวฟ้า" (Chao Pha) หรือ "การ" 2 ต้น ต้นหนึ่งเรียกว่า "ตุง" บนยอดมีถาดหนึ่งใบ เรียกว่า "พานข้าวเปา" (รูป 6.19) เหนือพานเป็นร่ม เพื่อบังแดดฝน 1-2 คัน ได้ร่มมีท่อนไม้มัดตามขวางหรือแขนเสื้อกางใหม่ 2 ชุด และประดับด้วยนกสลัก หรือ "นกตัวเงินตัวคำ" เพื่อให้พาผู้ตายบินกลับไปหาต้า (บรรพบุรุษ) ตนเอง (รูป 6.20) ส่วน "การ" อีกต้น ประดับด้วยธงใบกล้วยและแขนผ้าขาวและผ้าขีด ถ้าผู้ตายเป็นหญิง เรือนแฉ้วจะประกอบด้วย ต้น "ฮวา" หรือปลีกล้วยที่เกิดจากการประดับด้วยธงขนาดเล็กจนมีลักษณะคล้ายปลีกล้วย (สมิทร ปิติพัฒน์, 2545: 84-97) (รูป 6.21) คล้ายที่พบที่เรือนแฉ้วของหญิงไทดำในประเทศไทย นอกจากนั้นสีสันทองประดับต้นจาวฟ้าสีขาว-แดง ที่ตามความหมายของวัฒนธรรมจีนหมายถึง ฟ้าและดิน ตลอดจนรั้วไม้ไผ่และสัญลักษณ์ปลอกแขนเงินที่ทำจากดอกไม้ไผ่ คล้ายคลึงกับการประดับประดาเรือนแฉ้วของไทดำในประเทศไทยอีกด้วย แต่ในสิบสองจุไทถ้าสามีเสียชีวิต ภรรยาจะตัดผ้าเปียวหรือผ้าคลุมผมของตนออกเป็นสองส่วน โดยส่วนหนึ่งฝ่ายหญิงจะเก็บไว้กับตัวเอง และอีกส่วนหนึ่งเก็บไว้กับผู้ตาย โดยในงานศพจะใช้ผ้าเปียวประมาณ 5 ผืน (กว้าง ติ เฟื่อง, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2547)

รูป 6.17 เรือนแฉ้วสันนิษฐานว่าเป็นของผู้ชาย ณ บ้านแฉ้ว บ้านส้ม
เดียนเบียนฟูรูป 6.18 เรือนแฉ้วของชายไทดำพร้อมด้วยเรือนแก้วหรือวิมาน
ในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

รูป 6.19 “จาวฟ้า” หรือ “การ” ที่ประดับด้วยผ้าขาวสลับแดงซึ่งใช้ในพิธีกรรมที่เมืองเซินลา ประเทศเวียดนามคล้าย “บายไม้” ต้นจาวฟ้าของไทดำในประเทศไทย

รูป 6.20 รั้วและนกตัวเงินตัวดำ เหนือต้นจาวฟ้า ในพิธีกรรมที่เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

รูป 6.21 เรือนแห้วของศพหญิงไทดำที่ประดับด้วยต้นฮวา หรือ ปลีกกล้วยภายในพิธีกรรมที่เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

ระหว่างพิธีศพที่ป่าแห้วจะมีการเซ่นผีผู้ตาย รวมทั้งเซ่นควายเผือก เพื่อถวายให้คนตายเอาไปทำนาดำ ในงานศพญาติผู้ตายจะสวมเสื้อผ้าสีขาว และโปกศีรษะด้วยผ้าขาวคล้ายการปฏิบัติของไทดำในประเทศไทย

ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในการประกอบพิธีศพของไทดำในบางหมู่บ้านของเวียดนาม กล่าวคือไม่ทำการเผาศพแต่ทำการฝังแทน โดยชาวไทดำให้เหตุผลว่าเนื่องจากขาดแคลนพื้นที่เผาศพ หรืออาจจะเป็นไปได้ว่าไทดำรับอิทธิพลการฝังศพของชาวเวียดนาม โดยศพไทดำจะถูกฝังให้หันเท้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและหันหัวไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ศพคนตายจะสวมเสื้อผ้าใหม่ 2-3 ชุด ศพจะตั้งที่เรือนประมาณ 24 ชั่วโมง ถ้าศพเป็นบิดาให้นำศพลงบันไดทางขวาน และถ้าศพเป็นมารดาให้นำศพลงทางซ้าย ถ้าบุตรชายเสียชีวิตก่อนบิดาให้นำศพลงบันไดทางขวา ศพของลูกสาวให้หามลงบันไดทางซ้ายเสมอ แต่บางเรือนหรือบางหมู่บ้านไม่มีการแยกทางลงของศพหญิงและชายแล้ว (ลอ วัน เนือง, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2547)

สิบสองจุไทถิ่นฐานดั้งเดิมของไทดำเปรียบเสมือนเมืองฟ้าของไทดำในประเทศไทย ถึงแม้ว่าสิบสองจุไทเป็นเมืองสามฝ่ายฟ้าที่ต้องส่งเครื่องบรรณาการเพื่อขอความคุ้มครองจากจีน ลาว และเวียดนามแต่ไทดำค่อนข้างมีอิสระในการปกครองตนเองมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากอาณาจักรใหญ่รอบข้างไม่ค่อยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองของไทดำแต่อย่างใด ประกอบกับภูมิประเทศทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนามประกอบด้วยภูเขาสูงทำให้

พัฒนาการเป็นอาณาจักรใหญ่เป็นไปด้วยความยากลำบาก จึงมักไม่มีใครได้
รับความสนใจมากนักจากอาณาจักรใหญ่รอบข้าง แม้กระทั่งเมื่อฝรั่งเศสเข้า
มามีอำนาจในเวียดนาม แต่การเมืองการปกครอง ตลอดจนประเพณีของไทยดำ
ถึงจุดหักเหภายหลังจากที่ฝรั่งเศสพ่ายแพ้แก่กลุ่มเวียดนามหัวในสงครามเย็น
เป็นฝ่าย และภาคเหนือของเวียดนามตกอยู่ภายใต้การปกครองของเวียดนามหัว
ในปี ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) รัฐบาลใหม่ของเวียดนามได้ทำการปฏิรูป
การเมืองและเศรษฐกิจของเวียดนามเหนือ ส่งผลให้การปกครองแบบศักดินา
เดิมรวมทั้งการจัดสรรที่ดินโดยชนชั้นปกครองเปลี่ยนเป็นการเข้าไปดูแลโดยรัฐ
ทำบ้านหรือผู้นำของหมู่บ้านมาจากการเลือกตั้ง และที่ดินภายในหมู่บ้านตก
เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ นอกจากนั้นรัฐยังส่งเสริมให้ไทดำทำนา 2 ครั้งต่อปีเพื่อ
ฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจ ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณี 12 เดือนของไทยดำ
การเสนผีเมือง ผีบ้านคลายความนิยม คงไว้แต่การเสนผีเรือนและไทดำหันมา
ฉลองปีใหม่ในเดือนมกราคมหรือช่วงตรุษจีนซึ่งเป็นวันปีใหม่ของชาวเวียดนาม
กระนั้นก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างไทดำในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม
และไทดำในประเทศไทยยังสามารถสืบสาวได้จากลักษณะของครอบครัวที่เน้นฝ่ายชาย
เป็นสำคัญ ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ อันได้แก่ ผี ขวัญ เต่า
และเครื่องรางของขลัง ตลอดจนพิธีการเสนผีเรือน การทำปาดตง การเกิด
การแต่งงาน และพิธีศพ ความคล้ายและความต่างของไทยดำในเวียดนามกับ
ไทดำในประเทศไทยยังสะท้อนให้เห็นได้จากการเลือกถิ่นฐาน ลักษณะของ
หมู่บ้าน และลักษณะของเรือน

บทที่ 7

ถิ่นฐานไทดำในเวียดนาม

การพัฒนาเติบโตของมนุษย์จากวัยเยาว์ ย่อมมิได้เป็นผลจากการเลี้ยงดูของบุพการีเท่านั้น หากแต่สภาพแวดล้อมรอบตัวยังนับเป็นปัจจัยที่หล่อหลอมจิตใจและบุคลิกลักษณะของเราแต่ละคน ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมในระดับย่อยของครัวเรือน ไปจนถึงระดับสังคมของชุมชน ตลอดจนหลักแหล่งถิ่นฐานบ้านเกิด หากในครอบครัวหนึ่งๆ มีบุพการีทำหน้าที่เป็นแม่พิมพ์อบรมเลี้ยงดูเกื้อกูลให้บุตรเติบโตเป็นบุคคลที่มีความเป็นตัวตนอันเป็นลักษณะเฉพาะ สภาพแวดล้อมของถิ่นฐานที่กลุ่มคนหรือชุมชนใดได้ปักหลักพำนักพักพิงก็เปรียบเสมือนพ่อแม่ผู้เกื้อกูลและสร้างชีวิตให้กับชุมชนนั้นๆ ตลอดจนบ่มเพาะลักษณะนิสัยใจคอก่อกำเนิดความเป็นเอกลักษณ์อันเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชน

สภาพแวดล้อมของถิ่นฐานและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ นอกจากจะมีอิทธิพลในการปลูกฝังนิสัยใจคอของชุมชนแล้ว ยังส่งผลต่อวิถีทางการดำเนินชีวิต อาชีพ ตลอดจนอัตลักษณ์ของสิ่งที่กลุ่มชนนั้นสร้างสรรค์ขึ้น ตั้งแต่หน่วยเล็กๆ วัตถุ สิ่งของ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ไปจนถึงเรือนที่พักพิง และลักษณะของชุมชนในระดับบ้าน เมือง และประเทศ

7.1 หลักแหล่ง

7.1.1 หลักแหล่งดั้งเดิม

ภาคตะวันตกเฉียงเหนือหรือภาคพายัพของเวียดนามนั้นเป็นดินแดนที่มีผู้คนหลากหลายเผ่าพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกัน หนึ่งในจำนวนนั้นคือชุมชนชาวไท อันประกอบด้วยไทดำ ไทขาว และไทกลุ่มอื่นที่มีชื่อเรียกย่อยออกไปอีกหลายเหล่า

ตำนานสร้างโลกของไทดำมีอยู่ว่ามนุษย์นั้นมิได้กำเนิดมาจากผลน้ำเต้า มีพี่น้อง 5 คนที่คนโตคือพวกราชและอาศัยอยู่ทั่วไปบนเทือกเขาสูง ต่อมาคือไทดำผู้อาศัยอยู่แถบเมืองแดง และลาวพุงขาวอยู่ที่เมืองลาว คนที่สี่คือพวกล้ออยู่ที่เมืองล้อแถบญวน และคนสุดท้ายคือพวกล้ออยู่ที่เมืองญวน พี่น้องทั้ง 5 คนนี้ ถือกำเนิดมาจากที่เดียวกัน แต่ได้แยกย้ายไปเติบโตตั้งถิ่นฐาน ณ ที่ต่างๆ มีลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มที่ต่างกัน (ภักธิยา ยิมเรวัต, 2544: 21) ตำนานนี้บ่งชี้ให้เห็นได้ชัดว่าชาวไทดำได้ตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับชนหมู่อื่น รู้ว่าในโลกของความจริงนั้นพวกเขาอยู่ร่วมดินแดนกับชนหมู่อื่นๆ อีกหลายเผ่าพันธุ์

ถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวไทดำในบริเวณภาคพายัพของเวียดนามนั้นเดิมมีชื่อเรียกว่าดินแดนสิบสองจุไทย เป็นดินแดนของทุ่งราบที่ถูกโอบล้อมด้วย

ภูเขา มีเขตแดนเชื่อมต่อกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือของลาวและจีนตอนใต้ บริเวณมณฑลยูนนาน คำว่า “จุ” นั้นมาจากภาษาเวียดนามว่า เจา หรือ เจิว ซึ่งแปลว่า เขต แดน หรือ แคว้น ฉะนั้นจุไทก็หมายถึงดินแดนหรือแคว้นของชาวไทนั่นเอง

ภูมิประเทศของสิบสองจุไทเป็นเทือกเขาหลายลูกสร้างซับซ้อน อันเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธารสายน้อยใหญ่ที่ไหลลงไปยังที่ราบระหว่างหุบเขา (รูป 7.1) ทำให้ที่ราบเหล่านั้นมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถทำการเพาะปลูกได้ดี ในจำนวนแม่น้ำลำธารหลายสายที่หล่อเลี้ยงดินแดนสิบสองจุไทนั้น แม่น้ำแดงเป็นเสมือนเส้นพรมแดนของคนไท จำเพาะปากตะวันตกของลำน้ำนี้ เหล่าคนไทตั้งถิ่นฐานอยู่ แม่น้ำแดงนี้เป็นแม่น้ำหลักทางตอนเหนือของเวียดนาม มีความยาว 1,149 กิโลเมตร เปรียบเสมือนเส้นโลหิตใหญ่ของความอุดมสมบูรณ์ แก่ภูมิภาค แม่น้ำลำธารสายต่างๆเป็นจำนวนมากในแถบนี้ล้วนเป็นสาขาของแม่น้ำแดง

รูป 7.1 บ้านไทดำในเวียดนาม ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ท่ามกลางหุบเขา

ในช่วงต้นๆ ของพุทธศตวรรษ 25 อาณาบริเวณที่คนไทปักหลักตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ฟากตะวันตกของแม่น้ำแดงนี้มีเมืองหลักอยู่ 12 เมือง ได้แก่ เมืองสอ เมืองไล เมืองสาง เมืองเติก เมืองแกง เมืองหม่วย เมืองลา เมืองมวก เมืองวาด เมืองกวาย เมืองลอ เมืองถาน สีเมืองแรกเป็นเมืองของคนไทขาว ส่วนอีก 8 เมืองเป็นของไทดำ รวมกันเข้าเป็นดินแดนแคว่นแคว้นที่เรียกกันว่าสิบสองจุไท หรือสิบสองเจ้าไท นอกจากนี้ยังมีบ้านเมืองของคนไทในละแวกนี้อีกหลายชุมชน ตั้งหลักปักฐานกระจายอยู่ทั่วไป รวมทั้งเลยเข้าไปในดินแดนจีนและลาว ซึ่งทำให้เส้นแบ่งเขตแดนประเทศที่เกิดขึ้นภายหลังนี้แบ่งแยกผู้คนร่วมสายวัฒนธรรมเดียวกันออกจากกันด้วย อย่างไรก็ตามมีความเห็นที่แตกต่างกันไปเกี่ยวกับชื่อเมืองทั้ง 12 เมืองในชั้นเดิมว่ามีเมืองอะไรบ้าง และภายหลังจากการเข้าครองของฝรั่งเศส เมืองของคนไทได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 16 เมืองรวมทั้งยังมีบ้านเล็กเมืองน้อยของคนไทในละแวกนี้อีกหลายแห่ง (รูป 7.2)

รูป 7.2 แผนที่แสดงที่ตั้งบริเวณสิบสองจุไท
(ปรับปรุงจากแผนที่ใน Helen West: 1991, 152)

ใกล้กับพรมแดนลาว ห่างจากกรุงฮานอยเมืองหลวงของเวียดนามเหนือออกไปราว 500 กิโลเมตร ที่นั่นเป็นที่ตั้งของเมืองแดง เมืองหลักอันเปรียบเสมือนเมืองแม่ของชาวไทดำ เมืองในตำนานสร้างโลกอันเป็นจุดกำเนิดของคนไท เมืองอันเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการปกครองของแว่นแคว้นเมืองแดงจึงมีความสำคัญต่อชาวสิบสองจุไททั้งในเชิงมโนภาพและภาพลักษณ์ที่ปรากฏ

ชาวเวียดนามเรียกเมืองแดงว่าเดียนเบียนฟู (Dien Bien Phu) ในความหมายว่าอำเภอชายแดน ซึ่งขึ้นอยู่กับจังหวัดไลเจา (Lai Chau) เดิมเป็นเขตปกครองของชนกลุ่มน้อย ชื่อเสียงของเดียนเบียนฟูขจรกระจายเป็นที่รู้จักแพร่หลายไปในสากลในฐานะสมรภูมิกู้อิสรภาพแห่งชาติเวียดนาม ค่ายเดียนเบียนฟู คือที่มั่นสุดท้ายของฝรั่งเศสหลังจากที่ยึดครองเวียดนามมาว่าครึ่งศตวรรษ ก่อนที่จะถูกเวียดนามเหนือตีแตกในที่สุดเหตุการณ์ครั้งนั้นทางการเวียดนามเพิ่งจัดฉลองชัยชนะครบ 50 ปี ไปเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2547 ที่ผ่านมานี้ หลังเป็นอิสระจากการยึดครองของฝรั่งเศส อำเภอเดียนเบียนฟูภายใต้ร่มธงชาติเวียดนามก็พัฒนามาโดยลำดับ จนทุกวันนี้ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดเดียนเบียนแล้ว

7.1.2 การตั้งถิ่นฐาน

ดินแดนแถบสิบสองจุไทนี้มีร่องรอยว่ามีชุมชนเข้ามาอาศัยอยู่เป็นเวลานานหลายพันปีมาแล้วตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีการตั้งถิ่นฐานถาวรเป็นบ้านเมืองขึ้นมา (ภัททิยา ยิมเรวัต, 2544 : 23) กลุ่มชนดั้งเดิมที่เก่าแก่ที่สุดที่อาศัยอยู่ในแถบนี้อาจอยู่ในยุคปลายวัฒนธรรมหินเก่าต่อกับยุควัฒนธรรมหินใหม่ โดยที่ผู้คนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ และเคลื่อนย้ายไปในที่ต่างๆ และยังไม่มี การตั้งถิ่นฐานถาวรแต่มีการย้ายไปพักพิงตามถ้ำและเพิงผาต่างๆ ในทิวเขาที่เรียงรายสลับซับซ้อนอยู่ในบริเวณนี้ ผู้คนดั้งเดิมกลุ่มเล็กๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้อาจมีความสัมพันธ์กันในแต่ละกลุ่มในแง่ของการติดต่อแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ แต่ในทางสังคมวัฒนธรรมแล้วยังคงแยกกัน (ภัททิยา ยิมเรวัต 2544, 25)

ในระยะต่อมากลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ราบหุบเขาคงจะมีการรวมตัวที่ใหญ่ขึ้นเป็นปึกแผ่น เกิดเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ตลอดจนการถ่ายทอดการเรียนรู้การแลกเปลี่ยนภาษาระหว่างกลุ่มคนในบริเวณหุบเขาที่ใกล้เคียงกันออกไปเรื่อยๆ จนถึงหุบเขาห่างไกลชุมชนเล็กๆ จึงเริ่มเกิดการรวมตัวกลายเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้นจนเกิดเป็นบ้านเมืองขึ้น

แม้นักวิชาการหลายท่านจะมีความเห็นว่ากลุ่มคนที่มีพัฒนาการมาแต่ดั้งเดิมกว่า 2000 ปีในดินแดนสิบสองจุไทนี้กลุ่มหนึ่งน่าจะเป็นชาติพันธุ์ไทผู้ที่พูดภาษาไทยดั้งเดิม แต่จากประวัติศาสตร์ชนชาติไทในเวียดนามนั้น นักประวัติศาสตร์ชาวเวียดนามได้ถือเอาช่วงศตวรรษที่ 8-11 เป็นช่วงที่พอจะลำดับความเป็นมาของชนชาติได้จากเอกสารเก่าของชาวไทที่ยังหลงเหลือ

ตำนานไทดำได้กล่าวไว้ว่าถิ่นกำเนิดเดิมของคนไทคือเมืองแถน ใกล้กับพรมแดนลาว เมืองแถนนี้มีลักษณะภูมิประเทศเป็นทุ่งราบซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดาทุ่งราบสี่แห่งที่เป็นหลักแหล่งถิ่นฐานของชาวไทยในเวียดนาม คือ ทุ่งแถน ทุ่งถาน ทุ่งเด็ก และทุ่งลอ จากหนังสือ ประวัติศาสตร์สิบสองจุไทย ภัทริยา ยิมเรวัต ได้กล่าวไว้ว่า หากคนไทมีต้นกำเนิดที่เมืองแถนนี้จริงดังในตำนาน ก็จัดว่าเป็นชนเผ่าดั้งเดิมกลุ่มหนึ่งของดินแดนนี้ และในเวลาต่อมา คนไทที่มีเมืองแถนก็คงจะขยายไปตั้งถิ่นฐานในแถบอื่นๆ ซึ่งสาเหตุหลักของการอพยพย้ายถิ่นฐานในยุคดั้งเดิมในดินแดนสิบสองจุไทยนี้มักเป็นการแสวงหาที่ทำกิน เนื่องจากในยุคนั้นผู้คนยังชีพด้วยการแสวงหาอาหารจากธรรมชาติ เก็บของป่าล่าสัตว์ ยังไม่รู้จักริธีทำการเพาะปลูก จนในระยะต่อมาผู้คนเริ่มเรียนรู้สภาพแวดล้อมตลอดจนระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ในธรรมชาติ ภูมิอากาศ ลักษณะพื้นที่ พืชพันธุ์ ทำให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ ประจวบกับพื้นที่ในบริเวณทุ่งราบเชิงเขาที่มีลักษณะเป็นป่าโปร่งเช่นทุ่งราบเมืองแถนนี้มักจะเป็นบริเวณที่มีพืชพันธุ์ต่างๆ หลากหลายและมีความอุดมสมบูรณ์ต่อการเพาะปลูกจึงเป็นถิ่นฐานที่เอื้ออำนวยต่อเศรษฐกิจการยังชีพแบบผลิตอาหารขึ้นมาได้

การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยในดินแดนสิบสองจุไทยนั้นในยุคแรกจึงเป็นด้วยลักษณะพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต จวบจนในระยะต่อมาเมื่อมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนจึงได้มีการกำหนดการใช้พื้นที่อย่างเป็นระบบเข้ากับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิต ทั้งพื้นที่อยู่อาศัยที่ทำกิน ตลอดจนที่ฝังกระดูกผู้ล่วงลับ และเมื่อชุมชนเริ่มขยายตัวมั่นคงขึ้น ผู้คนเข้าใจลักษณะถิ่นฐาน สร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ สามารถปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ให้เข้ากับสภาพแวดล้อม จัดการให้ธรรมชาติเอื้ออำนวยต่อการยังชีพ ตลอดจนสร้างความมั่นคงปลอดภัย ผู้คนก็ไม่คิดจะอพยพอีกต่อไป จึงเกิดเป็นการสร้างบ้านเมืองถิ่นฐานที่ถาวรขึ้นมา (ภัทริยา ยิมเรวัต, 2544 : 27)

7.2 ประวัติศาสตร์ชนชาติ

ชาวไทยในเวียดนามนั้นมีตำนานเกี่ยวกับต้นกำเนิดของตนเองที่เล่าถ่ายทอดกันมาและมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเนื้อหาหลักก็กล่าวถึงพญาแถน น้ำเต้าปุง และเมืองแถน แต่จากหลักฐานเอกสารของคนไทในสิบสองจุไทยเรื่องราวความเป็นมาบางชี้ว่า แต่เดิมนั้นคนไทมีภูมิลำเนาอยู่ที่จีนตอนใต้ ต่อมาจึงได้อพยพตั้งหลักแหล่งในดินแดนที่เป็นเวียดนามปัจจุบัน กลุ่มคนไทนี้ได้แยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองหลายแห่ง จนเกิดเป็นรัฐและแว่นแคว้น โดยดินแดนของคนไทที่สำคัญมีอยู่สามดินแดนคือ สิบสองจุไทย ในภาคพายัพของเวียดนาม ดินแดนสิบเก้าเจ้าฟ้า แถบลุ่มน้ำสาละวิน และดินแดนสิบสองปันนา ทางตอนใต้ของประเทศจีน (ภัทริยา ยิมเรวัต, 2544 : 11)

ดินแดนชาวไทเหล่านี้เปรียบเสมือนบ้านที่เมืองน้องมีความสัมพันธ์เป็นพันธมิตร และเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกันโดยแต่ละดินแดนล้วนมีระบบการปกครองของตนเอง ขอบเขตของอาณาจักรก็ไม่มีกำหนดชัดเจน อาศัยความคุ้นเคยของผู้คน และธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมา

ในแง่การเมืองการปกครองนั้น บริเวณที่เป็นดินแดนสิบสองจุไท เป็นดินแดนที่ได้ถูกเปลี่ยนมือผ่านการปกครองของหลายอาณาจักร เดิมดินแดนสิบสองจุไทขึ้นอยู่กับอาณาจักรน่านเจ้า ต่อมาภายหลังขึ้นอยู่กับอาณาจักรโยนกเชียงแสน เมื่ออาณาจักรเชียงแสนถูกทำลายลง ดินแดนสิบสองจุไทได้ไปขึ้นกับอาณาจักรล้านนา ต่อมาในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ดินแดนสิบสองจุไทได้มาขึ้นอยู่กับอาณาจักรสุโขทัย ดินแดนนี้จึงได้ถูกแบ่งเป็น 2 ภาค คือ แคว้นสิบสองปันนา ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับพม่าและจีน และแคว้นสิบสองจุไท ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับจีน ลาว และเวียดนาม (ม. ศรีบุษรา ,2522 : 14)

จนเมื่ออาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจลง แคว้นสิบสองจุไทนี้ ต่อมาได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรล้านช้างซึ่งมีกรุงศรีสัตนาคนหุตเป็นเมืองหลวง จนกระทั่งกรุงศรีสัตนาคนหุตเสียแก่พม่าครั้งพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง อำนาจการปกครองก็ลดลง ในเวลาต่อมาเมื่อกรุงศรีสัตนาคนหุตแยกเป็น 2 อาณาจักร คือหลวงพระบางและเวียงจันทน์ เมืองฝ่ายตะวันออกได้แยกออกไปขึ้นกับเจ้านครเวียงจันทน์ ส่วนเมืองที่อยู่ทางตอนเหนือใกล้หลวงพระบาง เจ้านครหลวงพระบางได้แต่งตั้งท้าวพระยาไปปกครอง ดินแดนนี้เดิมมีอยู่ 5 เมือง ภายหลังเพิ่มขึ้นอีกเมืองหนึ่ง จึงเรียกว่าหัวพันทั้งห้าทั้งหก อันประกอบด้วย เมืองควาย เมืองดุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองไล และเมืองแดง ซึ่งปัจจุบันคือเมืองเดียนเบียนฟูในประเทศเวียดนาม (สมทรง บุรุษพัฒน์ ,2540 : 3) ส่วนเมืองที่อยู่ห่างไกลออกไปคงเรียกสิบสองจุไท และให้ปกครองกันเองในลักษณะประเทศราช (ถวิล เกษรราช ,2512 : 34-35)

ในบริเวณสิบสองจุไทนี้การแบ่งเขตการปกครองไม่มีการเขียนแผนที่แน่นอน แต่เป็นไปตามลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ เช่นภูเขา ลำห้วย ซึ่งกั้นระหว่างเขตพื้นที่ การที่บ้านใดจะขึ้นอยู่กับเมืองใด ถือสายสัมพันธ์ของความเป็นเครือญาติและความสะดวกทางพื้นที่เป็นเกณฑ์ (สุมิตร ปิติพัฒน์,2512:3) จากลักษณะเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่า สำหรับชาวไทดำในดินแดนสิบสองจุไทสิ่งที่มีอิทธิพลต่อวิถีความคิด ตลอดจนการปกครอง คือลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ สภาพแวดล้อม และความสัมพันธ์แบบเครือญาติ หรือสังคมแบบญาติพี่น้อง ปัจจัยทั้ง 2 ประการนี้ เป็นปัจจัยอันมีผลต่อสังคม วัฒนธรรม ประเพณีของชาวไทดำ ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตอันเรียบง่าย รักสงบ และปรองดองซึ่งกันและกัน

ดินแดนสิบสองจุไทนี้ถึงแม้พลเมืองจะเป็นผู้รักสงบ แต่ด้วยเหตุที่เป็นดินแดนอันมีอาณาเขตติดต่อกับมหาอำนาจ 3 ฝ่าย คือ จีน ลาว และเวียดนาม ทำให้สิบสองจุไทเป็นเขตที่มีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนในทางการเมือง

การปกครอง และทำให้เป็นพื้นที่ซึ่งเกิดสงครามอยู่เสมอ ถึงแผ่นดินแดนสิบสอง-จุไทจะเข้ามาอยู่ในความปกครองของนครหลวงพระบาง ตั้งแต่ช่วงพุทธศักราช 19-20 การปกครองท้องถิ่นยังคงดำเนินไปเป็นอิสระ โดยที่เจ้าเมืองสิบสองจุไท ต้องส่งเครื่องบรรณาการไปยังมหาอำนาจรอบข้าง เมืองสามส่วยฟ้า หรือเมืองสามฝ่ายฟ้า (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2521 : 3) ด้วยเหตุนี้เองชาวไทดำในดินแดนสิบสองจุไท ผู้รักความสงบ และอิสระ จึงมีชีวิตรอยู่ภายใต้ความกดดันทางการเมืองการปกครอง โดยคงรักษาความสงบอิสระไว้ด้วยการโอนอ่อนให้แก่มหาอำนาจจากบริเวณรอบข้าง

ด้วยลักษณะที่ตั้งและอาณาเขตนั่นเอง ทำให้บริเวณสิบสองจุไทเป็นดินแดนซึ่งผ่านการสู้รบอยู่เสมอ ชาวไทดำจึงมีชีวิตร่วมไปด้วยสงคราม การอพยพ และการพลัดพรากจากดินแดนบ้านเกิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น อาณาจักรสยามได้เข้ามามีอำนาจเหนืออาณาจักรล้านช้าง พระเจ้าตากสินมหาราชได้ยกทัพไปตีเวียงจันทน์และหัวเมืองต่างๆ ในอาณาจักรล้านช้าง พร้อมทั้งกวาดต้อนพลเมืองเข้ามาตั้งบ้านเรือนในอาณาจักรสยาม ดินแดนสิบสองจุไทจึงได้เข้ามาอยู่ภายใต้อิทธิพลของสยามในครั้งนั้น แต่การปกครองท้องถิ่นของดินแดนสิบสอง-จุไท ยังคงอยู่ในความดูแลของหลวงพระบาง โดยที่อาณาจักรสยามไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยว (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2521 : 3) ในเวลาต่อมาเมื่อฝรั่งเศสแผ่อิทธิพลเข้าไปในเวียดนาม และได้ยึดเวียดนามเป็นเมืองขึ้น ฝรั่งเศสได้พยายามรวบรวมแคว้นสิบสองจุไทให้อยู่ในเขตอาณานิคมนั้นด้วย ในปี พ.ศ. 2432 อาณาจักรสยามจึงได้เสียดินแดนสิบสองจุไทและหัวพันทั้งห้าทั้งหกให้แก่ฝรั่งเศส

ดินแดนสิบสองจุไทตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส จนกระทั่งคณะพระรศกอบกู้อิสรภาพแห่งชาติเวียดนาม หรือที่เรียกกันย่อๆว่าเวียดนามห์ มีจุดประสงค์ที่จะให้เวียดนามเป็นเอกราช จึงทำการขับไล่ฝรั่งเศสออกไปจากดินแดนอินโดจีน เวียดนามห์ได้เข้าโจมตีเมืองเดียนเบียนฟูหรือเมืองแดง ซึ่งเป็นเมืองป้อมปราการของฝรั่งเศส และเป็นเมืองแม่ของชาวไทดำ อันมีพลเมืองไทดำอยู่หนาแน่น การสู้รบครั้งนี้ทำให้เมืองเดียนเบียนฟูแตกฝรั่งเศสยอมจำนน และเวียดนามห์เข้าปกครองดินแดนสิบสองจุไท อาจกล่าวได้ว่าศูนย์กลางชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทดำ ณ เมืองแดงได้ถูกสั่นคลอน ยังผลให้พลเมืองไทดำจำนวนมากต้องอพยพย้ายถิ่นฐาน จากการสู้รบในเมืองเดียนเบียนฟูครั้งนี้ พลเมืองไทดำประมาณ 4,000 คน ได้อพยพไปอยู่เวียดนามได้ อีกจำนวนหนึ่งประมาณ 2,000 คน อพยพไปอยู่เมืองเซียงขวางประเทศลาว แต่เนื่องจากสถานที่ทำมาหากินคับแคบ พลเมืองไทดำจึงอพยพต่อไปยังบริเวณเมืองเวียงจันทน์ (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540 : 4)

หลังจากที่ไทดำได้อาศัยอยู่ที่เวียงจันทน์ประมาณ 20 ปี คอมมิวนิสต์ได้เข้าครอบครองลาว ชาวไทดำผู้รักอิสระเสรี ไม่สมัครใจจะอยู่ภายใต้การ

ปกครองระบอบคอมมิวนิสต์จึงต้องละทิ้งถิ่นฐานอีกครั้งหนึ่ง และอพยพหลบภัยเข้ามาในประเทศไทย โดยส่วนหนึ่งเข้าอยู่ในศูนย์ผู้อพยพจังหวัดหนองคาย อีกส่วนหนึ่งได้ลี้ภัยคอมมิวนิสต์ไปอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา แคนาดา และออสเตรเลีย (สมทรง นุราชพัมภ์, 4)

ประวัติศาสตร์ชนชาติของชาวไทดำนี้แสดงให้เห็นว่า ชาวไทดำผู้รักสงบได้ผ่านการต่อสู้ ถูกรุกราน และผ่านการอพยพหลบภัยหลายครั้งหลายครา ทำให้ชนชาติไทดำกระจัดกระจายกันไปหลายทิศทาง ดังนั้นนอกจากดินแดนสิบสองจุไทย ซึ่งเป็นดินแดนแม่และเป็นถิ่นฐานดั้งเดิม ชาวไทดำได้กระจัดกระจายอยู่ในบริเวณเวียดนามตอนใต้ จีน ลาว ไทย รวมทั้งส่วนหนึ่งที่ได้อพยพไปตั้งรกรากในประเทศตะวันตกอีกด้วย

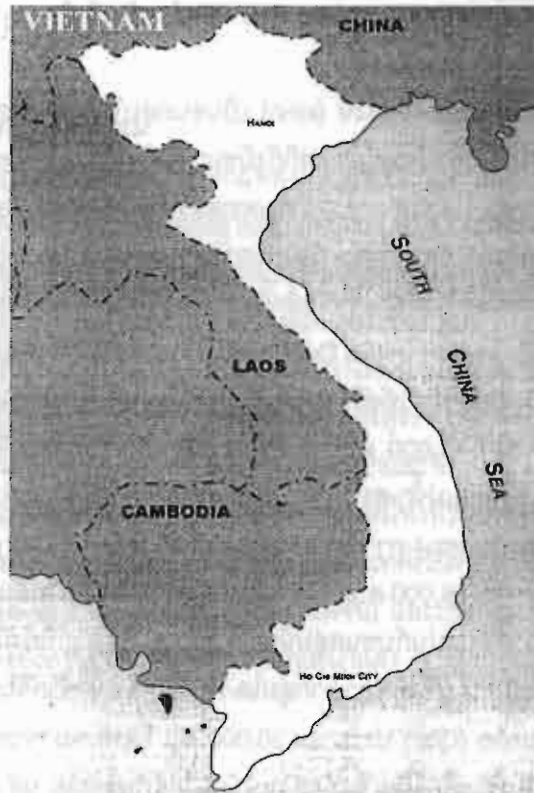
7.3 ภูมิลักษณะท้องถิ่น

7.3.1 ภูมิศาสตร์พื้นที่

ในด้านลักษณะของภูมิประเทศนั้น แผ่นดินประเทศเวียดนามมีรูปร่างโค้งตัวคล้ายอักษร S ที่วางตามแนวเหนือใต้กินบริเวณตามยาวของคาบสมุทรอินโดจีน โดยมีปากตะวันออกเป็นชายฝั่งยาวเหยียดติดทะเลจีนใต้ตลอดความยาวราว 1,600 กิโลเมตร ของประเทศ ตลอดพรมแดนของประเทศเวียดนามนั้นมีความยาวประมาณ 3,730 กิโลเมตร โดยมีชายแดนทางภาคเหนือประมาณ 1,150 กิโลเมตร ติดกับประเทศจีน ส่วนทางทิศตะวันตกประมาณ 1,650 กิโลเมตร ติดกับลาว และ 930 กิโลเมตร ติดกับกัมพูชา (เวียดนามหน้าต่างสู่โลกกว้าง, 61) บริเวณแผ่นดินทั้งหมดของเวียดนามนั้นมีพื้นที่ประมาณ 327,500 ตารางกิโลเมตร โดย 3 ใน 4 เป็นภูเขาและป่าไม้ โดยอาณาเขตของประเทศยังรวมไปถึงพื้นที่ในทะเลไม่ว่าจะเป็นไหล่ทวีปหรือหมู่เกาะมากมายที่อยู่ในช่วงอ่าวตังเกี๋ยไปจนถึงอ่าวไทย (รูป 7.3)

เวียดนามตั้งอยู่ระหว่างละติจูด 8 องศา 33 ลิบดา ถึง 23 องศา 20 ลิบดาเหนือ และลองจิจูด 102 องศา ถึง 109 องศา 27 ลิบดาตะวันออก เป็นดินแดนที่งดงามประกอบไปด้วยสภาพภูมิประเทศอันหลากหลายและอุดมสมบูรณ์ (เวียดนาม หน้าต่างสู่โลกกว้าง, 61) และด้วยความแตกต่างทางด้านภูมิศาสตร์ของประเทศนั้นยังผลทำให้พืชพันธุ์ธรรมชาติที่ขึ้นตามเทือกเขา ป่าไม้ ที่ราบและที่ราบสูงมีลักษณะแตกต่างกันไปด้วย โดยมีป่าเขตร้อนปกคลุมอยู่ราว 40% ของประเทศและมีพืชพันธุ์ที่ต่างกันกว่า 700 ชนิด ซึ่งพืชเหล่านี้เป็นแหล่งทรัพยากรในการดำรงชีวิตของผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่อาศัยอยู่ในดินแดนเวียดนามตลอดจนเป็นแหล่งทรัพยากร ไม้มีค่า ยาง น้ำมัน สมุนไพร และไม้สำหรับใช้ในอุตสาหกรรม

ทางด้านสภาพอากาศนั้น โดยรวมประเทศเวียดนามตั้งอยู่ในเขตร้อนชื้นตะวันออกเฉียงใต้ของเอเชีย ระหว่างเส้นทรอปิคออฟแคนเซอร์กับเส้น

รูป 7.3 แผนที่ประเทศเวียดนาม
(ที่มา : Joachim Schliessinger, 1998:)

ศูนย์สูตร ซึ่งก่อให้เกิดสภาพอากาศชุ่มชื้นอันมีลักษณะที่แปรเปลี่ยนไปตามภูมิภาคต่างๆ โดยมีอุณหภูมิเฉลี่ยในราว 22°C ซึ่งไม่เปลี่ยนแปลงมากนักจากฤดูหนึ่งไปอีกฤดูหนึ่ง แต่ก็อาจมีการเปลี่ยนแปลงฉับพลันได้ในบางครั้งทางภาคใต้และชายฝั่งอุณหภูมิค่อนข้างคงที่โดยจะมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงมรสุมและฤดูฝนตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม อากาศจะค่อนข้างแล้งตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนจนถึงมีนาคมก่อนจะเข้าฤดูฝน ในภาคใต้เดือนที่ร้อนที่สุดจะอยู่ช่วงประมาณมีนาคมถึงพฤษภาคมโดยมีอุณหภูมิประมาณ 35°C สำหรับสภาพอากาศทางตอนเหนือนั้น ได้รับอิทธิพลจากกระแสลมของเอเชียตอนกลางทำให้มีอากาศคล้ายคลึงกับในประเทศจีน มีฤดูหลักๆอยู่ 2 ฤดูคือฤดูหนาว ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเมษายนซึ่งมีอากาศเย็นและชุ่มชื้น มีกระแสอากาศจากขั้วโลกที่พัดผ่านไซบีเรียเข้ามาทำให้อุณหภูมิลดต่ำมาประมาณ 0°C และมีฝนตกปรอยๆในบริเวณเทือกเขาตลอดช่วงเดือนในฤดูหนาวนี้ ส่วนฤดูร้อนทางภาคเหนืออยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคม จะมีอุณหภูมิสูงและมีฝนตกมาก เดือนที่ร้อนที่สุดจะเป็นมิถุนายนถึงสิงหาคม โดยเขตที่ราบสูงส่วนใหญ่จะมีอากาศเย็นกว่าชายฝั่งทะเลและอุณหภูมิจะลดลงในตอนกลางคืนตลอดปี (เวียดนาม หน้าต่างสู่โลกกว้าง, 64)

สำหรับประชาชนนั้น ชาวเวียดนามมีวิวัฒนาการมาจากการผสมผสานของเผ่าพันธุ์ต่างๆมากมายมาเป็นเวลานานนับพันปี อันเกิดจากการ

ศึกสงครามรุกรานจากภายนอกและการอพยพย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมักเป็นการอพยพจากเหนือลงใต้

แม้ว่าชาวเวียดนามหรือกิงห์ (Kinh) เป็นชนกลุ่มใหญ่ของประเทศมีจำนวนประมาณ 90% ของประชากร แต่ก็ยังมีชนกลุ่มน้อยอีกหลายกลุ่มเช่นชาวจีนซึ่งมีอยู่ประมาณ 1 ล้านคน ชาวจามและเขมรราว 400,000 คน และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นอีกกว่า 50 กลุ่มอาศัยอยู่ในบริเวณเทือกเขา

ชนกลุ่มน้อยในเทือกเขานี้ที่สำคัญกลุ่มหนึ่งคือชาวเขา ที่ประกอบไปด้วยเผ่าเมือง (Muong) รา เด (Ra De) ยาราย (Jarai) บันนาร์ (Banhar) และเซดัง (Sedang) นอกจากนี้ยังมีพวกไต (Tay) ประมาณเกือบล้านคน และนุง (Nung) ประมาณ 340,000 คนซึ่งมีวัฒนธรรมและภาษาใกล้เคียงกัน มักอาศัยอยู่ในหุบเขาใกล้แม่น้ำ ชาวฮม่ง (Hmong) มีประมาณ 400,000 คน ชาวยาว (Dao) ผู้พูดภาษาฮม่ง-ยาว (Hmong-Dao) ประมาณ 35,000 คน สำหรับชาวไทนั้นมีประมาณ 76,000 คนอาศัยอยู่ในภาคพายัพของเวียดนามแถบลุ่มน้ำแดง โดยมักอาศัยปะปนกับชนกลุ่มน้อยพวกอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีชาวลานจีประมาณ 77,000 คน ผู้ซึ่งพูดภาษากลุ่มไต-ไท ที่อพยพมาจากจีนช่วงต้นศตวรรษที่ 19 ชาวยาย (Giai) ประมาณ 30,000 คน ที่อพยพมาจากจีนและพูดภาษากลุ่มไต-ไท เช่นเดียวกัน ซึ่งมักตั้งหมู่บ้านใกล้กับชาวไต นุง และชาวไท นอกจากนี้ยังมีชาวลู (Lu) ผู้ซึ่งพูดภาษากลุ่มไต-ไทประมาณ 3,000 คนอพยพมาจากจีนมาอาศัยอยู่แถบเมืองเดียน เปียน ฟู่ (เวียดนาม หน้าต่างสู่โลกกว้าง, 69-74)

ชนกลุ่มน้อยในเทือกเขานี้มีการดำรงอยู่ที่ค่อนข้างห่างไกลจากกระแสสังคมเมืองของชาวเวียดนามทำให้สามารถดำรงเอกลักษณ์และวิถีชีวิตของตนเองได้ค่อนข้างมาก

สำหรับการตั้งถิ่นฐานของชาวไทดำนั้น แม้จะแบ่งแยกเป็นหลายหมู่บ้านในดินแดนสิบสองจุไท ถึงกระนั้นการแบ่งแยกเขตการปกครองดั้งเดิมจะไม่มีการเขียนแผนที่แน่นอน แต่เป็นไปตามลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ เช่น ภูเขา ลำห้วย ซึ่งกั้นระหว่างเขตพื้นที่ การที่บ้านใดจะอยู่กับเมืองใดถือสายสัมพันธ์ของความเป็นเครือญาติและความสะดวกทางพื้นที่เป็นเกณฑ์ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2521 : 3) จากลักษณะเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่า สำหรับชาวไทดำในดินแดนพายัพของเวียดนามนั้น สิ่งที่มีอิทธิพลต่อวิถีการปกครอง ตลอดจนวิถีชีวิตและโลกทัศน์ คือลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ สภาพแวดล้อม และความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ปัจจัยดังกล่าวนอกจากจะมีผลต่อลักษณะเฉพาะทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ของชาวไทดำ ยังส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่การสร้างสภาพแวดล้อม บ้านเรือน และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตอันเรียบง่าย เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติ

7.4 ภูมิทัศน์ถิ่นฐาน

7.4.1 สภาพแวดล้อม

ที่ภาคพายัพอันเป็นหลักแหล่งที่คนไทตั้งถิ่นฐานอยู่นั้นมีสภาพเป็นแถบที่สูงที่รายรอบไปด้วยเทือกเขาน้อยใหญ่สลับซับซ้อนอันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ (รูป 7.4) มีแม่น้ำแดงและแม่น้ำดำเป็นสายเลือดหลักทอดแนวคู่ขนานผ่านภูมิภาคนี้ จากเบื้องตะวันตกเฉียงเหนือสู่ตะวันออกเฉียงใต้ นำความอุดมสมบูรณ์สู่แผ่นดินตลอดแนวที่ลำน้ำไหลผ่าน นอกจากนี้ ยังมีธารน้ำลำคลองแขนงอีกมากมายไหลกระจายหล่อเลี้ยงทุ่งราบหุบเขาสะแกนี้ พื้นที่ประมาณสามในสี่ของประเทศเวียดนามเป็นภูเขาและที่ราบสูง ดินแดนสิบสองจุไทก็เป็นดินแดนที่มีลักษณะเด่นเป็นภูเขา พื้นที่มีทั้งที่ราบหุบเขาไปจนถึงป่าทึบในเขตเทือกเขาโดยมีเทือกเขาที่สูงที่สุดในประเทศเวียดนามคือเทือกเขาฟานชีปัน (Fansipan 3,143 เมตร สูงสุดในอินโดจีน) และเทือกเขาหวางเลียนซัน (Hoang Lien Son) ให้น้ำปริมาณมากแก่แม่น้ำแดง

รูป 7.4 หมู่บ้านไทดำ ณ บริเวณหุบเขาที่มีลำน้ำไหลผ่าน

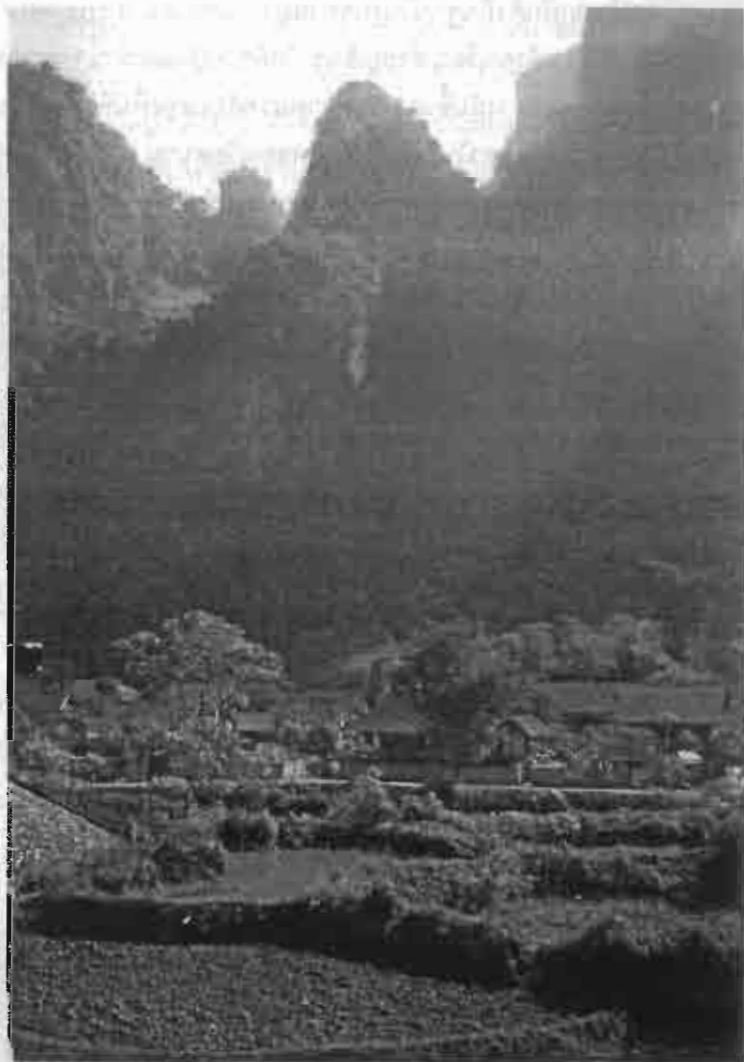
ภูมิประเทศของดินแดนสิบสองจุไทยนั้นมีทั้งที่เป็นเทือกเขาสูงป่าเชิงเขาและทุ่งราบที่เป็นที่ราบหุบเขา ชนหม่มาง ม้ง เย้า และชาวเขาก็นานาชาติเผ่าพอใจที่จะยึดพื้นที่ชนดอยสูงเป็นแหล่งพำนักอาศัย ทำมาหากินตามวิถีทางของตน แต่สำหรับชาวไทดำผู้ดำรงตนอยู่ในสังคมเกษตรกรรมทำนาค้าเลือกที่จะปักหลักอยู่หุบเขา อันเป็นที่ราบกันกะทะเสมอ อาศัยทุ่งราบอันมีน้ำหล่อเลี้ยงอุดมเพื่อทำนาข้าว ทำเลเยี่ยงนี้ยังถูกจำกัดด้วย สัตว์เลี้ยงเพื่อนยากของชาวไทดำที่ช่วยผ่อนแรงในการทำนาได้เป็นอย่างมาก เพราะมันชอบที่จะแช่อยู่ในหนองน้ำหรือปลักโคลน

ทุ่งราบกันกะทะอันอุดมด้วยน้ำท่าที่ทอดตัวอยู่ตามหุบเขาในดินแดนพ่ายพของเวียดนามนี้มักถูกจำกัดขอบเขตด้วยดงภูเขาที่ผุดขึ้นรายล้อมแต่หากบริเวณทุ่งราบหุบเขาในมีขนาดใหญ่พอต่อการก่อตัวของชุมชนและสามารถพัฒนาเป็นท้องทุ่งปลูกข้าวได้ ก็มักมีคนไทจับจองครองพื้นที่ลงหลักปักฐานอยู่ไม่ว่าจะวัน เมืองไทดำในบริเวณนี้มีลักษณะเป็นทุ่งราบโอบล้อมด้วยภูเขา ชาวไทดำจึงเปรียบเสมือนชนหมู่ที่ซ่อนตัวอยู่ระหว่างหุบเขาอันห่างไกล (รูป 7.5)

ความเป็นส่วนตัวของพื้นที่ปกป้องชาวไทดำส่วนใหญ่ไว้จากการกล้ำกรายของโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี ธรรมชาติแวดล้อมเปล่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของเขาย่างเต็มพลัง เหตุนี้กระมังทำให้ชาวไทดำดำรงวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่น จวบจนทุกวันนี้ เขายังคงนับถือผีเป็นศาสนาประจำชุมชนดังเช่นที่เป็นมาแต่อดีตโดยไม่มีศาสนาอื่นใดเข้าไปเคล้าปน

เนื่องจากถิ่นฐานของไทดำในภาคพ่ายพของเวียดนามมีสภาพเป็นทุ่งราบสลับทิวเขา ซึ่งมักเป็นทุ่งราบขนาดไม่ใหญ่ (รูป 7.6) ความจำกัดของที่ดินทำกินทำให้ชุมชนไทดำมีสภาพเป็นบ้านเล็กเมืองน้อย มากกว่าที่จะขยายตัวเป็นชุมชนขนาดใหญ่ หากทุ่งราบบริเวณใดมีขนาดกว้างใหญ่ ศักยภาพในการที่จะพัฒนาเป็นเมืองได้ก็มีสูงตามไปด้วย ดังเช่นทุ่งราบเมืองแฉงเป็นต้น

บริเวณพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานตามโลกทัศน์ของไทดำ คือพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นทุ่งราบ มีลำน้ำไหลผ่าน เหมาะแก่การทำนา ไทดำจึงเลือกลงหลักปักแหล่งอยู่บริเวณทุ่งราบกันกะทะเสมอ เขาจะกันบริเวณพื้นที่ราบอันมีอยู่น้อยไว้เป็นผืนนาเสียแทบทั้งสิ้น โดยตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยบนพื้นที่ลาดเชิงเขาถัดจากนาขึ้นไป การตั้งบ้านเรือนอยู่บนที่สูงขึ้นไป นอกจากจะเป็นการสงวนพื้นที่ราบไว้เป็นที่ทำกินแล้ว ยังเป็นโอกาสเลี้ยงกัยน้ำท่วมไปในคราวเดียวกัน

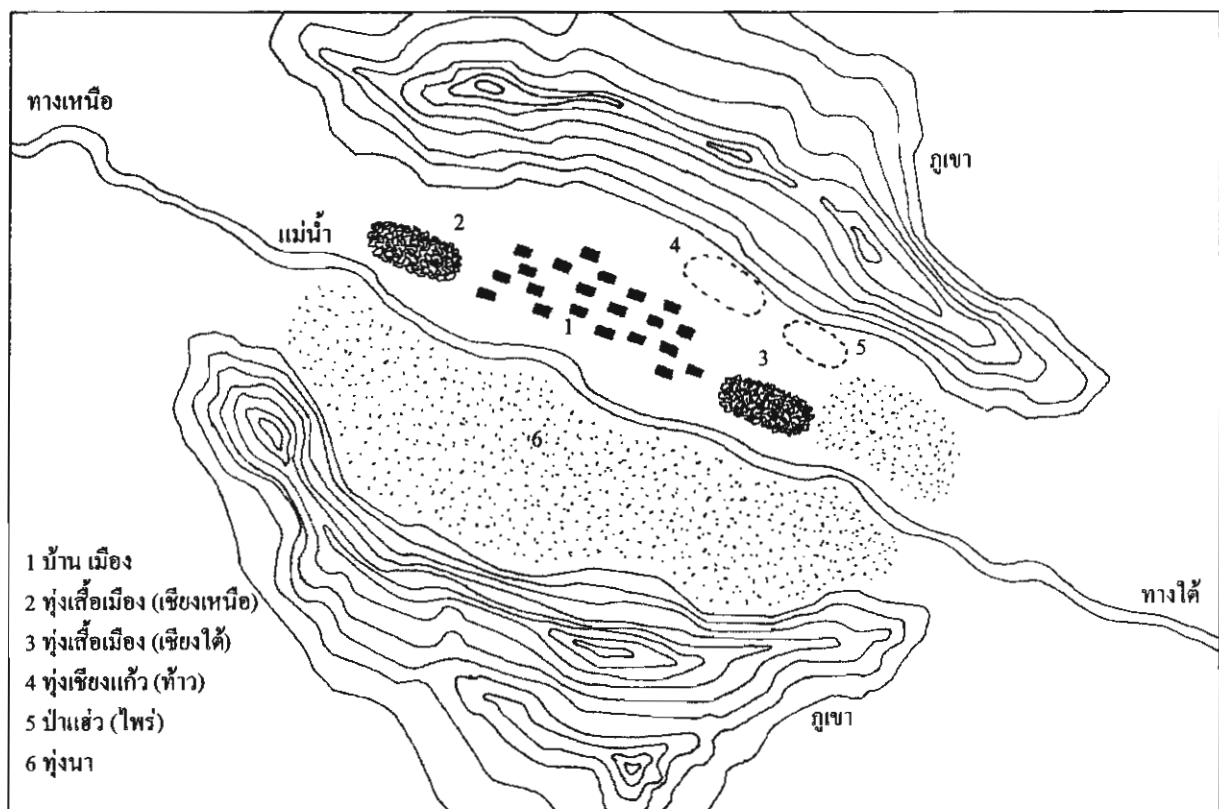

รูป 7.5 หมู่บ้านไทดำ บ้านบ้อ

รูป 7.6 ชุมชนไทดำซึ่งเลือกทุ่งราบหุบเขาเป็นผืนนา ตั้งบ้านอยู่เชิงเขา

ชาวไทดำมักตั้งถิ่นฐานในรูปของหมู่บ้านขนาดเล็ก ประกอบด้วยประมาณ 20 ถึง 50 หลังคาเรือน ตั้งอยู่เชิงเขาใกล้ชายป่าและลำน้ำ ขนาดของหมู่บ้านจะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ที่เลือกอาศัย เนื่องจากลักษณะของหุบเขาในดินแดนพายัพของเวียดนาม เป็นพื้นที่ซึ่งค่อนข้างจะแคบ ขนาดพื้นที่ที่เหมาะสมกับการตั้งหมู่บ้านจึงมีจำกัด ทำให้ลักษณะของหมู่บ้านกระจายตัวเป็นหมู่บ้านเล็กๆ มากกว่าที่จะเกาะตัวกันเป็นชุมชนใหญ่ ด้านหนึ่งของหมู่บ้านไทดำมักอยู่ติดเชิงเขา ในขณะที่อีกด้านหนึ่งตรงกันข้ามจะเป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำไหลผ่าน ณ บริเวณที่ลุ่มใกล้ลำน้ำนี้เองจะเป็นทำเลของทุ่งนาของชาวไทดำ ซึ่งมักมีลักษณะเป็นแถบยาวแคบๆ หรือเป็นแผ่นผืนนาเล็กๆ มากกว่าที่จะเป็นผืนนาขนาดใหญ่ติดต่อกัน เนื่องด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ ลักษณะทางกายภาพ รูปแบบ การจัดระบบ และทิศทาง การตั้งถิ่นฐานของชาวไทดำนี้มักมี ลักษณะคล้ายคลึงกัน เพราะมีธรรมชาติของสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนด (รูป 7.7)

รูป 7.7 แผนภูมิแสดงการตั้งบ้านบริเวณหุบเขาของไทดำ

ความใหญ่เล็กของพื้นที่ทุ่งราบหุบเขาย่อมหมายถึงความใหญ่เล็กของบ้านเมืองในเวลาเดียวกัน หากทุ่งราบหุบเขาใดมีขนาดเล็กก็จำกัดเกิดได้เฉพาะชุมชนขนาดเล็กด้วย ไทดำจึงมีคำกล่าวว่าเพียงมีเรือนสามหลังก็ก่อตัวเป็นชุมชนบ้านได้แล้ว หากทุ่งราบใดมีขนาดกว้างใหญ่ ชุมชนนั้นก็อำนวยความสะดวกให้ชุมชนนั้นสามารถพัฒนาเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ได้ตามไปด้วย ดังเช่นทุ่งราบเมืองแดง ปัจจุบันยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดเตียนเบียน (Dien Bien) ชาวไทดำจะสงวนบริเวณทุ่งราบกันกระแทกที่มีอยู่จำกัดไว้เป็นผืนนา ที่ลาดเชิงเขาซึ่งอยู่สูง ถัดขึ้นไปถูกกำหนดให้เป็นที่อยู่อาศัย เขาจะปลูกเรือนเกาะกลุ่มเรียงรายไปตามความยาวของเชิงเขา เกิดเป็นชุมชนบ้าน ภูมิทัศน์ถิ่นฐานของไทดำ จึงประกอบด้วยผืนนาเป็นฉากหน้าอยู่เบื้องล่าง กลุ่มเรือนเกาะตัวเป็นแนวยาวตามพื้นที่เชิงลาดภูเขาอยู่ถัดขึ้นไป ฉากหลังเป็นภูเขาที่โอบล้อมอยู่ ภูเขานั้นเล่าเป็นทั้งแหล่งไม้ไผ่ในการปลูกสร้างเรือนและแหล่งอาหารสสารพัดชนิด นอกจากนั้นยังเป็นปราการป้องกันการรุกรานจากโลกภายนอกอีกโสดหนึ่ง (รูป 7.8)

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่าวิถีทางของไทดำถูกกำหนดด้วยสภาพแวดล้อมของถิ่นฐาน ทำให้นักวิชาการชาวเวียดนาม เรียกวัฒนธรรมของหมู่คนไทว่า "วัฒนธรรมหุบเขา" (valley culture) เพราะภูมิลักษณะหุบเขานี้เองที่เป็นปัจจัยหล่อหลอมวัฒนธรรมของคนไท รวมถึงวัฒนธรรมนาดำด้วย

รูป 7.8 โลกของชาวไทดำซึ่งมีภูเขาเป็นอาณาเขต

7.4.2 ถิ่นฐานและวิถีไทดำ

ตามวิถีไทดำนั้น นานาเป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน ไม่ใช่สมบัติส่วนบุคคล ทุกคนในบ้านเป็นเจ้าของร่วมกัน นานาจึงอยู่ชิดกับบ้านเสมอหากเห็นเรือนไทดำเกาะกลุ่มเรียงรายกันเป็นบ้านอยู่ ณ เชิงลาดภูเขาแห่งใด ย่อมหมายถึงท้องทุ่งนาที่อยู่ถัดมาเบื้องล่างคือสมบัติของบ้านนั้น จนกระทั่งการปฏิวัติสิงหา 2488 (August Revolution 1945) ที่นาก็ตกเป็นสมบัติของรัฐตามระบบคอมมิวนิสต์ อย่างไรก็ตามบ้านกับนาก็ยังเป็นของคู่กันในความเป็นไทดำ เพียงแต่แต่ละครอบครัวกลายเป็นหน่วยผลิตที่แยกครองกรรมสิทธิ์ที่นาทำกินที่อยู่ใกล้บ้านแต่เดิมนั้น มากน้อยตามขนาดของครอบครัว เพื่อผลิตข้าวส่งให้รัฐส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้กินในครัวเรือน

ไทดำทำนาคาเช่นเดียวกับการทำนาในสังคมไทย นาประเภทนี้เป็นน่าน้ำขังต้องอาศัยที่ลุ่มที่มีน้ำพอเพียง โดยการยกคันดินเป็นขอบคันนาเพื่อกักเก็บน้ำไว้หล่อเลี้ยงต้นข้าว เป็นเงื่อนไขให้ไทดำเลือกชัยภูมิทุ่งราบหุบเขาที่มีธารน้ำไหลผ่านเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน ขณะที่ชนหมู่อื่นซึ่งอยู่ในสังคมทำไร่หรือสังคมล่าสัตว์เลือกเอาพื้นที่บนดอยเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน สัมพันธ์กับวิถีการหาอยู่หากินขอบเขา (รูป 7.9)

ในอดีตไทดำกินข้าวเหนียวเป็นหลัก เช่นเดียวกับผู้คนทางแถบอีสานและล้านนาของไทย แต่ทุกวันนี้ชาวไทดำแถบสิบสองจุไทหันมานิยมกินข้าวเจ้ากันเป็นส่วนใหญ่ เช่นเดียวกับคนเวียดนาม อย่างไรก็ตามข้าวเหนียวยังครองความนิยมกินกันในหมู่นักเก่าคนแก่ และใช้ในการประกอบพิธีกรรม ผืนนาที่ลาดเป็นพรมต้นข้าวอยู่เบื้องหุบเขาในถิ่นไทดำโดยทั่วไปจึงเป็นนาข้าวเจ้าเสียเป็นส่วนใหญ่

ความสูงต่ำไม่ราบเรียบเสมอกันของพื้นที่ทำนาตามสภาพภูมิลักษณะทุ่งราบหุบเขา ทำให้ไม่สามารถปั้นคันนาเป็นแนวตรงได้เหมือนในถิ่นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำสายใหญ่ได้ คันนาของไทดำจึงไม่เป็นแนวตรงหากแต่คดเคี้ยวเลี้ยวตลอดคล้ายกับความสูงต่ำต่างกันของผืนดิน เพื่อคุมให้ระดับขอบคันนาแต่ละกระทงมีความสูงอยู่ในระดับเดียวกัน สัมพันธ์กับคุณสมบัติของน้ำที่รักษาระดับอยู่เสมอไม่มีซอกยอกวน ทั้งนี้ทั้งนั้นความสูงต่ำต่างกันของทุ่งราบหุบเขามีไม่มากนัก นาของไทดำจึงไม่มีลักษณะเป็นนาขั้นบันไดเหมือนเช่นนาของชุมชนที่ยึดพื้นที่ไหล่เขาเป็นที่ปลูกข้าว ทุ่งราบหุบเขาที่มีดินดีและน้ำอุดมของถิ่นไทดำเอื้อให้ทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง โดยมีพื้กต้องพึ่งระบบชลประทานอันทันสมัยแต่ประการใด หมู่ชนชาวไทดำได้พัฒนาภูมิปัญญาในการทดน้ำแบบธรรมชาติขึ้นท่ามกลางขุนเขาที่ห่างไกล และนั่นก็เพียงพอต่อการจัดสรรน้ำเจือจางต่อการทำนา 2 ครั้งต่อปีได้อย่างไม่ยากเย็น

แม้ว่าดินและน้ำจะอำนวยให้ทำนาได้ปีละ 2 ครั้งไทดำแต่ละครอบครัวก็เน้นการทำนาเพื่อกินอยู่ในครัวเรือนเป็นหลักใหญ่พร้อมกับกันบางส่วน

รูป 7.9 พุ่มนาของไทดำเป็นน่าน้ำขัง หรือนาลุ่ม ที่ต้องยกขอบคันนา

ส่งให้รัฐ สะท้อนความเป็นสังคมในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพที่ยังดำรงอยู่ต่อมาในสังคมไทดำ เล้าข้าวสำหรับเก็บข้าวเปลือกในบริเวณที่อยู่อาศัยจึงมีขนาดเล็ก หรือไม่ก็เก็บข้าวเปลือกไว้ในภาชนะสานใบไม้ใหญ่นักตั้งไว้บนเรือน ไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องปลูกเล้าข้าวขนาดใหญ่เพื่อบรรจุข้าวเปลือกปริมาณมากไว้รอขายเฉกเช่นชาวนาในสังคมระบบเศรษฐกิจการค้า ไทดำยังคงยึดมั่นอยู่กับการใช้ควายช่วยผ่อนแรงในการไถนา ทำให้เรียกนาเช่นนี้ว่านาบวควาย และระบบทดน้ำทำนาของเขาก็เป็นระบบที่เกิดจากภูมิปัญญาของเขา โดยเน้นการอิงอาศัยธรรมชาติโดยแท้

ระบบทดน้ำทำนาของไทดำพัฒนาขึ้นท่ามกลางภูมิประเทศที่เป็นทุ่งราบหุบเขา เรียกว่าเหมือง ฝ่าย ราย ริน (ภักทิยา ยิมเรวัต, 2544:129) เหมืองคือลำรางชักน้ำเข้าสู่นา (รูป 7.10) ฝ่ายเป็นคันกันน้ำเพื่อยกระดับน้ำเหนือฝ่ายให้สูงขึ้น (รูป 7.11) รายหมายถึงแนวซึ่งทำจากดินหรือหินหมายเบนทางน้ำให้ไหลไปในทางที่ต้องการ ส่วนริน คือรางน้ำไหลทำจากลำไผ่ฉีก ทะลวงปล้องออกก็กลายเป็นรางส่งน้ำได้เป็นอย่างดี (รูป 7.12) ทั้งสี่อย่างที่กล่าวนี้เป็นองค์ประกอบหลักสำหรับใช้งานร่วมกันจนเกิดเป็นระบบทดน้ำเพื่อการทำนาของชาวไทดำขึ้นมา

ความเป็นสังคมเกษตรกรรมทำน่าน้ำขังของไทดำ ทำให้เหมืองฝ่ายมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตอย่างแยกไม่ออกเพราะแม้ว่าไทดำจะอาศัยทุ่งราบหุบเขาเป็นที่หาอยู่หากินและตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย แต่พื้นที่ก็ไม่ได้มีความราบเรียบเหมือนที่ราบลุ่มน้ำสายใหญ่ คงมีความสูงต่ำต่างกันตามธรรมชาติของภูมิลักษณะหุบเขา ความสูงต่ำลาดเอียงของพื้นที่นี้เองที่ไทดำกลับพลิกผันเป็นประโยชน์ในการสร้างระบบทดน้ำในแบบเฉพาะตัวขึ้นมา ทั้งเหมือง ฝ่าย ราย ริน ล้วนเป็นสิ่งที่ทำขึ้นจากน้ำมือคนด้วยวิธีการอย่างง่าย ๆ อาศัยเพียงเครื่องมือพื้นฐาน ก็สามารถประสานกันเป็นระบบทดน้ำจากธารน้ำลำคลองธรรมชาติเข้าสู่ผืนนา

การพึ่งประโยชน์จากความไม่ราบเรียบของแผ่นดิน ยังพบได้จากการปล่อยน้ำเข้าสู่กระตงนาที่อยู่ระดับสูงกว่านากระตงอื่น เมื่อน้ำไหลอาบท้องนาจนนองแล้วก็ปล่อยให้น้ำไหลรินทางช่องที่เปิดคั่นนาไว้สู่กระตงนาที่อยู่ต่ำลงไป และไหลกระจายสู่นากระตงอื่นๆ ด้วยวิธีเดียวกันนี้ น้ำก็สามารถกระจายไปยังพื้นที่นาทั่วทั้งท้องทุ่งได้โดยง่าย ประการสำคัญในลำดับแรกก็คือ จะต้องชักน้ำจากธารน้ำลำคลองธรรมชาติเข้าสู่ลำเหมืองให้ได้เสียก่อนหากแหล่งน้ำธรรมชาติไหลรินมาจากภูเขาซึ่งอยู่สูงกว่าเหมือง เพียงสร้างเข่งรับน้ำและเบนทิศทางให้น้ำไหลลงสู่ลำเหมือง ระบบทดน้ำหล่อเลี้ยงทุ่งนาก็สมบูรณ์แบบได้อย่างไม่ยากเย็น หากแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นธารน้ำที่ไหลอยู่ในส่วนต่ำของทุ่งราบหุบเขา อาจใช้วิธีทำฝ่ายกันเพื่อยกระดับน้ำเหนือฝ่ายให้สูง แล้วผันเข้าสู่เหมือง เพื่อลำเลียงไปสู่ผืนนาโดยทั่วไป กังหันน้ำจะกลายเป็นทางออกโดยอาศัยเพียงการไหลของน้ำในลำธารเป็นแรงขับให้กังหันหมุนไป การหมุนของกังหันเป็นการตักน้ำที่ระดับต่ำสุดและหมุนขึ้นมาที่ระดับสูงสุด ก็กลายเป็นการวัดน้ำที่อาศัยธรรมชาติของน้ำนั่นเองเป็นกลไก การชักน้ำด้วยกังหันน้ำสามารถชักน้ำได้สูงเท่ากับเส้นผ่าศูนย์กลางของกังหันน้ำทีเดียว ด้วยวิธีนี้น้ำจากลำธารที่อยู่ต่ำลงไปก็สามารถไหลเข้าสู่เหมืองได้ด้วยดี (รูป 7.13)

สำหรับบางบ้านที่มีน้ำธรรมชาติไหลจากเชิงเขา เช่นบ้านแจกัน ตำบลเหมืองฟาง อำเภอเดียนเบียน จังหวัดเดียนเบียน (BAN CHE CAN XA MO'ONG PHANG HUYEN DIEN BIEN TINH DIEN BIEN) ชาวบ้านที่นั่นทำแอ่งรับน้ำ กักน้ำไว้แล้วเปิดทางให้น้ำไหลลงสู่เหมืองที่ทอดแนวยาวอยู่คู่เส้นทาง

รูป 7.10 เหมือง

รูป 7.11 ฝ่าย

รูป 7.12 ริน

รูป 7.13 กังหันน้ำ

เชื่อมหมู่บ้านกับถนนสายหลัก ผ่านทุ่งนาที่แผ่พื้นที่อยู่สองฟาก

ในกรณีที่บ้านมีแม่น้ำกั้นทุ่งราบและมีความกว้าง เช่นบ้านบ้อ ตำบลเชียงสิง อำเภอมืองควาย จังหวัดเดียนเบียน ระบบท่อน้ำนั้นจะต่างออกไปในประการที่แม่น้ำกั้นทุ่งราบและมีความกว้าง ชาวไทดำบ้านบ้อจึงทำกังหันน้ำวิดน้ำจากระดับต่ำขึ้นสูงเทโสริน รวงลำไผ่รับน้ำจากกังหันน้ำไหลเข้าสู่เหมืองที่เลียบคูขนานทางเดินที่เป็นของคันทนาด้วยในเวลาเดียวกันทำให้น้ำจากแม่น้ำที่อยู่ต่ำกว่าสามารถทดเข้าสู่ผืนนาที่อยู่ขึ้นไปได้ด้วยวิธีธรรมชาติโดยแท้

ในบางบ้านก็มีการพึ่งพาเครื่องยนต์กลไกช่วยด้วยเช่นกรณีระบบท่อน้ำของบ้านห่ม ตำบลเชียงโสม อำเภอมือง จังหวัดเตินลา การนำน้ำจากลำธารขึ้นสู่เหมืองนั้นใช้เครื่องสูบน้ำ เหมืองทำอย่างมั่นคงด้วยการก่ออิฐฉาบปูนเลียบขนานไปกับเส้นทางสายหลักของบ้าน ที่บ้านห่มนี้ใช้รินเป็นรางลำเลียงน้ำจากเหมืองเข้าสู่ผืนนาอีกทีหนึ่ง

ตำแหน่งของทุ่งนาไทดำ ซึ่งเป็นนาดำมักอยู่ถัดจากหมู่บ้านโดยอาจมีส่วนผกผันไม่อยู่ใกล้ๆ หากหมู่บ้านใดมีการใช้ระบบการปลูกพืชหมุนเวียน ตำแหน่งทุ่งนาหรือสวนหมุนเวียนนี้จะอยู่บริเวณเชิงเขาถัดออกไป โดยอาจมีกลุ่มที่อยู่อาศัยเล็กๆ คั่นระหว่างหมู่บ้านและทุ่งนาเพื่อใช้เป็นที่พักพิงของชายชาวไทดำชั่วคราวระหว่างการเพาะปลูก

ณ ดินแดนสิบสองจุไทในเขตพ่ายของเวียดนาม ชาวไทดำผู้มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมร่วมกระแสเดียวกับคนไทย อาศัยอยู่ที่นั่นด้วยวิถีทางที่อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ หนึ่งในประจักษ์พยานที่ยืนยันความจริงข้อนี้ได้จากวิธีท่อน้ำทำนา ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่พัฒนาขึ้นอย่างตอบรับกับวิถีชีวิตของผู้คนและกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม แม้กาลเวลาจะหมุนเดินพร้อมกับการก้าวไปของสังคมทั่วโลก แต่สังคมไทดำยังธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่นหลายประการ ทุกวันนี้เขายังคงสถานะภาพเป็นสังคมเกษตรกรรมทำนาคาเหมือนเช่นที่บรรพบุรุษทำมาแล้วนับพันปี วิถีแบบเกษตรกรรมทำนาคาลักคั่นให้เหล่าพวกเขาเลือกที่จะจับจองถิ่นฐานบริเวณกันกระตะของหุบเขา เพราะในดินแดนแห่งทะเลภูเขาของสิบสองจุไทนั้นจะมีทุ่งราบที่สามารถพัฒนาเป็นผืนนาได้ก็จำเพาะบริเวณหุบเขาเท่านั้น ส่วนทำเลที่ลาดเชิงเขาอันเป็นบริเวณอยู่อาศัยนั้น ชาวไทดำจะตั้งบ้านเรือนเกาะกลุ่มเรียงรายกันไปตามแนวเชิงเขา บ้านไทดำโดยทั่วไปจึงเห็นเรือนรวมกลุ่มเป็นแนวยาว โดยมีผืนนาเป็นฉากหน้า ภูเขาเป็นฉากหลัง (รูป 7.14) เว้นแต่บ้านที่ค่อนข้างหนาแน่นเท่านั้นที่อาจมีเรือนตั้งอยู่ในระดับที่สูงจากเชิงเขาขึ้นไปบ้าง จึงไม่แปลกที่นักวิชาการชาวเวียดนาม รวมทั้งชาวตะวันตกจัดรวมเอาชาวไทดำเข้าเป็นชนชาวเขาด้วย

รูป 7.14 เรือนไทดำรวมกลุ่มเป็นแนวยาวตลอดเชิงเขา

แม้ว่าชาวไทดำจะแยกกันตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเล็กละน้อยกระจ่ายอยู่ตามหุบเขา แต่ก็มิได้หมายความว่าเขาเหล่านั้นอยู่อย่างโดดเดี่ยว ตัดขาดจากบ้านอื่นเมืองอื่น เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบ้านต่างๆ เป็นไปอย่างแนบแน่น โดยมีสังคมระบบเครือญาติกระชับความห่างเข้าด้วยกัน ทั้งมีสายน้ำร้อยรัดผู้คนต่างบ้านต่างถิ่นเข้าเป็นพวกกลุ่มน้ำเดียวกัน เมื่อถึงคราวมีงานประเพณีพิธีกรรมพวกเขาจะเดินทางไปมาหาสู่กันอย่างกว้างขวาง จนก่อเกิดความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม สามารถธำรงไว้ซึ่งความมีอัตลักษณ์ของกลุ่มชนได้อย่างคงาม

บทที่ 8

บ้านไทดำในเวียดนาม

ประเทศเวียดนามถือได้ว่าเป็นถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวไทดำโดยเฉพาะดินแดนในภาคพายัพของประเทศเวียดนาม แถบแม่น้ำดำ ซึ่งมีเมืองเดียนเบียนเป็นเมืองหลักที่สำคัญที่สุดของชาวไทดำในประเทศเวียดนาม ภูมิประเทศโดยทั่วไป มีลักษณะเป็นภูเขาอยู่เรียงราย มีทุ่งราบระหว่างหุบเขาเป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรมถือเป็นภูมิลักษณะที่ชาวไทดำได้ปักหลักอยู่อาศัยทำมาหากินอย่างผาสุกตามอัตภาพ สืบทอดพงศ์พันธุ์สร้างสรรค์ชุมชนจนมีความมั่นคงสืบมาจนทุกวันนี้

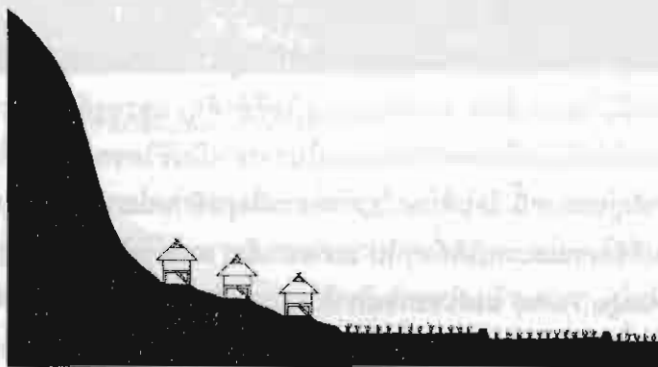
การศึกษาว่าบ้านของชาวไทดำในภูมิภาคตะวันตกของประเทศเวียดนามมีลักษณะเช่นไร มีองค์ประกอบใดที่สำคัญ และองค์ประกอบเหล่านั้นสะท้อนให้เห็นในเรื่องของวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของชาวไทดำ เป็นสาระสำคัญของบทนี้ โดยศึกษาในภาพรวมถึงรูปลักษณะและองค์ประกอบของบ้านที่ชัดเจนและพบได้ทั่วไป แยกออกเป็น 4 หมวดได้แก่ ลักษณะของบ้าน (Village Form) องค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก (Main Land-use Types) ผังและเส้นทางสัญจรภายใน (Road Network) และประเภทของสิ่งปลูกสร้างที่อยู่ภายในอาณาบริเวณรั้ว (Building Types within a House Compound)

8.1 ลักษณะของบ้านไทดำ (Village Form)

เนื่องจากชาวไทดำในภาคพายัพของประเทศเวียดนาม มักตั้งบ้านอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาหรือที่ราบระหว่างหุบเขาดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 7 โดยทั่วไปลักษณะฐานฐานของบ้านจะมีแนวยาวไปตามสันเขา มีเรือนรวมกลุ่มกันเป็นก้อนอย่างหนาแน่น ติดกับพื้นที่เกษตรกรรมโดยรอบ ขอบเขตของบ้านมักสิ้นสุดโดยองค์ประกอบทางธรรมชาติ เช่น แนวสันเขา ลำธาร หรือต้นไม้ใหญ่ การตั้งถิ่นฐานเช่นนี้ ก่อให้เกิดลักษณะที่สำคัญในทางภูมิทัศน์ของบ้านไทดำเมื่อมองจากภายนอกคือ มีทุ่งนาเป็นฉากหน้า มีบ้านและกลุ่มเรือนของบ้านอยู่ตรงกลางเกาะอยู่บริเวณตีนเขา และมีภูเขาอยู่เป็นฉากหลัง (รูป 8.1)

ในเรื่องของขนาด โดยทั่วไปแต่ละบ้านมีจำนวนครัวเรือนประมาณไม่ถึง 20 หลังคาเรือน บ้านที่มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 50-70 หลังคาเรือนถือเป็นบ้านขนาดใหญ่และมีอยู่ไม่มากนัก ทั้งนี้คนไทดำถือว่าจำนวนครัวเรือน 3 หลังคาเรือนก็คิดเป็นหนึ่งบ้านแล้ว (Nguyen Huu Ung, 1997: 294) เหตุที่จำนวนครัวเรือนของบ้านไทดำมีไม่มากนัก น่าจะเกิดมาจากการที่พื้นที่ทำกินมีจำนวนจำกัด เนื่องจากพื้นที่ราบหุบเขาหรือระหว่างเชิงเขามีน้อย จนอาจเป็นผลให้มีระบบการจัดการที่ดินทำกินระหว่างบ้านขึ้น ดังที่มันักวิชาการแสดงรายละเอียดไว้ว่าแต่ละบ้านมีที่ทำกินรวมร่วมกัน ประกอบไปด้วย พื้นที่ป่า พื้นที่เกษตรกรรม แม่น้ำหรือลำธาร ชาว

บ้านมีหน้าที่ช่วยกันทำกินจากพื้นที่เหล่านี้ โดยมีการกำหนดพื้นที่ทำการเกษตรของแต่ละคนแต่ละครอบครัวอย่างชัดเจน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ชาวบ้านไม่มีสิทธิ์เหนือพื้นที่ทำกินเหล่านี้อย่างเอกเทศ พื้นที่ทำกินของแต่ละบ้านจะมีการแบ่งสลับปันส่วนกัน และเป็นที่ยอมรับกันตามจารีตคนจากต่างบ้านจะไม่มีการมีสิทธิ์เหนือที่ดินทำกินของบ้านอื่น บ้านใดที่มีพื้นที่ทำกินมากก็จะมีฐานะดี ในทางกลับกันบ้านใดที่มีพื้นที่ทำกินน้อย ความเป็นอยู่ของชาวบ้านก็จะค่อนข้างลำบาก (Nguyen Huu Ung, 1997: 294; ภัทริยา ยิมเรวัต, 2544: 107)

รูป 8.1 รูปตัดแสดงการตั้งบ้านไปตามเชิงเขาของชาวไทดำในภูมิภาคพายัพของประเทศไทย

ลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของบ้านชาวไทยดำในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยได้แก่ การที่บ้านของชาวไทดำเหล่านี้มักประกอบไปด้วยเครือญาติใกล้ชิดทั้งสิ้น โดยมากมักเป็นเครือญาติของชนชั้นปู่-ย่า (ชาวไทดำสืบเชื้อสายเน้นความสำคัญของเชื้อสายฝ่ายพ่อ) ที่จะมีแตกต่างกันไปก็เป็นเครือญาติฝ่ายชายของน้องสาวคนเล็กของพ่อ (Nguyen Huu Ung, 1997: 295) ในชั้นต้นเครือญาติที่ใกล้ชิดกัน เช่น พ่อ-แม่ ลูกชายคนโต-เมีย ลูกชายคนรอง-เมีย ลูกชายคนเล็ก-เมีย ลูกสาว-ผัว ก็จะอยู่อาศัยในเรือนเดียวกันก่อน หากเมื่อพ่อเสียชีวิตลง ลูกชายคนโตขึ้นมาเป็นหัวหน้าครอบครัวแทน ลูกของลูกชายคนโตที่มีครอบครัวได้ ก็จะมีพื้นที่สำหรับครอบครัวตัวเอง ซึ่งก็คือยังอยู่ในเรือนเดียวกันเรือนเดิมที่อาจขยายออก สำหรับครอบครัวของลูกชายคนรองและลูกคนอื่นๆ เมื่อมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นก็จะแยกออกไปตั้งเรือนของตัวเอง

ด้วยลักษณะเช่นนี้ผสมกับความไม่พร้อมในทางเศรษฐกิจที่จะแยกครัวเรือนออกไป น่าจะเป็นสาเหตุทำให้เกิดเรือนยาวขนาดใหญ่ ดังจะเห็นได้จากบันทึกถึงเรือนยาวที่เมืองเจียน จังหวัดเฮินลา เมื่อปี พ.ศ. 2510 ที่มีผู้อยู่อาศัยถึง 12 ครอบครัว มีสมาชิกทั้งหมด 60 คน ประกอบด้วยคน 3 ช่วงอายุ ในเรือนขนาดยาว 11 ห้อง กว้าง 10 เมตร ยาว 60 เมตร (คนไทในภาคพายัพเวียดนาม, 266-267; ภัทริยา ยิมเรวัต, 2544: 88) จำนวนคนอาศัยในเรือนยาวถือได้ว่ามีขนาดเป็นหนึ่งบ้านเลยทีเดียว อย่างไรก็ตามในการเก็บข้อมูล

ภาคสนามในครั้งนี้อะไรที่พบที่บ้านที่ประกอบไปด้วยเรือนยาวเพียงเรือนเดียว สำหรับเรือนยาวที่พบ พบยาวสุดว่ามี 7 ห้อง

โดยทั่วไปหากบ้านใดมีประชากรเพิ่มมากขึ้นจนที่ดินทำกินเดิมไม่พอ ชาวบ้านจะไปบุกเบิกที่ดินทำกินใหม่ที่ยังไม่มีใครเป็นเจ้าของ และตั้งบ้านใหม่ขึ้น อนึ่ง สำหรับระบบการรวมตัวของบ้านในลำดับการปกครองที่อยู่สูงขึ้นไป จนถึงระดับเมืองของชาวไทดำนั้น ไม่ใช่สาระสำคัญที่ต้องการศึกษา จึงไม่ขอกล่าวถึงในที่นี้

8.2 องค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก (Main Land-use Types)

เมื่อจะกล่าวถึงองค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก (Main Land-use Types) ซึ่งแยกได้เป็น 3 กลุ่มหลักๆ ได้แก่ กลุ่มเรือน พื้นที่สาธารณะ และพื้นที่สำคัญทางศาสนาและความเชื่อต่างๆ ควรกล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของการจัดวางองค์ประกอบของบ้านในภาพรวมก่อน อย่างที่ได้กล่าวถึงแล้ว บ้านไทดำจะตั้งอยู่บริเวณที่ราบเนินเขา เกาะไปตามเนินเขา และใกล้ลำน้ำตามธรรมชาติ ลำน้ำนี้ถือเป็นตัวกำหนดทิศทางของบ้าน โดยที่ทิศเหนือ คือทิศเหนือน้ำเป็นทิศสายน้ำเริ่มต้นไหลผ่านเข้ามายังขอบเขตของบ้าน และทิศใต้เป็นทิศได้น้ำ เป็นทิศที่ลำน้ำไหลผ่านออกจากบ้านไป ในแง่ของผังกลุ่มเรือนที่ประกอบกันเป็นบ้านจะตั้งอยู่ตรงกลางพื้นที่ ด้านหน้าบ้านคือนา ด้านหลังเป็นภูเขา และมีป่าแอ่วซึ่งเป็นป่าช้าตั้งอยู่ใกล้เขา บริเวณกลางม้งยังเป็นที่ตั้งของเสื้อเมืองซึ่งจะกล่าวถึงความสำคัญต่อไป

8.2.1 กลุ่มเรือน

บ้านไทดำประกอบไปด้วยเรือนเสาสูงก่อสร้างด้วยไม้และวัสดุตามธรรมชาติเป็นหลัก ตั้งอยู่เป็นกลุ่มหนาแน่น เรียงรายไปตามขั้นระดับของพื้นที่ราบเนินเขา มีลานดินแทรกอยู่ระหว่างกลุ่มเรือน (รูป 8.2) ระหว่างเรือนและลานดินของแต่ละกลุ่มเรือนบ้างก็มีรั้ว บ้างก็ไม่มีรั้วกัน กลุ่มเรือนเสาสูงนี้ถือว่าเป็นลักษณะที่เด่นที่สุดของบ้านไทดำ แต่เดิมเรือนเหล่านี้จะเป็นเรือนหลังคาทรงโค้งที่เรียกว่าหลังคาทรงกระดองเต่า ปัจจุบันนี้เรือนในลักษณะนี้ให้น้อยลงมากแล้ว นอกจากนั้นในหลายๆ บ้านเริ่มพบเรือนก่ออิฐถือปูนที่มีลักษณะเป็นเรือนติดดินแทนที่จะเป็นเรือนเสาสูงเป็นจำนวนพอประมาณที่เห็นได้เด่นชัด รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องของเรือนนั้นจะกล่าวถึงในบทถัดไป

8.2.2 พื้นที่สาธารณะต่างๆ

พื้นที่สาธารณะของบ้านไทดำพอจะแยกย่อยออกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

รูป 8.2 กลุ่มเรือนไทดำที่ปลูกบนที่ราบเชิงเขา

ก. นาและเหมือง

ชาวไทดำในเวียดนามไม่มีพื้นที่ทำกินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตัวเอง ในแง่ของสิทธิในการขาย ให้เช่า หรือถ่ายโอนให้ผู้ใด พื้นที่นาเป็นพื้นที่ทำกินรวมของบ้าน ซึ่งชาวบ้านแต่ละคนจะได้รับการปันส่วนพื้นที่ทำกินที่มีขอบเขตชัดเจนเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การทำนาถือเป็นหัวใจที่กำหนดวงจรชีวิตของชาวไทดำ เวลาในหนึ่งวัน เวลาเช้าคือเวลาที่ออกไปทำนา เว้นคือเวลาที่กลับจากนา เวลาตามฤดูในการทำนา เช่น หนานา และหน้าที่ว่างจากการทำนา ซึ่งจะเป็นช่วงเวลาที่ม้งานรื่นเริง หรือช่วงเวลา 5-10 วัน ที่ต้องทำพิธีเล่นเรือนแสนบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้วิถีในการทำนาของชาวไทดำ ยังพัฒนาไปจนมีการทำนาได้ 2 ระบบ ได้แก่ระบบนาหว่านและนาดำ ทำร่วมกันทั้งชายหญิง และทำปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรกระหว่างเดือน 1-6 และครั้งที่สองระหว่างเดือน 7-9

เมื่อการทำนาคือหัวใจของวิถีชีวิตของชาวไทดำ หัวใจของการทำนาคือระบบส่งและกักน้ำสำหรับข้าวที่อยู่ในนา ชาวไทดำพัฒนาระบบส่งน้ำ ที่เรียกว่าระบบเหมือง-ฝาย ไปอย่างก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพ มีคลองส่งน้ำที่เรียกว่าเหมือง เชื่อมกันและกักน้ำที่เรียกว่าฝาย อีกทั้งมีระบบย้ายทางน้ำ และระบบท่อนส่งน้ำอีกด้วย ในภาพรวม ระบบนี้เป็นระบบที่ไม่ยุ่งยาก ไม่ต้องการเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ทันสมัยหรือพิเศษแต่อย่างใด ใช้กำลังชาวบ้าน และวัสดุที่จัดหาได้รอบๆ ตัวก็ก่อสร้างระบบนี้ได้ เช่น การขุดลำเหมือง การกักน้ำด้วยคันดินเป็นฝาย หรือการใช้ลำไม้ไผ่วางเป็นรางหรือเป็นท่อนส่งน้ำ นอกจากนี้ระบบนี้ยังส่งน้ำไปในที่นาที่อยู่ต่างระดับกันได้อีกด้วย

ข. ลานบ้าน

ทุกๆ บ้านไทดำในภูมิภาคตะวันตกของประเทศเวียดนามจะมีลานของบ้านอยู่หนึ่งลาน (รูป 8.3) ลานนี้เป็นลานกลาง หลักๆ ใช้เป็นลานประชุม ลูกบ้านจะมีระสัง (บางครั้งเป็นเพียงแค่แผ่นเหล็กเพียงหนึ่งแผ่น) อยู่ที่มุมใดมุมหนึ่งของลานบ้านเอาไว้สำหรับตีเรียกลูกบ้านให้มาประชุมร่วมกัน (รูป 8.4)

รูป 8.3 ลานบ้านของบ้านแจกัน จังหวัดเดียนเบียน

รูป 8.4 ระสังที่เอาไว้ตีเรียกประชุมลูกบ้าน ทำมาจากแผ่นเหล็กชิ้นหนึ่ง และตั้งอยู่ที่มุมของลานบ้านแจกัน

ลานบ้านยังใช้เป็นที่เล่นของลูกบ้านชายหญิง เมื่อว่างจากการทำงาน ในหน้านา เมื่อมีงานรื่นเริง หรือเมื่อมีงานตามประเพณีต่างๆ โดยทั่วไป และลานบ้านนี้มักจะอยู่ในตำแหน่งตรงกลางของพื้นที่บ้านอีกด้วย

ค. ศูนย์วัฒนธรรม

ศูนย์วัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบแห่งใหม่ของบ้านเกิดขึ้นมาพร้อมกับการเปิดพื้นที่ให้กับการท่องเที่ยว ในปัจจุบันบ้านไทดำที่มีขนาดประมาณ 30-40 หลังคาเรือนขึ้นไปหลายๆ บ้าน มักจะมีศูนย์วัฒนธรรมประจำบ้าน เป็นสถานที่เก็บวัตถุต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวไทดำ และบางครั้งยังใช้เป็นเรือนแรมให้นักท่องเที่ยวที่ไปเยือนอีกด้วย ลักษณะของอาคารศูนย์วัฒนธรรมมักจำลองมาจากเรือนเสาสูงขนาดเท่าจริง (รูป 8.5) และศูนย์วัฒนธรรมมักตั้งอยู่บริเวณลานบ้านหรือทางเข้าหลักของบ้านมีหน้าตาเหมือนๆ กันทุกบ้าน

ง. ร้านค้า

หากคำนึงถึงว่าบ้านไทดำและชาวไทดำเองเป็นผู้ที่มีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและธรรมชาติรอบตัว โดยที่ความจำเป็นต่างๆ สำหรับดำเนินชีวิตประจำวันหาเอาได้รายรอบตัว ร้านค้าขายของเป็นองค์ประกอบใหม่ของบ้านอีกอย่างหนึ่งที่เพิ่งพบในการออกสำรวจครั้งนี้ ร้านค้าเหล่านี้เป็นร้านค้าขนาดเล็กทั้งสิ้น ลักษณะอาคารเป็นอาคารที่ปลูกติดพื้นดิน ไม่ใช่เรือนเสาสูงเหมือนเรือนพักอาศัย เหตุคงเป็นเพราะต้องการอำนวยความสะดวกให้กับผู้ซื้อที่เดินเท้าเข้ามาซื้อ (รูป 8.6) ร้านค้าโดยมากขายของอุปโภคบริโภค อย่างเช่น ผงซักฟอก ยาสีฟัน สบู่ เป็นต้น พบเป็นจำนวนน้อยและไม่พบในทุกบ้าน อย่างไรก็ตามพบว่ามีพ่อค้าเร่ขี่มอเตอร์ไซด์นำของมาขายถึงยังบ้านต่างๆ ด้วย

รูป 8.5 ศูนย์วัฒนธรรมที่ปลูกสร้างขึ้นใหม่บริเวณลานบ้านของบ้านเม่น

รูป 8.6 ร้านค้าย่อย

พื้นที่จากพื้นที่สาธารณะทั้ง 4 ประเภทที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็ไม่พบพื้นที่สาธารณะอื่นๆ เหตุนี้น่าเป็นเพราะการสำรวจมุ่งเน้นเข้าสำรวจในหมู่บ้านที่แยกอยู่โดดๆ หากเข้าสำรวจในหมู่บ้านที่อยู่รวมกลุ่มกันถึงขั้นที่เป็นเมืองย่อยๆ ก็อาจพบพื้นที่สาธารณะอื่นๆ เช่น อาคารที่ทำการของรัฐบาลในระดับต่างๆ ตลาด สถานีอนามัย โรงเรียน ฯลฯ เป็นต้น

8.2.3 พื้นที่สำคัญทางศาสนาและความเชื่อต่างๆ

พื้นที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อต่างๆ ของชาวไทดำ พอจะจัดออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกำเนิดของบ้าน และการตายของชาวไทดำ อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตที่เด่นชัดข้อหนึ่งเกี่ยวกับพื้นที่สำคัญทางศาสนาและความเชื่อต่างๆ ของบ้านไทดำในภาคพายัพของประเทศไทยได้แก่ การที่ทุกบ้านไม่มีวัด ไม่ว่าจะเป็นวัดของศาสนาใดก็ตาม ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับการไม่พบศาสนสถานนี้มีอยู่ 2 ประเด็น ประเด็นแรกอาจเป็นเพราะชาวไทดำนับถือผี การที่จะมีศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอื่นๆ คงไม่มีความจำเป็น ถ้ามีก็อาจเป็นการทำผิดผีไปเสียอีก ประเด็นที่สองอาจเป็นเพราะอิทธิพลของระบบการปกครองในระบบคอมมิวนิสต์ที่ไม่สนับสนุนให้ประชาชนนับถือศาสนา เนื่องจากเห็นว่าเป็นการมอมเมาประชาชนให้มีความเชื่อที่ขัดกับรัฐได้ ดังนั้นจึงไม่อนุญาตให้มีอาคารทางศาสนา สำหรับพื้นที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อต่างๆ ในบ้านไทดำในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยมีรายละเอียดดังนี้

ก. เสือบ้าน

จากการศึกษาของ ภทริยา ยิมเรวัต ที่สรุปจากบทสัมภาษณ์ของชาวไทดำ (2544: 89-91) พบว่าตามประเพณีแต่เดิมผู้อาวุโสที่สุดของตระกูล (โดยมากมักเป็นปู่) จะเป็นหัวหน้าปกครองบ้านของเครือญาติเดียวกัน มีหน้าที่ดูแลการทำมาหากินให้เป็นไปอย่างเรียบร้อยและปกครองในเรื่องอื่นๆ หากพื้นที่นาและที่ทำกินของบ้านเริ่มให้ผลผลิตไม่เพียงพอกับจำนวนประชากรของบ้านก็จะเป็นเวลาที่หัวหน้าจะพาคนทั้งหลายจะออกไปบุกเบิกที่ทำกินและที่ปลูกเรือนใหม่ให้กับลูกบ้าน เมื่อออกไปบุกเบิกที่และพบที่มีชัยภูมิเหมาะสมกับการตั้งบ้านแล้ว หัวหน้าจะเอามีดฟันต้นไม้บริเวณที่จะให้เป็นศูนย์กลางของบ้าน และต้องตัดต้นไม้หนึ่งต้นปักลงในดินบริเวณนั้น แล้วเอาเสือของตัวฟันไม้ไว้ ถือว่าเป็นการรวมขวัญของหัวหน้าบ้านเข้ากันกับขวัญของดินและน้ำในบริเวณนั้น หลังจากนั้นจะมีการเสี่ยงทายว่าพื้นที่นั้นจะใช้เป็นที่อาศัยได้หรือไม่ ถ้าได้ก็จะตั้งบ้านใหม่ขึ้นที่นั่น และหลังจากนั้นอีก 2-3 ปี ก็จะจัดให้มีพิธีบูชาผีบ้านที่บริเวณหลักที่ตอกนี้ เรียกว่าพิธีเสนบ้าน หลังจากนั้นก็มีพิธีเสนบ้านเป็นประจำดังที่ได้กล่าวไปแล้ว หลักที่ฟันเสืไ้้นี้เรียกว่าเสือบ้าน และถือเป็นพื้นที่ที่สำคัญที่สุดของบ้านไทดำ เป็นพื้นที่ที่เป็นที่กำเนิดของบ้าน

ข้อมูลจากการศึกษาที่กล่าวมาแล้ว จากการศึกษาอื่นๆ ที่เผยแพร่เกี่ยวกับตำแหน่งของหลักปักเสือบ้าน และจากการสำรวจในครั้งนี้ถึงผังองค์ประกอบบ้าน ในภาพรวมพบว่า โดยทั่วไปเสือบ้านนอกจากจะมีตำแหน่งอยู่ที่บริเวณศูนย์กลางของหมู่บ้านแล้ว ขอบเขตของบ้านจะขยายตัวออกไปจากศูนย์กลางนี้ อย่างไรก็ตามในการสำรวจครั้งนี้ยังสังเกตพบว่า หลายๆ บ้านไม่ปรากฏเสือบ้านแล้ว และในหลายๆ บ้านเสือบ้านไม่ได้อยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของหมู่บ้านอีกต่อไปแล้ว ลักษณะเสือบ้านในปัจจุบันมักเป็นศาลเล็กๆ ทำเป็นซุ้มก่อด้วยอิฐฉาบปูนทาสี (รูป 8.7)

รูป 8.7 เสือบ้านแห่งหนึ่ง

ข. ป่าแส่ว

ป่าแส่วคือป่าช้าของชาวไทดำ เป็นสถานที่ที่สำคัญเกี่ยวกับความตายของชาวไทดำ เมื่อชาวไทดำตายลงก็จะมีพิธีที่เรือน แต่เดิมมีการตั้งศพที่เรือนเป็นเวลา 2 วัน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์) แต่ในปัจจุบันมีการตั้งศพเพียง 24 ชั่วโมง การเคลื่อนย้ายศพจะแบ่งแยกระหว่างชาย-หญิง ออกกันคนละด้านของเรือน และประเพณีเป็นผู้กำหนดว่าใครเป็นผู้แบกศพ เมื่อเคลื่อนย้ายศพออกจากเรือนแล้วก็นำไปฝังยังป่าแส่ว อย่างไรก็ตามนายลอ ฟัน เนือง แห่งบ้านกอมิ (บ้านต้นขนุน) ให้สัมภาษณ์ว่า แต่เดิมนั้นจะเผาศพก่อน แล้วเอากะดุกใส่หม้อ ก่อนจะนำหม้อไปฝังอีกที ในปัจจุบันนี้จะใช้วิธีฝังศพเลย เพราะขาดแคลนพื้นที่ที่จะใช้เผา

ป่าแส่วมีพบในทุกบ้าน และตำแหน่งของป่าแส่วมักอยู่ท้ายบ้านห่างออกไปจากกลุ่มเรือน โดยอยู่ใกล้กับด้านสันเขาภูเขา อยู่ระหว่างกลุ่มเรือนและภูเขา มีระยะที่เดินถึง แต่ไม่มีทิศทางการกำหนดแน่นอนว่าต้องอยู่ทิศเหนือน้ำหรือใต้น้ำ แต่ก็ยังพบว่าบางบ้านมีป่าแส่วอยู่หัวบ้านด้วย เช่นที่บ้านส้มจังหวัดเตียนเบียน (ซึ่งเป็นบ้านที่ไม่มีเสือบ้านด้วย) โดยทั่วไปพื้นที่ป่าแส่วจะถูกทิ้งร้างจนหญ้าขึ้นรก เมื่อถึงคราวมีพิธีกรรมก็จะมีการถางหญ้าปิดกวาดให้

โล่งขึ้น ชื่อนาสังเกตอีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับป่าแล้วได้แก่บริเวณป่าแล้วของบ้านไทดำในภาคพายัพของประเทศเวียดนามไม่พบศาลผีซึ่งเป็นสิ่งที่ให้วิญญาณผู้ตายมาอยู่ ซึ่งทางป่าแล้วในบ้านไทดำที่อยู่ในประเทศไทยจะมีทุกหมู่บ้าน

8.3 ถนนหนทาง / เส้นทางสัญจรภายในบ้าน (Road Network)

เมื่อกล่าวถึงผังถนน หรือเส้นทางสัญจรภายในบ้าน สาระหลักที่คำนึงถึงได้แก่ การเข้าถึงหลัก รูปลักษณะของผังถนน (ทางสัญจร) และการขยายตัวของบ้าน

8.3.1 การเข้าถึงหลักของบ้านต่างๆ

การที่ชาวไทดำในภาคตะวันตกของประเทศเวียดนามตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเนินเขา การเข้าถึงจึงทำได้โดยทางรถเป็นหลัก โดยมากถนนทางเข้าหลักมักจะเป็นถนนดิน ที่แยกมาจากถนนลาดยางซึ่งเป็นถนนสายสำคัญวิ่งระหว่างเมืองใหญ่ๆ หรือข้ามระหว่างสันเขาอีกที ถนนทางเข้าหลักนี้มีขนาดประมาณ 2 เลน กว้างพอให้รถสวนกันได้ และการจราจรบนถนนก็ไม่ค่อยคับคั่งนัก ในหลายบ้านพบว่าถนนทางเข้าหลักจะผ่านเข้าสู่ตัวบ้านแล้วเลยออกไปด้านหลัง สำหรับถนนทางเข้าหลักที่เข้าสู่บ้านขนาดเล็กๆ มักจะเป็นทางดินกว้างพอให้รถเล็กผ่านหรือเดินได้เท่านั้น การเข้าถึงบ้านที่มีขนาดเล็กๆ เหล่านี้ ก็ต้องทำด้วยการเดินไปตามทางเล็กๆ หรือตามคันนา

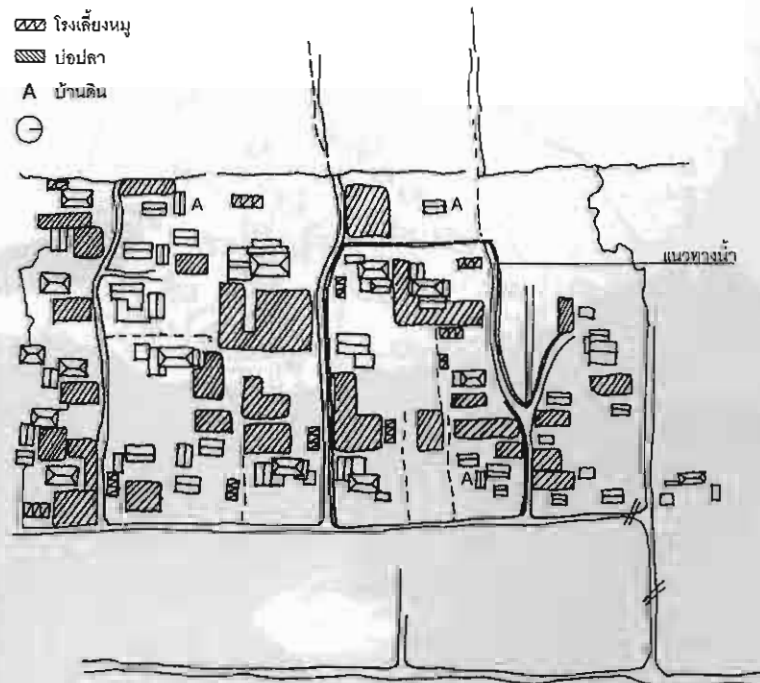
ถนนทางเข้าหลักนี้ เมื่อใกล้จะเข้าสู่เขตพื้นที่ของบ้าน มักจะผ่านพื้นที่ส่วนที่เป็นทุ่งนา ก่อน โดยมากถนนเหล่านี้ต้องข้ามลำน้ำด้วย ตัวสะพานที่ข้ามลำน้ำนำเข้าสู่บ้านนั้น ในนัยยะหนึ่งทำหน้าที่เหมือนเป็นประตูทางเข้าจากโลกภายนอก ลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของถนนทางเข้าหลักคือมักจะมีลำเหมืองสำหรับส่งน้ำเข้าสู่นาขนาบไปตลอดแนวเมื่อเข้าสู่เขตพื้นที่บ้าน

8.3.2 ถนนหนทาง (ผังเส้นทางสัญจรภายในบ้าน) และแนวการขยายตัว

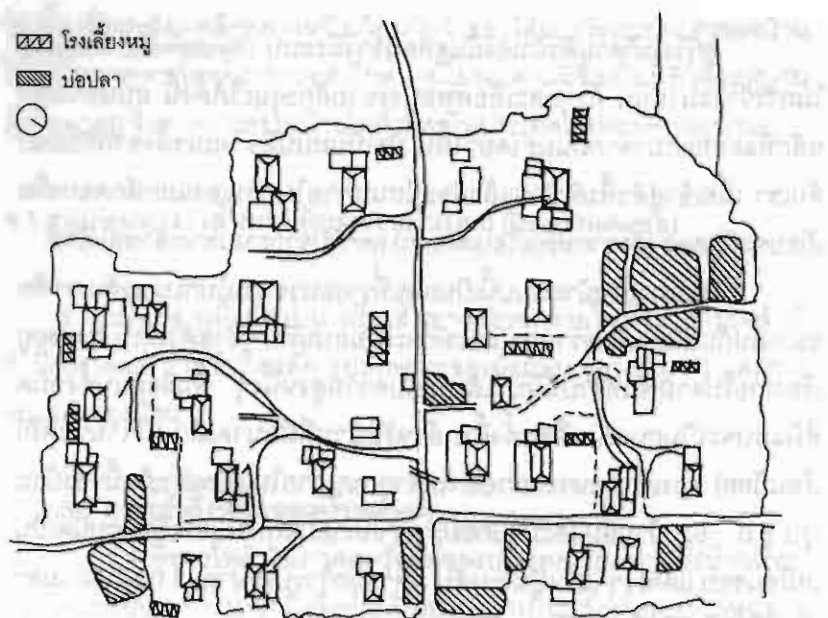
ชุมชนไทดำเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากการบุกเบิกพื้นที่ใหม่เพื่อหาที่ทำกินจากบ้านเดิมที่เคยอยู่ โดยเมื่อพบที่ที่มีทำเลเหมาะสมก็มีการลงหลักปักเสาขึ้น แล้วค่อยๆ มีการสร้างบ้านปลูกเรือนต่อมา การสำรวจลักษณะทางกายภาพของผังถนนหนทางหรือเส้นทางสัญจรภายในบ้านก็สะท้อนให้เห็นลักษณะพิเศษดังกล่าวคือ ผังถนนของบ้านไทดำโดยทั่วไปมีลักษณะที่เป็นธรรมชาติ (Organic Plan) โดยที่ผังไม่ได้มีแนวถนนตัดกันเป็นตาราง (Grid-like Pattern) อย่างมีการวางแผนให้เห็นได้อย่างเด่นชัด ถึงแม้ว่าถนนในผังบางเส้นจะดูเป็นเส้นคดๆ ที่ค่อนข้างตรง หรือมีถนนแยกต่อหรือเชื่อมกันเกือบเป็นมุมฉาก เนื่องจากถนนเหล่านั้นเป็นถนนลื่นๆ และสิ้นสุดความยาวเสียก่อนที่จะเชื่อมต่อกันจนเป็นตาราง

อย่างไรก็ตามตัวผังเองนั้นดูค่อนข้างมีระบบ (Systematic Pattern) ในการวางแนวดถนน มีรายละเอียดพอบรรยายลักษณะได้ดังนี้ ถนนทางเข้าหลักที่แยกออกมาจากถนนรายนั้น มักเป็นถนนที่วางแนวตั้งฉากกับแนวสันเขา เมื่อเข้าสู่ตัวพื้นที่บ้านแล้วก็มีถนนภายในบ้านเองแยกหักศอกหรือเกือบจะหักศอก (ตั้งฉากหรือเกือบตั้งฉาก) ออกไปจากถนนทางเข้าหลักอีกที

ถนนภายในบ้านแบบนี้เป็นถนนที่วางแนวขนานไปกับแนวสันเขา คือขนานไปกับเส้นระดับความสูง และมักจะเป็นถนนที่นำเข้าสู่ตัวเรือน ซึ่งตั้งอยู่เรียงรายไปตามพื้นที่ราบที่มีบันเส้นระดับความสูงหนึ่งๆ พื้นผิวถนนทั้งหมดที่มีแทบจะเป็นถนนดินเกือบทั้งสิ้น สำหรับบ้านที่มีขนาดเล็ก (มีจำนวนครัวเรือนน้อย) ทางเข้าเรือนจะแยกออกไปจากถนนภายในเส้นหลักเส้นนี้ของบ้าน (รูป 8.8 - 8.9, บ้านส้มและบ้านกอมิ) ดูจากภายนอกทางแยกเข้าเรือนนี้ดูเป็นเหมือนซอย แต่จริงๆ แล้วเป็นทางตัน มีความกว้างประมาณ 1.00-1.50 เมตร บ้างก็มีรั้วต้นไม้หรือรั้วไม้ไผ่สองข้างทาง (รูป 8.10)

รูป 8.8 ผังบ้านส้ม จังหวัดดียนเบียน

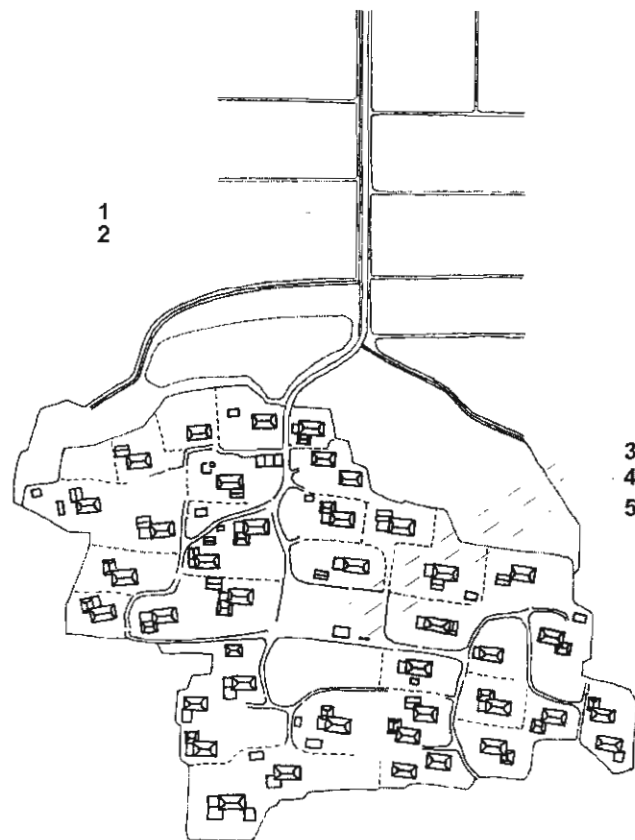

รูป 8.9 ผังบ้านกอมิ (บ้านนาเนน) จังหวัดเขินลา

รูป 8.10 ลักษณะและบรรยากาศของถนนที่มีรั้วสองข้างทางในบ้านไทดำ

ในบ้านที่มีขนาดใหญ่ (มีจำนวนครัวเรือนมาก) ทิศทางของการขยายตัวของบ้านเป็นการขยายตัวไปตามแนวเส้นทางเป็นส่วนใหญ่ โดยการเพิ่มจำนวนถนนที่วางแนวตัดตั้งฉากไปกับถนนภายในที่ขนานกับแนวเส้นทางขึ้น (มีแนวขนานกับแนวถนนหลักเข้าบ้าน) โดยซอยไปเป็นระยะๆ จากถนนที่ขนานไปกับแนวเส้นทางถนนแรก ที่แยกออกจากถนนทางเข้าบ้าน และหากบ้านมีขนาดใหญ่มาก ก็จะพบถนนที่ขนานไปกับแนวเส้นทางในระดับอื่นเกิดขึ้น ซึ่งถนนประเภทนี้เมื่อวางไปตามที่ราบแนวระดับได้ระยะจนสุดที่ราบแล้ว หรือไกลเกินจากถนนหลักเข้าสู่บ้านมากแล้วก็จะหยุดลง ในบางครั้งอาจจะวกขึ้นหรือลง ไปเชื่อมกับถนนที่ขนานกับแนวเส้นทางระดับอื่นๆ เช่นที่บ้านแจกัน (รูป 8.11) ซึ่งมีให้เห็นน้อยมาก

- 1 ถนนเชื่อมกับภายนอก
- 2 เหมือง
- 3 ลานบ้าน
- 4 ถังเก็บน้ำ
- 5 ะมั่ง

รูป 8.11 มังบ้านแจกัน จังหวัดเซินลา

ในภาพรวมจะเห็นว่า ผังเส้นทางสัญจรของบ้านไทดำต่างๆ มีลักษณะเป็นเหมือนพุ่มไม้ ประกอบไปด้วยกิ่งไม้ชั้นเล็กๆ ที่แตกแขนงออกมาจากกิ่งใหญ่ (คือถนนทางเข้าหลัก) ก่อให้เกิดลักษณะพิเศษของผังได้แก่ เป็นผังที่แทบไม่มีถนนภายในบางสายเชื่อมต่อกันเป็นวง เพื่อสร้างทางเดินที่เลือกเดินได้มากกว่าหนึ่งทางไปยังจุดหมายปลายทาง และรูปลักษณะ (Pattern) ของผังนั้นไม่มีลักษณะแน่นอนตายตัว หรือเหมือนกันในทุกบ้าน แต่แตกต่างกันไปในบ้านต่างๆ

อย่างไรก็ตามการที่ชาวไทดำที่อาศัยในบ้านเดียวกันเป็นญาติใกล้ชิดและตัวบ้านเองประกอบกันขึ้นจากเรือนหรือกลุ่มเรือนที่มีลานดินแทรกอยู่ทั่วไป ตัวลานดินหรือทางเดินรอบเรือนของครอบครัวครอบครัวหนึ่ง จึงเป็นเหมือนทางผ่านไปสู่เรือนอื่นได้ด้วย โดยที่เรือนอื่นนั้นไม่มีความจำเป็นต้องมีทางเข้าจากถนนได้โดยตรง (รูป 8.12) ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อลานดินหลายๆ ลานเชื่อมต่อกัน ทางเดินของลานดินนั้นๆ ก็รวมตัวกันกลายเป็นเหมือนถนนเส้นเล็กๆ ที่ร้อยผังที่ดูเหมือนไม่มีทางเชื่อมต่อกันเป็นวงหรือเป็นตารางเข้าด้วยกัน เป็นการสร้างระบบทางเชื่อมเสมือนที่เกิดขึ้นจากลักษณะเฉพาะของชุมชนโดยแท้ (รูป 8.13)

รูป 8.12 ทางเดินดินเข้าเรือนผ่านมาจากเรือนอื่น

รูป 8.13 ถนนเสมือนที่เกิดขึ้นจากลานดินของเรือนต่างๆ มาเชื่อมกัน

8.4 สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในอาณาบริเวณกลุ่มรั้ว (Building Types within a House Compound)

สิ่งต่างๆ ที่กำหนดขอบเขตและปลูกสร้างอยู่ในอาณาบริเวณกลุ่มเรือน มีอยู่ด้วยกันหลักๆ 3 ประเภทดังนี้

8.4.1. รั้ว

รั้วเป็นสิ่งปลูกสร้างที่ล้อมขอบเขตของเรือนหรือกลุ่มเรือนภายในบ้านไทดำ เป็นขอบเขตหลวมๆ ที่พบว่าเรือนหลายๆ เรือน หรือกลุ่มเรือนหลายๆ กลุ่ม ไม่มีรั้วเลย และหากมีรั้วก็พบว่า ในรั้วหนึ่งๆ อาจมีเรือนหลายๆ หลัง หรือ

รูป 81.4 รั้วไม้ไผ่รวมไม้ไผ่ล้อมแซมกันทางเดิน
ระหว่างเรือน

รูป 8.15 ใต้ถุนเรือนไทดำเรือนหนึ่งที่มีการกัน
ผ้าไว้สำหรับเก็บของ

กลุ่มเรือนหลายๆ กลุ่มปลูกอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้บางหลังคาเรือนยังมีรั้วไม้
ครบทุกด้านอีกด้วย โดยอาจมีเพียงสองหรือสามด้านเท่านั้น สำหรับประตูรั้ว
นั้นบ้างก็มีบ้างก็ไม่มี สำหรับเรือนที่มีประตูรั้ว ก็มักพบว่าประตูรั้วจะเปิดทิ้งไว้
ตลอดเวลาเกือบทั้งสิ้น

สำหรับตัวรั้วเองนั้นทำมาจากวัสดุที่หาได้ตามธรรมชาติรอบๆ บ้าน
ไทดำ เช่น ไม้ไผ่รวก ซึ่งจะมีการนำเอามาขัดกันตามตั้งและตามนอนอย่าง
โปร่งๆ บางหลังคาเรือนก็มีการปลูกต้นไม้ เป็นไม้พุ่มเตี้ยๆ แทนรั้วไปเลย และ
บางหลังคาเรือนรั้วก็มีลักษณะผสมระหว่างรั้วไม้ไผ่และรั้วต้นไม้ (รูป 8.14)

ลักษณะที่น่าสนใจของรั้วของชาวไทดำได้แก่การที่รั้วเหล่านี้เป็นรั้ว
โปร่งๆ มีพอกันอาณาเขตหลวมๆ ทั้งสิ้น แทบไม่พบเลยว่าจะมีรั้วของเรือนใด
เป็นรั้วที่มีความทึบแน่น ปิดกันสายตาระหว่างพื้นที่ภายในและภายนอก
อาณาบริเวณรั้วเช่นดังรั้วก่อกองหรือป้อมของชาวเมือง ลักษณะเช่นนี้น่าจะสะท้อน
ให้เห็นถึงความเป็นชุมชนที่ประกอบไปด้วยเครือญาติใกล้ชิดอีกลักษณะหนึ่ง
ของชาวไทดำได้อีกด้วย โดยหากมีใครแปลกหน้าเข้ามาใกล้รั้วกันทั้งสิ้น และเป็น
การช่วยระวังรักษาความปลอดภัยซึ่งกันและกันเองระหว่างเครือญาติ

8.4.2. สิ่งปลูกสร้างที่อยู่ภายในอาณาเขตของรั้ว

ก. เรือนเสาสูง

เรือนเสาสูงเป็นประธานของสิ่งปลูกสร้างที่มีอยู่ในอาณาบริเวณรั้ว
ก่อสร้างด้วยไม้มีโครงสร้างมั่นคงแข็งแรง ซึ่งจะมีการกล่าวถึงอย่างละเอียด
ในบทต่อไป ใต้ถุนของเรือนเสาสูงนั้นเป็นพื้นดินอัดแน่นถมสูงกว่าลานดินภายใน
นอกบ้านประมาณหนึ่งคืบหรือหนึ่งฝ่ามือ พื้นที่ใต้ถุนนั้นพบว่าใช้เป็นที่เก็บ
เครื่องมือทำการเกษตร ตลอดจนที่เก็บของอื่นๆ เช่น ฟืน เป็นส่วนใหญ่ หากเก็บ
ของที่มีความสำคัญ พื้นที่ส่วนนั้นก็จะมีการล้อมผนังด้วยไม้ไผ่สานกันเป็นผนัง
โปร่งบ้างทึบบ้าง (รูป 8.15) แต่ก็พบว่ามีบางบ้านเรือนล้อมพื้นที่ใต้ถุนไว้ด้วย
ไม้จริงดีเป็นโครงคร่าวไม้โปร่งๆ อย่างแน่นหนา (พบว่ากันไว้เก็บไม้และรถ
มอเตอร์ไซด์) หากของที่เก็บมีความสำคัญน้อยลงไป ก็วางไว้บนแท่นไม้เฉยๆ
หรืออาจใส่กระบุงตะกร้าวางไว้บนพื้นดินนั่นเองเลย

ลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของใต้ถุนเรือนเสาสูงในบ้านไทดำในภาค
ตะวันตกของประเทศเวียดนามได้แก่ ไม่ค่อยพบว่าใต้ถุนเรือนใช้เป็นที่ทอดผ้า
หรือมีม้านั่งไว้ใช้พักผ่อนยามว่างจากการทำการเกษตรกรรม แต่ทั้งนี้ทุกทอดผ้า
และที่นั่งพักนั้นพบว่ามีอยู่บนเรือนทั้งสิ้น สาเหตุที่ก่อให้เกิดลักษณะเช่นนี้น่าจะ
มาจากภูมิอากาศของที่ตั้งบ้านไทดำ ที่มีอากาศหนาวเย็น ทำให้ต้องทำ
กิจกรรมต่างๆ ในเรือน

ข. เล้าข้าว

จากที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ชาวไทดำเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพการ
ทำเกษตรกรรม และการเกษตรกรรมที่สำคัญได้แก่การทำนา ดังนั้นสิ่งก่อสร้าง

ที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งในอาณาบริเวณรั้วของชาวไทดำได้แก่เล้าข้าว แต่ทั้งนี้การทำนาของชาวไทดำนั้นเป็นการปันส่วนที่ดินกันทำ ที่ดินทำกินมีจำกัด ดังนั้นผลผลิตข้าวจึงมีไม่มากนัก ทำให้พบว่าเรือนไม่มีเล้าข้าวทุกเรือน สำหรับเรือนที่มี เล้าข้าวก็มักมีขนาดเล็ก ปลุกเป็นโครงสร้างแน่นหนามั่นคงแยกออกมาจากเรือนนอน ปลุกไว้ด้านชานและต้องมีพื้นต่ำกว่าเรือนนอน ตัวผนังของเล้าข้าวก็ใช้ไม้ไผ่สานกันแน่นลอมไว้ทั้งสี่ด้าน และมีหลังคาทรงเหมือนกันกับเรือนนอนและมุงด้วยวัสดุเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ สำหรับเรือนที่ไม่มีเล้าข้าวก็มาใช้เล้าข้าวกลางได้ ซึ่งจะมีขนาดใหญ่เป็นพิเศษ ปลุกแยกโครงสร้างออกมาต่างหากจากเรือนนอน และอาจปลุกไว้ในบริเวณของเรือนใดเรือนหนึ่ง (รูป 8.16) อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์พบว่าในหลายๆ ครัวเรือนไม่มีการทำนากันแล้ว ครัวเรือนนั้นๆ จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีเล้าข้าวอีกต่อไป เช่น เรือนของนายลู พัน เหยา แห่งบ้านกอมิ (บ้านต้นขนุน) ยิ่งกว่านั้นหลายหลายครอบครัวยังเปลี่ยนไปกินข้าวเจ้าตามคนเวียตนามแทนกินข้าวเหนียวซึ่งเป็นข้าวพื้นเมืองอีกแล้วด้วย

รูป 8.16 เล้าข้าวหลังหนึ่งที่ปลุกแยกออกจากเรือนนอน

ค. เรือนแฝก

เรือนต่างๆ ของชาวไทดำแต่เดิมจะมีหลังคาที่มุงด้วยหญ้าแฝก และเพราะเหตุนี้แฝกจึงเป็นวัสดุก่อสร้างที่สำคัญของชาวไทดำ ถึงแม้ว่าการสำรวจในครั้งนี้จะพบว่า เรือนนอนของชาวไทดำเล็กให้แฝกเป็นวัสดุมุงหลังคาไปมากแล้ว โดยเปลี่ยนไปใช้กระเบื้องดินเผาเป็นวัสดุมุงหลังคาแทน เรือนย่อยๆ ต่างๆ ที่ปลุกเป็นเพิงเล็กๆ ในนาหรือในเขตรั้วยังคงมุงด้วยแฝกอยู่ และต้องมีการเปลี่ยนแฝกที่มุงหลังคาบ่อยๆ ตามอายุการใช้งานของแฝกที่มีไม่ยาวนานนัก ด้วย

เหตุนี้ที่เก็บแฝกจึงเป็นที่จำเป็นต้องมีที่หนึ่งสำหรับครอบครัวชาวไทด้า โดยมากเรือนแฝกมักปลูกแยกออกมาจากเรือนนอน ยกพื้นขึ้น ไม่มีฝา มีหลังคาคลุม และมีขนาดไม่ใหญ่นัก บางครอบครัวที่ไม่มีเรือนแฝกปลูกแยกออกมา ใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือน หรือ ยกเป็นแคร่ที่ผืนงานด้านใดด้านหนึ่งของเรือนเป็นที่เก็บแฝกแทน

ง. เล้าสัตว์ (กรงไก่/เล้าหมู/บ่อปลา)

บ้านของชาวไทในภาคพายัพของประเทศเวียดนามไม่มีตลาดขนาดใหญ่ อย่างมากก็มีแต่เพียงร้านค้าย่อยขนาดเล็ก การดำรงชีพในชีวิตประจำวันจึงต้องมีการพึ่งพาตัวเองเป็นหลัก ดังนั้นการเลี้ยงสัตว์จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องเตรียมหาอาหารประเภทเนื้อสัตว์ให้กับตัวเอง สัตว์ที่เลี้ยงทั่วไปก็มีสัตว์ปีกเช่น ไก่และเป็ด ภายในรั้วจึงต้องมีกรงไก่กรงเปิดอยู่ที่มุมใดมุมหนึ่งของใต้ถุนหรือลานดิน นอกจากไก่และเป็ดแล้วหมูเป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับงานพิธีกรรมของชาวไทด้ามากที่สุด โดยเฉพาะในพิธีเสนบ้าน ใต้ถุนบ้านหรือริมลานดินของทุกครัวเรือนอีกเช่นกัน มักจะมีเล้าหมูอยู่เสมอ ในหลายๆบ้านแต่ละเรือนยังมีบ่อปลาเพิ่มไปจากกรงไก่เปิดและเล้าหมู เนื้อบ่อปลาหลายๆ แห่งจะมีกรงไก่อยู่ เพื่อใช้มูลไก่เป็นอาหารของปลา นอกจากกรงและเล้าสัตว์เหล่านี้แล้ว บางครัวเรือนยังมีคอกควาย ซึ่งเป็นสัตว์ที่ใช้ช่วยทำนา บ้างก็ผูกควายไว้ใต้เรือนแฝกหรือเรือนนอนเองเลย

รูป 8.17 บ่อน้ำขุดและบึงน้ำ

จ. บ่อน้ำขุด

บ้านไทด้าในภาคพายัพของประเทศไทยจนถึงแม้จะมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ แต่ยังไม่มียระบบสาธารณูปโภคน้ำประปากลางที่จ่ายด้วยระบบท่อไปยังเรือนต่างๆ ดังนั้นทุกๆ ครัวเรือนจะมีบ่อน้ำขุด ตั้งอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งของลานดิน ตัวบ่อมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.00-1.50 เมตร ตัวปากบ่อที่โผล่พื้นดินขึ้นมาเป็นคอนกรีตและจะมีคันโยก ใช้สำหรับโยกน้ำขึ้นมาไว้ใช้ในการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่างๆ (รูป 8.17) ข้างๆ บ่อน้ำขุดจะมีตึอบน้ำ พบว่าเป็นที่อาบน้ำของคนในครัวเรือน

ฉ. ส้วม

ส้วมเป็นสิ่งก่อสร้างสิ่งใหม่ของครัวเรือนไทด้า ปลูกแยกออกไปจากเรือนนอนอย่างชัดเจน ลักษณะที่สำคัญของส้วมคือจะเป็นเรือนประเภทเดียวที่ปลูกติดดินมีผนังล้อมรอบทั้งสี่ด้าน มีประตูเข้าที่ผืนงานด้านใดด้านหนึ่ง ด้วยส้วมเป็นอาคารที่ก่อสร้างขึ้นมาในภายหลัง จะพบว่าตัวส้วมมักจะสร้างขึ้นจากวัสดุที่ค่อนข้างมีความคงทนถาวร เช่น ก่ออิฐถือปูน (รูป 8.18) อย่างไรก็ตามพบว่า ส้วมบางหลังก็ใช้วัสดุจากธรรมชาติเป็นวัสดุก่อสร้าง เช่น หญ้าคาและไม้ไผ่ แม้กระทั่งใช้ดินฉาบผนัง

รูป 8.18 ส้วมหลังหนึ่ง

ช. เรือนเซอ

ในอาณาเขตครัวของบางเรือนจะพบว่ามีเรือนเล็กๆ มีลักษณะเหมือนศาลตั้งอยู่ เป็นเรือนที่สร้างด้วยไม้ไผ่และมุงด้วยหญ้าแฝกอย่างง่าย ๆ เรือนนี้คือเรือนเซอ เป็นศาลผีสำหรับฝ่ายหญิงที่แต่งเข้ามาในครอบครัว ซึ่งฝ่ายหญิงนี้จะนำกระดูกญาติของตัวเองขึ้นไปใส่ในกะลอบของบ้านไม่ได้ เพราะเป็นที่สำหรับผีของฝ่ายชายเท่านั้นเป็นที่น่าสังเกตว่าไม่พบศาลผีหรือศาลเจ้าที่ประจำบ้านในอาณาบริเวณครัว ทั้งนี้สาเหตุน่าจะเป็นเพราะชาวไทดำเป็นกลุ่มชนที่นับถือบรรพบุรุษ และในเรือนนอนทุกเรือนจะมีห้องและหิ้งไว้สำหรับเก็บกระดูกบรรพบุรุษและแขวนสัญลักษณ์ของขวัญของคนในครอบครัวไว้แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีการมีศาลผีอื่นๆ อีก

8.4.3 ต้นไม้

บ้านไทดำมีความร่มรื่นเรือนต่างๆ นั้นมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นเรียงรายจนเป็นเหมือนร่มไม้ เวลามองเข้ามาจากภายนอกแล้ว ไม้เหล่านี้จะสร้างให้ภูมิทัศน์ของบ้านไทดำดูชุ่มชื้น ติดกับผืนนาสีเขียวขจีกว้างใหญ่ที่รายล้อมตัวหมู่บ้าน ต้นไม้ที่ปลูกอยู่ในอาณาเขตครัวของบ้านไทดำนั้น หากจะจำแนกก็พอจะแยกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ พวกแรกได้แก่ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่เป็นไม้ใบเขียวเข้มมีทรงพุ่มกว้างที่ให้ร่มเงาแก่เรือนได้ ไม้ยืนต้นนี้นิยมปลูกบริเวณริมลานดินด้านใดด้านหนึ่ง ไม้ประเภทที่สองที่นิยมปลูกเป็นพวกพืชผักสวนครัว ปลูกเพื่อเป็นแหล่งอาหารเป็นหลักของครอบครัว ที่ที่ปลูกนั้นอาจใช้บริเวณบางส่วนของลานดิน ยกขึ้นเป็นแปลงปลูกผักสวนครัว (รูป 8.19)

ไม้ประเภทที่สามเป็นไม้ที่นิยมปลูกริมรั้ว เป็นไม้เถาหรือไม้กึ่งไม้พุ่มขนาดย่อมๆ ปลูกแซมไปกับรั้วไม้ไผ่ หรือไม้ก็ปลูกให้เลื้อยไปตามลำไม้ไผ่ที่ทำรั้วนั้น จุดประสงค์หลักคือใช้เป็นการกั้นอาณาเขตของเรือนอย่างหยาบๆ อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว

รูป 8.19 แปลงผักสวนครัว

บ้านไทดำในพื้นที่ภาคพายัพของประเทศไทยเดิม เป็นบ้านของเครือญาติใกล้ชิด ที่ปลูกเรือนเกาะกลุ่มอยู่ใกล้ๆ กัน มีความเชื่อในเรื่องของบรรพบุรุษและครอบครัวเป็นเหมือนสายใยยึดเหนี่ยวชีวิตของทุกคนไว้ด้วยกัน และส่งอิทธิพลถึงการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดไปจนตาย นอกจากนี้ความสำคัญของครอบครัวยังก้าวล่วงไปจนถึงการตั้งถิ่นฐานและก่อสร้างบ้านผ่านระบบอาวุโสเป็นใหญ่ แต่อย่างไรเป็นไปตามความเอื้ออำนวยและความรู้ที่จะจัดการและปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ

ด้วยความรู้ที่มีในการจัดการธรรมชาติที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามภูมิศาสตร์ย่อยเฉพาะตำแหน่ง ส่งผลให้ผังถนนหนทางและการสัญจรในบ้าน

ของชาวไผ่ดำไม่มีรูปแบบที่ตายตัวและเฉพาะเจาะจง ที่คงมีเหมือนกันในทุกหมู่บ้านก็คือองค์ประกอบหลักๆ ในการใช้ที่ดินต่างๆ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความเป็นคนที่มีความยืดหยุ่นของชาวไผ่ดำ

อย่างไรก็ตามพัฒนาการของบ้านไปตามสมัยนิยมและอิทธิพลภายนอกอื่นๆ ส่งผลให้ลักษณะของการใช้ที่ดินหลักของบ้านเริ่มเปลี่ยนไปแล้ว เลื้อบ้านเริ่มหายไป ในขณะที่ศูนย์วัฒนธรรมเริ่มเข้ามา และเรือนเสาสูงเริ่มเปลี่ยนไปเป็นเรือนติดดิน ร้านค้าเริ่มเกิดขึ้น การเปลี่ยนไปของบ้านไผ่ดำในอนาคตนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าจะติดตามศึกษาต่อไป ว่าสังคมที่มีโครงสร้างที่เข้มแข็ง ยึดเหนี่ยวกันด้วยประเพณีและความเชื่อ มีความรู้และความยืดหยุ่นสูงในการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ จะคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของบ้านตัวเองได้อย่างไร

บทที่ 9

เรือนไทดำในเวียดนาม

เสื้อผ้าที่หม่ร่างกายมิใช่เพียงอาภรณ์ปกปิดความอายและกันร้อนหนาวเท่านั้น ลึกลงไปในสายใยที่ทักทอกันขึ้นมาจนเป็นผืนผ้าซ่อนความหมายเกี่ยวกับโลกทัศน์ของหมู่ชน บริบทของถิ่นที่และแม้กระทั่งกาลเวลาที่ไม่เคยหยุดนิ่งไว้อย่างเต็มปรี เสื้อผ้าที่เห็นเป็นวัตถุ แท้จริงแล้วคือผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ชนแต่ละหมู่ถักทอขึ้นเป็นการเฉพาะจนเป็นลักษณะประจำหมู่ชน ความแตกต่างของเสื้อผ้าจึงบ่งบอกถึงความแตกต่างของหมู่ชนในเวลาเดียวกัน ลักษณะเหมือนๆ กันของเสื้อผ้าของชนหมู่หนึ่งๆ บ่งบอกถึงเผ่าพันธุ์ และรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกันไปในท่ามกลางความเหมือนนั้นก็บ่งบอกถึงตัวตนของคนทีสวมใส่

เรือนก็เหมือนเสื้อผ้าที่หม่ตน ต่างกันที่เรือนนั้นหม่ผู้คนทั้งครัวเรือนไว้ในคราวเดียวกัน การสร้างสรรค์อาภรณ์หม่ครัวเรือนของชนหมู่หนึ่งๆ ย่อมขึ้นอยู่กับพื้นเพของผู้คน และพื้นภูมิของถิ่นที่ ทำให้เกิดลักษณะคล้ายคลึงคล้อยไปทางเดียวกัน อันเป็นที่มาของอัตลักษณ์แห่งหมู่ชน พร้อมกันนั้นก็มีความแตกต่างระหว่างชนแต่ละหมู่ เรือนนับเนื่องเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกับเสื้อผ้า ภาพรวมของเรือนที่เหมือนๆ กันของชนหมู่ใดก็ตามเกิดจากการกล่อมเกล่าอันยาวนาน จนหล่อหลอมเป็นลักษณะประจำชนเผ่า รายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกันในเรือนแต่ละหลังคือรสนิยมเฉพาะของแต่ละครอบครัว

การทำความเข้าใจในสาระเกี่ยวกับเรือนไทดำ ชาวไทหมู่หนึ่งที่มีภูมิลำเนาอยู่ทางภาคพายัพของเวียดนาม ตามที่จะกล่าวในลำดับต่อไปนี้ จึงพิจารณาทั้งเนื้อหาหลักเกี่ยวกับ **รูปลักษณ์เรือน** ลักษณะทางกายภาพอันเป็นผลจากแรงผลักดันด้านสภาพแวดล้อมธรรมชาติหรือพื้นภูมิแห่งถิ่นที่ และความเป็น **เรือนแห่งชีวิต** การปรุงเรือนให้ตอบรับกับวิถีทางดำเนินชีวิตหรือพื้นเพของผู้คน พร้อมกันนี้ได้พิจารณาเชิงการสร้างสรรค์ ซึ่งทำให้เรือนมิเพียงปลูกขึ้นเพื่อตอบสนองการอยู่อาศัยเท่านั้น แต่ล้ำเลยถึงขั้นการสร้างลักษณะเฉพาะจนกลายเป็น **อัตลักษณ์เรือนไทดำ** สามารถบ่งบอกชนชาติผู้สร้างสรรค์ผ่านงานสถาปัตยกรรมออกมาได้อีกด้วย

9.1 รูปลักษณ์เรือน

9.1.1 ลักษณะทั่วไป

ชาวไทดำอยู่ร่วมในวงศาความญาติทางภาษาตระกูลไท-กะได เช่นเดียวกันคนไทยเรา ดังนั้น หากเข้าใจเรือนไทยดีแล้ว ก็น่าจะเข้าใจเรือนไทดำได้ดี สำหรับเรือนไทยนั้นเป็นที่ยอมรับกันว่าได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับ

ชีวิตของผู้คนและสอดคล้องกับถิ่นที่ด้วยระยะเวลายาวนาน จนเป็นที่อยู่อาศัยอันสมบูรณ์แบบ ดังที่สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ (2505/25 : 43-44) ทรงสรุปคุณสมบัติของเรือนไทยไว้ ดังนี้

"ก. ทำด้วยทิวสัณหาอันหาได้ง่าย

ข. อยู่ได้ทั้งในเวลาแผ่นดินแห้งและเวลาน้ำท่วม

ค. จะย้ายถิ่นไปอยู่ไหนก็อาจเอาเรือนไปด้วยได้

ฅ. เรือนหลังเดียวมีบริเวณทั้งห้องนอน ห้องนั่งข้างใน..... มีห้องรับแขกและครัวไฟอยู่ที่เฉลียง และที่สุดมีที่ทำการงาน เช่น สี่ข้าว และทอหูกเป็นต้น อยู่ข้างใต้พื้นเรือน ไม่เสียที่ให้ว่างเปล่า

ง. แม้รูปทรงสัณฐานเรือนก็ถูกต้องตามทางอนามัย เป็นต้นแต่หลังคาทำให้สูงให้น้ำฝนไหลเร็ว ไม่ทันร่วงลงตามซอกแผ่นหรือใบจากที่มุงหลังคา....."

สิ่งต่างๆ เหล่านี้ผลักดันให้เรือนไทยมีลักษณะเฉพาะตามที่ ฤทัยใจจงรัก (2518 : 55) สรุปไว้ ประกอบด้วย

"ก. ใต้ถุนสูง

ข. ชายคายื่นยาว

ค. ชานกว้าง"

หากถือเอาลักษณะดังกล่าวข้างต้นเป็นบรรทัดฐานในการพิจารณา รูปลักษณะเรือนไทดำ ข้อสรุปที่เด่นชัดที่สุดคือ ลักษณะโดยรวมของเรือนไทดำ ยังคงดำรงความเป็นเรือนของคนไทไว้โดยสมบูรณ์ ด้วยความเป็นเรือนไม้ที่มีลักษณะ ก. ใต้ถุนสูง ข. หลังคาชัน และ ค. มีชานเปิด (รูป 9.1) แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากเรือนของชาวเวียดนามที่นิยมปลูกติดดิน แม้จะอพยพมาอาศัยอยู่ร่วมถิ่นฐานย่านเดียวกัน

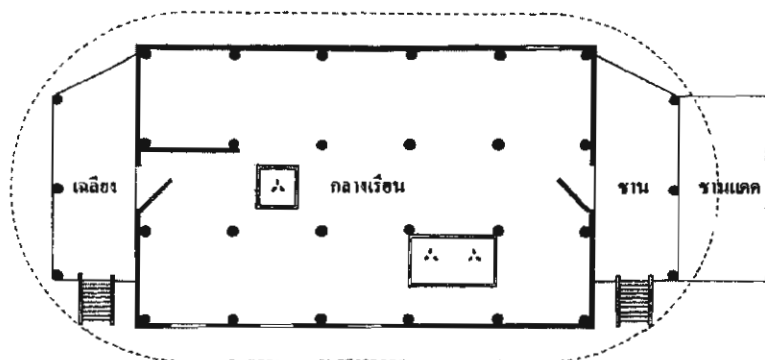
รูป 9.1 เรือนไทดำมีลักษณะทั่วไปเป็นเรือนเสาสูง หลังคาชัน มีชานเปิด

ชาวไทดำมีภาษิตบทหนึ่งกล่าวว่า *เข็ด ทิน มี เวน เข็ด เทน มี มี* [เขียดกินมีเบียน เขียดเหียนมีมี้อ] ถอดความได้ว่า ทำกินมีเดือน ปลุกเรือนมีวัน บ่งบอกถึงวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นการหาอยู่หากินหรือสร้างรังสร้างเรือน ต้องกระทำให้สอดคล้องกับจังหวะของฤดูกาล จึงจะสำเร็จผลดังปรารถนา

ในถิ่นฐานเขาลำเนาไพรอย่างภูมิภาคพายัพของเวียดนามอันเป็นบ้านของชาวไทดำนั้น ธรรมชาติให้ไม้ยอดมุดเพื่อการก่อสร้างที่คุ้มภัย ได้ทุนสูงเป็นความจำเป็นของที่อยู่อาศัยสำหรับผู้คนในสังคมเกษตรกรรมทำนาค้า ต้องยกพื้นเรือนให้สูงเพื่อหนีน้ำที่มักนองท่วมอยู่เนืองๆ ขณะที่หลังคามุงด้วยใบหญ้าคาหรือไม้ไผ่ค้ออันเป็นพืชประจำถิ่น เป็นเงื่อนไขต้องเอียงระนาบให้หลังคาชัน เพื่อเร่งระบายน้ำฝนที่กระหน่ำลงมาให้ไหลพ้นไปโดยพลัน มิฉะนั้นก็ไม่วายเล็ดร่วเข้าสู่ภายในเรือน ส่วนการ มีชานเปิด นั้นเป็นความจำเป็นเช่นกัน ในถิ่นฐานที่มีฝนชุกน้ำนองเช่นนี้จำเป็นต้องมีพื้นที่รับแดดไว้ผึ่งพื้นที่ซักล้างให้แห้งผาก นอกจากนี้ ยังใช้เป็นพื้นที่ตากข้าวปลาอาหาร เป็นการถนอมไว้เก็บกินได้นานวันอีกด้วย

โดยทั่วไปแล้ว เรือนไทดำเป็นเรือนเดี่ยวหลังโดดๆ มีหลังคาผืนใหญ่อันสูงชันและแผ่กว้างปกคลุมอยู่เบื้องบน ความกว้างของเรือนคงที่อยู่ 3 ห้องเสาเหมือนๆ กันทั้งหมด ความยาวนั้นเป็นเรือน 5 เสาเสียเป็นส่วนมาก แต่ที่เป็นเรือนยาวเพียง 3 ห้องเสาก็มี และที่ยาวมากกว่า 5 ห้องเสาก็มีเช่นกัน เรือนทั้งนั้นแบ่งพื้นที่บนเรือนออกเป็น 3 ส่วน (รูป 9.2) อย่างชัดเจน ประกอบด้วย

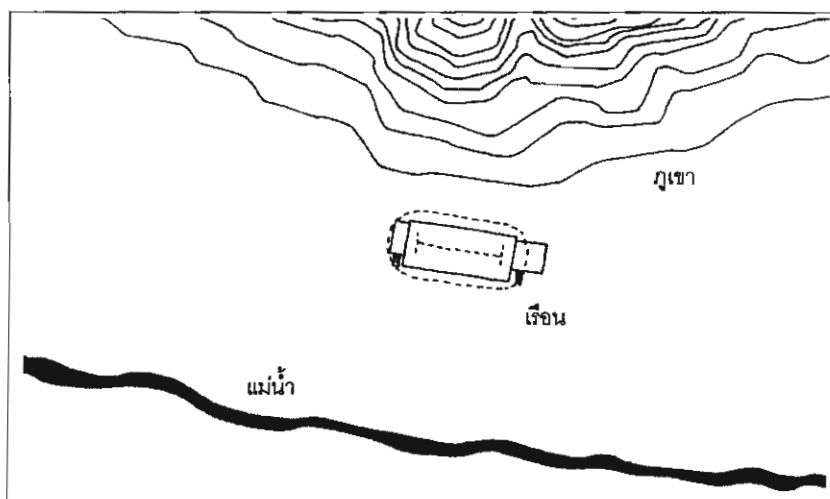
- ก. *ทวน* [กว้าน] หรือเฉลียง
- ข. *ท6 เวน* [กางเขือน] หรือกลางเรือน
- ค. *ดูน* [จาน] หรือ ชาน

รูป 9.2 แผนผังเรือนไทดำ

เจลิยง เป็นพื้นที่เล็กๆ ที่ต่อยื่นออกไปทางด้านหัวเรือ่น อยู่ใต้ชายคา สำหรับเป็นที่นั่งเล่น พักผ่อน ชาน นั้นอยู่ทางด้านท้ายเรือ่น ส่วนหนึ่งอยู่ภายใต้ชายคา อีกส่วนหนึ่งต่อพันเลยออกไปเป็นชานแดด ใช้เป็นที่ซักล้าง ตากผ้า บันท้าย ฯลฯ โดยมี กลางเรือ่น อันเป็นส่วนอยู่อาศัยคั่นแบ่งแยกพื้นที่เจลิยง และชานออกจากกัน มีบันไดทางขึ้นแยกเป็น 2 ทาง ทางหนึ่งอยู่ด้านเจลิยง อีกทางหนึ่งอยู่ด้านชาน เป็นที่น่าสังเกตว่า เจลิยงทางด้านหัวเรือ่นนั้นกินพื้นที่เล็กๆ ขณะที่ชานทางด้านท้ายเรือ่นก็มีขนาดไม่ใหญ่โต ทั้งสองส่วนนี้เป็นพื้นที่เปิด คือไม่มีฝาเรือนปิดล้อม ส่วนกลางเรือ่นครองพื้นที่เกือบทั้งหมดของเรือ่น ทั้งหลังไว้ โดยมีฝาเรือนปิดล้อมพื้นที่ไว้ทั้งสี่ด้าน ซอนตัวอยู่ใต้ผืนหลังคาอัน สูงชันและแผ่กว้างอย่างมิดชิด ภาพรวมของเรือนไทดำทั้งหลังจึงมีลักษณะ ค่อนข้างปิด ไม่ผิดอะไรกับเสื้อผ้าชุดประจำชนเผ่าที่เราสวมใส่ สะท้อนการ ปกป้องอากาศอันหนาวเย็นของพื้นที่หุบเขาบริเวณเส้นรุ้งที่ 21 องศาออกมา อย่างชัดเจน

ทั้งหมดนี้ย่อมชี้ชัดว่า รูปลักษณะของเรือนไทดำ เป็นผลจากแรงผลักดันของปัจจัยแวดล้อมธรรมชาติ อีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นได้ในทำนองเดียวกัน นี้คือการวางทิศทางเรือนอย่างคล้อยตามภูมิลักษณะของถิ่นฐาน เรือนทุกหลัง ในบ้านแห่งหนึ่งๆ ล้วนวางหันหลังคาไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมด ทำเลที่ตั้งบ้านบนพื้นที่เอียงเชิงลาดชันเขา เป็นเงื่อนไขให้ต้องวางแผนยาวของเรือน หรือหันหลังคาเรือนไปในทิศทางเดียวกับแนวเส้นระดับความสูงของที่ลาด วิธีนี้เป็นการคุมให้ตลอดความยาวของที่ดินปลูกเรือนอยู่ในระดับเท่าๆ กัน หากอุตริวางเรือนขวางกับแนวเส้นระดับความสูง ด้านสกัดหัวเรือ่นและท้ายเรือ่น จะวางอยู่บนพื้นที่สูงต่ำต่างกัน ยิ่งเรือนยาวมากปัญหานี้ก็ยิ่งเพิ่มขึ้น การปราบที่ดินปลูกเรือนให้ราบเรียบย่อมยากยิ่ง เขาจึงไม่ทำกัน

รูป 9.3 แผนผังแสดงทิศทางการวางเรือนของชาวไทดำ

ทิศทางการวางเรือนของไทดำจึงขึ้นอยู่กับแนวที่ลาดเชิงเขา และมักเป็นแนวเดียวกับลำน้ำที่ไหลรินหล่อเลี้ยงทุ่งราบที่อยู่ต่ำลงไปเสมอ (รูป 9.3) มิได้วางอิงกับทิศทางของดวงตะวันเหมือนอย่างเรือนของชนหมู่อื่น ด้วยเหตุนี้ การวางแนวสันหลังคาเรือนของบ้านแต่ละแห่งจึงแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับว่าแนวที่ลาดเชิงเขาอันเป็นที่ตั้งของบ้านหมุ่นั้นทอดแนวไปในทิศทางใด หรือแม้แต่บ้านแห่งเดียวกัน หากเป็นหมู่ใหญ่ย่านบ้านจะทอดแนวแผ่ไปตามความยาวและคดโค้งของที่ลาดเชิงเขา สันหลังคาเรือนแต่ละหลังก็พลอยวางแนวเลี้ยวลดคล้ายตามพื้นภูมิของถิ่นที่นั้นๆ ทั้งนี้ ทิศทางของลำน้ำที่ไหลเลียบขนานกันไปมีความสำคัญยิ่ง เป็นสิ่งกำกับความเป็นหัวเรือนหรือท้ายเรือน โดยหัวเรือนอยู่ทางทิศเหนือ น้ำ ส่วนท้ายเรือนอยู่ทางทิศท้ายน้ำ

9.1.2 วิธีการปลูกสร้าง

ถิ่นฐานที่แวดล้อมด้วยป่าเขาของสิบสองจุไทเอื้อให้มีไม้อย่างอุดมเพื่อใช้ในการปลูกเรือน อย่างไรก็ตาม ในอดีตสามัญชนไทดำทั่วไปคงจำกัดใช้จำเพาะไม้ไผ่ทำเรือน ทั้งในส่วนของโครงสร้าง พื้น และฝา ส่วนด้านบนมุงปิดด้วยหญ้าคา อันเป็นที่มาของคำว่า หลังคา นั้นเอง

ครั้งที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) กริธาทัพไปปราบฮ่อตามพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ 120 ปีที่แล้วนั้น ท่านได้บันทึกบรรยายถึงเรือนของชาวไทดำในสิบสองจุไทไว้ว่า “พื้นเรือนนั้นก็ใช้ไม้ไผ่เย็บ เป็นไม้อย่างบาง สานเป็นลาย 2-3 มิได้มีไม้จริงใช้เลย” (ม. ศรีบุษรา 2522 : 23) วิถีเช่นนี้น่าจะเป็นไปในการทำนองเดียวกับคนไทกลุ่มอื่นๆ เดิมทีชาวไทลื้อในสิบสองปันนาก็มีข้อห้ามสามัญชนทำเรือนพื้นกระดาน ฝากระดาน หรือใช้กระเบื้องมุงหลังคา (จุเหลียงเหวิน 2537 : 99) เรือนของคนทั่วไปจึงเป็นเรือนไม้ไผ่ ส่วนไม้จริงและกระเบื้องสงวนไว้ใช้เฉพาะเรือนของเจ้านั้น ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อแสดงฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมตามชนชั้นทางสังคม จนเมื่อพ้นยุคศักดินา (พ.ศ. 2492) มาแล้วข้อห้ามดังกล่าวจึงคลายไป

สำหรับชาวไทดำที่สิบสองจุไท ระบบชนชั้นทางสังคมดำรงอยู่ต่อมา แม้ว่าฝรั่งเศสได้เข้ายึดครองดินแดนในปลายปี พ.ศ. 2431 แล้วก็ตาม สัญญาการค้าระหว่างฝรั่งเศสกับอังกฤษระหว่างชนชั้นน่าจะมีความชัดเจนขึ้นในปี พ.ศ. 2460 เมื่อฝรั่งเศสได้ลดอำนาจของพวกท้าวเพี้ยที่ปกครองดินแดนไทลงจนหมดสิ้น (ภักทิยา ยิมเรวัต 2544 : 179) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2473 เป็นต้นมา ระบบคอมมิวนิสต์ก็เริ่มซึมซาบเข้าสู่ดินแดนแถบนี้ และกลายเป็นขัดขวางข้ามที่ทำสงครามกับฝรั่งเศสเรื่อยมา กระทั่งปี พ.ศ. 2497 ฝรั่งเศสก็พ่ายแพ้อย่างราบคาบ ทำให้ดินแดนสิบสองจุไทเข้าอยู่ภายใต้ร่มการปกครองระบบคอมมิวนิสต์โดยสมบูรณ์

ทุกวันนี้ เรือนของชาวไทดำในสิบสองจุไทส่วนใหญ่ใช้ไม้จริงทำโครงสร้างเรือน พื้นและฝานั้นที่ใช้ไม้ไผ่ก็มี ใช้ไม้จริงก็มี บ้างก็ใช้ร่วมกันทั้งไม้ไผ่

และไม่จริง ตามแต่สภาพของแต่ละครอบครัว และตามแต่ป่าไม้ใกล้ดินจะอำนวยความสะดวกมาให้ ส่วนหลังคายังคงมุงคาเป็นประจักษ์พยานการสืบทอดความเป็นเรือนพื้นดินแท้มาถึงทุกวันนี้ แต่ก็มีไม่น้อยที่เปลี่ยนวัสดุหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผา ความเป็นเรือนไม้ไผ่มุงคาหรือเรือนไม้จริงมุงกระเบื้อง จึงมิใช่ความแตกต่างระหว่างสามัญชนกับชนชั้นเจ้าอีกต่อไป แต่ก็มีนัยยะบ่งบอกถึงความจนมียู่ดี

ความคงทนของกระเบื้องดินเผามีมากกว่าตึบลายหลายเท่าตัว ปลดภาระการเปลี่ยนหลังคาใหม่ ทุก 2-3 ปี ไปได้อย่างหมดสิ้น จึงไม่น่าแปลกใจที่เรือนมุงกระเบื้องจะได้รับความนิยมทบทวี พร้อมกับที่เรือนมุงคาเหลือน้อยลงทุกที เมื่อ ศรีศักร วัลลิโภดม และ สุจิตต์ วงษ์เทศ (2534 : 61) ไปเยือนแดนคนไทในเวียดนามในปี พ.ศ. 2534 เล่าว่า“แต่สิ่งที่ทำให้แลเห็นว่ากลุ่มชนไทดำแถวเมืองซอนลาต่างไปจากชุมชนไทดำแถบเมืองแถนก็คือมีการสร้างบ้านเรือนด้วยไม้จริงและมุงหลังคาด้วยกระเบื้องแทนแฝกหรือคา” มาวันนี้ เพียงสิบกว่าปีให้หลัง เรือนไทดำแถบเมืองเดียนเบียน ที่คนไทยเรียกว่า เมืองแถน หรือ เมืองแถน นั้นมากมิดด้วยเรือนมุงกระเบื้อง เปียดเรือนมุงคาให้กลายเป็นของหายากมากขึ้นเรื่อยมาโดยลำดับ

อย่างไรก็ตามกระเบื้องดินเผาแผ่นสี่เหลี่ยมอย่างที่ใช้กันทั่วไปในหมู่ไทดำ ทำจากดินท้องถิ่น เผาด้วยเตาขนาดเล็ก ให้พื้นเป็นเชื้อเพลิง เข้าลักษณะอุตสาหกรรมพื้นบ้าน จึงนับเนื่องเป็นวัสดุท้องถิ่นได้เช่นกัน แต่ก็มีความเป็นสากลอยู่ในที่ เพราะไม่ว่าจะผ่านไปขุนเขาใดในละแวกเมืองเซินลาและเดียนเบียน ก็เห็นกระเบื้องที่ขึ้นรูปจากแม่พิมพ์แบบเดียวกัน (รูป 9.4) คาดเป็นผืนหลังคาป้องกันแดดคุ้มฝนกันลมแก่ผู้คนบนเรือนอยู่ทั่วไป

มาเซียล ดัสเซ และ ไพฑูรย์ ดัสเซ (2519 : 7) กล่าวถึงคนไทยในเวียดนามว่า “นับเป็นเวลาหลายศตวรรษมาแล้วที่คนไทยรู้จักวิธีการขุดคลองทดน้ำ เพื่อปลูกข้าวหรือทำนาแบบทดน้ำ แต่ทว่าในสายตาของคนเวียดนามนั้นมองคนไทยเหล่านี้ว่าเป็นคนชาวเขา แม้ว่าคนไทยจะเป็นคนที่ราบก็ตาม แต่ในที่บางแห่งเป็นพื้นที่ราบสูง” แผ่นดินแดนพ่ายของเวียดนามอยู่ในอ้อมกอดของขุนเขา ทำให้ที่ราบจำกัดมีจำเพาะบริเวณหุบเขาเท่านั้น ผลักดันให้ชาวไทดำจำต้องตั้งบ้านบนที่ลาดเชิงเขา เพื่อกันทุ่งราบไว้เป็นผืนนาแต่เมื่อถึงคราจะปลูกเรือน ผืนดินบริเวณที่ตั้งเรือนจะถูกปราบให้เรียบเป็นลำดับแรก สะท้อนวิถีคนพื้นราบที่มุ่งใช้ประโยชน์ได้ฤๅนเรือนอย่างชัดเจน ต่างจากเรือนยกพื้นของชนชาวเขาบางเผ่าที่ปลูกเรือนคร่อมลงไปบนความลาดเอียงของผืนดินโดยตรง คงปล่อยให้ได้ฤๅนเรือนเป็นพื้นที่สูงต่ำตามสภาพเดิม

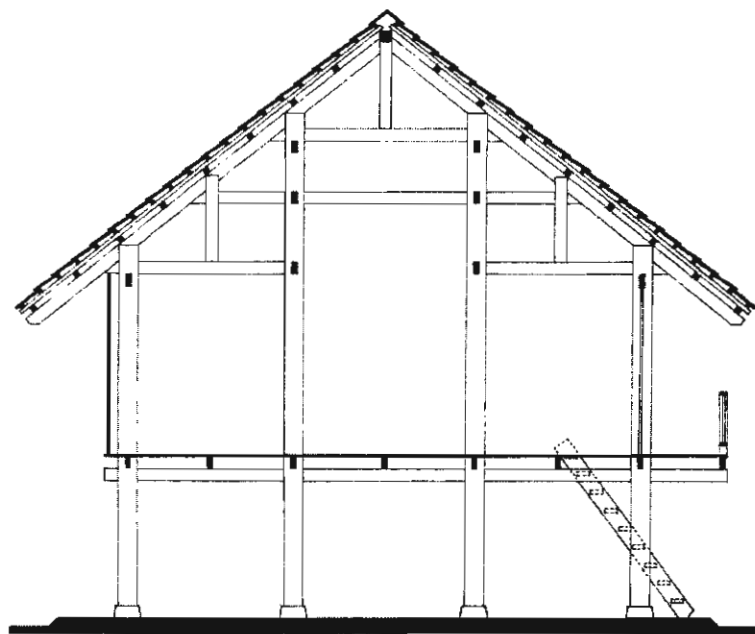
บริเวณที่ปลูกเรือนที่มีการปราบเรียบ ซึ่งต่อไปจะกลายเป็นได้ฤๅนเรือนนั้น แม้ยังคงสภาพเป็นพื้นดินอยู่ แต่พื้นที่ถูกแยกออกจากบริเวณโดยรอบด้วยการยกให้สูงขึ้นไปราว 1 ฟามือ นอกเหนือจากการแบ่งพื้นที่เชิงประโยชน์ใช้สอยแล้ว วิธีนี้ยังเป็นการกันน้ำฝนไหลนองเข้าอาบได้ฤๅนเรือนจนเปียกและได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

รูป 9.4 กระเบื้องดินเผาที่นิยมใช้มุงเรือนไทดำในละแวกเมืองเซินลาและเดียนเบียน

การที่พื้นดินได้ถูกรื้อถอนได้รับการปรับให้เรียบ ทำให้เสาเรือนทุกต้นตั้งอยู่บนพื้นระดับเดียวกัน ไม่เขย่งสูงต่ำต่างกัน ชาวไทดำไม่ฝังเสาเรือนลงดินอย่างที่คนไทยนิยมทำกัน หากแต่ตั้งไว้บนฐานหิน สำหรับเรือนที่ปลูกในระยะหลังหันมานิยมใช้แท่งคอนกรีตหล่อทำเป็นฐานเสาแทนก้อนหินธรรมชาติ การมีฐานเสาเป็นการตัดความชื้นจากดินซึมสู่เสา กันเสายุ ทั้งยังช่วยกันปลวกได้ในคราวเดียวกัน มิใช่เพื่ออำนวยความสะดวกโยกย้ายเรือนด้วยการเคลื่อนไปทั้งหลังทำได้สะดวกเช่นที่ชนบางเผ่าทำกันเป็นแน่ ขนาดเรือนอันใหญ่โต ได้ถูกสูงเหนือหัว และทำเลที่ลาดเชิงเขา ล้วนเป็นข้อจำกัดทั้งสิ้น ทำให้เรือนไทดำไม่อยู่ในวิสัยที่จะเคลื่อนย้ายได้แต่ประการใด

โครงสร้างไม้ในเรือนไทดำ ประกอบประกอบกันขึ้นตามระบบเสาและคาน ด้วยวิธีการเจาะเสาร้อยคาน เรียกกันตามภาษาถิ่นว่าแบบ นอ ทิ [ตอก] ซึ่งหมายถึง กี่ทอผ้า นั่นเอง โครงสร้างทางขวางประกอบด้วยเสา 4 ต้น วางห่างพอๆ กัน เกิดเป็นห้อง 3 ห้องเสา (รูป 9.5) เสาแต่ละต้นสูงขึ้นไปจรดหลังคา โดยเสาคู่กลางสูงกว่าเสาริมนอกทั้งสองข้างสัมพันธ์กับความลาดเอียงของหลังคาที่วางแนวสันไปตามแนวยาวของเรือน ส่วนโครงสร้างทางด้านยาวก็คือการซ้ำโครงสร้างทางขวางออกไปเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นเรือน 3 ห้องหรือ 5 ห้องหรือยาวออกไป

รูป 9.5 รูปตัดขวางแสดงโครงสร้างเรือน

การวางเสาไว้บนฐานหินโดยไม่มีการยึดติด เท่ากับว่าไม่มีการตรึง โคนเสาให้มั่นคงแต่ประการใด ความแข็งแรงของโครงสร้างเรือนไทดำขึ้นอยู่กับ การยึดโยง 2 ระดับ คือที่ช่วงกลางเสาอันเป็นโครงรับพื้นและที่ยอดเสาอัน เป็นโครงหลังคา นอกเหนือจากตัวไม้ที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่แล้ว การยึดโยง องค์ประกอบทางโครงสร้างเข้าด้วยกันด้วยวิธีร้อยคานทะลุเสาทั้งทางขวาง และทางยาว คือหัวใจของความแข็งแรงที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างของเรือนไทดำ ในการปลูกเรือนจึงต้องขึ้นโครงสร้างทั้งหมดให้เสร็จสิ้นเสียก่อน แล้วจึงทยอย มุงหลังคา ปูพื้น หรือประกอบฝาในลำดับต่อไป

วันเวลาผ่านไปพร้อมๆ กับการพراกความอุดมของไม้จากป่าใน ละแวกบ้าน สัญญาณการเปลี่ยนแปลงในวัสดุปลูกสร้างเรือนเริ่มปรากฏชัด มีการใช้คอนกรีตและอิฐเปลี่ยนเข้าแทนที่ไม้ในบางส่วน โดยเฉพาะบันไดเรือน และชานเป็นส่วนแรกๆ ที่จะถูกเปลี่ยนวัสดุใหม่เข้าทดแทน ขณะที่ส่วนอื่นของ เรือนยังทรงสภาพเป็นเรือนไม้ตามเดิม ไม่เพียงเป็นการเปลี่ยนส่วนที่ผุพังง่าย ให้คงทนเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ยังมีนัยยะของความทันสมัยเป็นแรง กระตุ้นอีกด้วย บ้านที่อยู่ไม่ห่างจากเมืองและเชื่อมโยงกันได้ด้วยเส้นทาง คมนาคมที่สะดวก จึงปรากฏการเปลี่ยนแปลงทำนองนี้ให้เห็นได้หนาตา

ในทางตรงกันข้าม ข้อจำกัดในแง่การขาดแคลนไม้ได้ผลักดันให้บาง ครวเรือนหันกลับไปหาดิน ซึ่งมีอยู่ทั่วไปอย่างไม่จำกัด เข้าผสมผสานเพื่อลด ทอนการใช้ไม้ซึ่งกลายเป็นของหายากและมีราคาแพง ดินใช้ทำฝาเรือนได้เป็น อย่างดี โดยใช้ผสมกับเศษหญ้าหรือฟางให้มีเส้นใยประสาน แล้วพอกโปะเข้า กับแผงไม้ฝาสานเป็นตาตารางทั้งด้านนอกและด้านใน นับเป็นการสรรหาวัสดุ ใกล้เคียงที่ไม่ต้องซื้อหามาใช้ได้อย่างอำนวยประโยชน์ยิ่ง

9.1.3 แบบอย่างทางสถาปัตยกรรม

ภาพบ้านเรือนไทดำในแดนพ่ายของเวียดนามที่พบเห็นโดยทั่วไป สะกดให้คนต่างถิ่นอย่างพวกเราตะลึงพรึงเพริดไปชั่วขณะ ความรู้สึกคล้าย กับการได้ดูรูปถ่ายสมัยเก่าผุดขึ้นในมโนคติ รวบรวมว่ากาลเวลาของที่นี่ยัง เดินทางมาไม่ถึงปัจจุบัน สภาพโดยรวมยังดำรงความเป็นบ้านเล็กท่ามกลาง ธรรมชาติอันไพศาล เรือนทั้งนั้นยังดำรงความเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ล้วน ปรุงขึ้นจากวัสดุธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ร่องรอยของผลผลิตอันเป็นนวัตกรรม ใหม่ๆ แทบไม่มีเจือปนแต่อย่างใดก็ตาม เรือนไทดำมิได้ตรึงตนหยุดนิ่งดังซาก โบราณสถาน มีการปรับเปลี่ยนไปคล้อยตามการเปลี่ยนแปลงแห่งปัจจัย แวดล้อม ทำให้ปรากฏแบบอย่างทางสถาปัตยกรรมแตกต่างกัน 2 ประเภท ตามพัฒนาการคือ

ก. เรือนแบบแผนเดิม

ข. เรือนแบบพัฒนา

เรือนแบบแผนเดิม : เรือนอันเป็นแบบฉบับไทดำดั้งเดิมนี้ แม้จะปรากฏอยู่ในปัจจุบันสมัย แต่ยังคงดำรงลักษณะที่สะท้อนความเป็นเรือนแห่งชนบทกาลไว้อย่างเด่นชัด ได้แก่ ความเป็นเรือนไม้มุงคา ซึ่งสร้างขึ้นจากวัสดุธรรมชาติ ที่หาได้ในท้องถิ่นโดยล้วนประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งคือการมีเตาไฟอยู่ภายในเรือน (รูป 9.6) ซึ่งใช้ทั้งเป็นที่หุงต้มอาหารและเพื่อผิงเอาให้อุ่นไล่ความหนาวเหน็บ เรือนประเภทแรกนี้แบ่งตามรูปทรงของหลังคาได้เป็น 2 แบบประกอบด้วย

1) *แทน ถูว โทม ขั้ 6 เตา* [เรือนตูบโคมสหลังเต่า] หรือเรือนตูบกกลมสันหลังเต่า เรียกสั้นๆ ว่า เรือนตูบกกลม (รูป 9.7)

2) *แทน ถูว ซัด* [เรือนตูบลัด] หรือเรือนตูบลาด (รูป 9.8)

รูป 9.6 เตาไฟภายในเรือนไทดำ

รูป 9.7 เรือนตูบกกลม

รูป 9.8 เรือนตูบลาด

เรือนตูบกกลมสันหลังเต่านั้น ชื่อก็บ่งบอกอยู่ในตัวแล้วว่ามีความเกี่ยวข้องกับเตา ประการหนึ่งเป็นความเกี่ยวพันทางตำนาน ชาวไทดำถือว่าเตาเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณต่อมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้สอนบทสวดบูชาแก่นให้ จึงทำหลังคาเป็นทรงกระดองเตาเพื่อรำลึกถึงบุญคุณ ซึ่งทำให้เกิดความเกี่ยวพันประการที่สอง คือความเกี่ยวพันเชิงรูปทรง ความเป็นเรือนตูบกกลมอยู่ที่การมีหลังคาลายกับกระดองเตา ในประการที่ด้านสกัดทั้งหัวเรือนและท้ายเรือนมีความโค้งมน จนมาบรรจบและกลืนเป็นผืนเดียวกับกระดองหลังคาด้านข้าง ขณะที่เรือนตูบลาด แตกต่างออกไปตรงที่หลังคาด้านสกัดทั้งสองไม่โค้งมน หากแต่ลาดลงมาตรงๆ ทั้งผืน ก่อให้เกิดสันหลังคาระหว่างรอยต่อกับกระดองหลังคาด้านข้าง

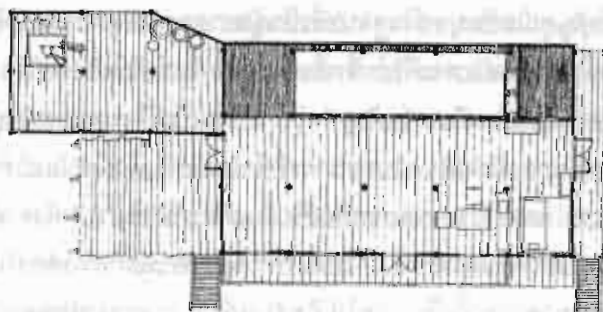
เชื่อกันว่า เรือนตูบกกลมเป็นเรือนไทดำแบบแผนดั้งเดิมโดยแท้ ขณะที่เรือนตูบลาดเป็นรูปแบบที่หยิบยืมมาจากเรือนไทขาว แต่ก็กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของชนชาวไทดำได้อย่างไม่เคอะเขิน ซึ่งความจริงแล้วชนทั้งสองหมู่นี้ก็มี

วัฒนธรรมร่วมที่ใกล้เคียงกันอยู่แล้ว การปรับจากเรือนตูปกลมมาใช้รูปแบบเรือนตูปลาด นอกจากจะทำหลังคาได้ง่ายขึ้น ด้วยไม่ต้องทำด้านสกัดโค้งแล้ว อย่างอื่นก็ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ชาวไทดำจึงหันมาทำเรือนตูปลาดกันอย่างแพร่หลาย

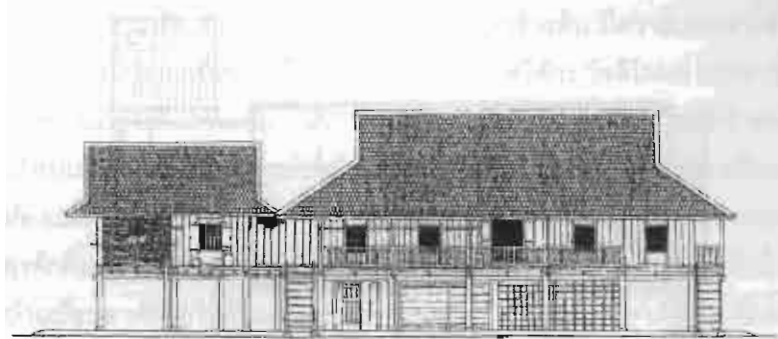
เรือนแบบพัฒนา : แม้ว่าพัฒนาการเรือนไทดำในเวียดนามดำเนินไปอย่างช้าๆ แต่การเปลี่ยนแปลงแบบแผนด้านรูปลักษณะเรือนก็ปรากฏให้เห็นได้ชัด โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากผลของปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ วัสดุก่อสร้างอย่างใหม่และการย้ายเตาไฟออกจากส่วนกลางเรือน

วัสดุก่อสร้างอย่างใหม่อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อรูปลักษณะเรือนไทดำคือกระเบื้องมุงหลังคานั้นเอง กระเบื้องดินเผาอันคงทนทำให้เรือนมุงคาที่เสมือนเป็นของชั่วคราวลดจำนวนน้อยลงทุกที พร้อมกับหมดไปของเรือนตูปกลม เพราะกระเบื้องดินเผาไม่เอื้อให้มุงหลังคาเป็นวงโค้งได้ เรือนตูปลาดหลังคามุงกระเบื้องจึงทยอยทวีจำนวนเพิ่มขึ้นโดยปริยาย เมื่อประกอบกับการเปลี่ยนบันไดและชานไม้ อันเป็นส่วนที่ถูกแดดเลียและฝนชะอยู่เนืองๆ จนผุพังเป็นวัสดุประเภทคอนกรีตและอิฐก่อฉาบปูน เรือนไทดำที่เคยมีภาพลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมชั่วคราวพลันเปลี่ยนเป็นสถาปัตยกรรมที่ดูมั่นคงถาวรขึ้นทันที

อีกประการหนึ่งที่ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญด้านพัฒนาการของเรือนไทดำ คือการย้ายเตาไฟออกจากส่วนกลางเรือน มาปลูกเป็นเรือนไฟหลังเล็กๆ ทางด้านชาน (รูป 9.9) เป็นการแยกส่วนหุงหาอาหารอันมีควันคลุ้งออกจากส่วนอยู่อาศัยหลับนอน ถือเป็นพัฒนาการด้านสุขอนามัยในการอยู่อาศัยที่ก้าวข้ามจากความเป็นชนบทพหุกาลขึ้นมา พร้อมกันนี้แบบแผนเรือนไทดำก็ถูกปรับเปลี่ยนจากการเป็นเรือนเดี่ยว กลายเป็นเรือนประกอบ โดยมีเรือนใหญ่สำหรับอยู่อาศัยเป็นเรือนประธาน และมีเรือนไฟหลังน้อยเป็นที่ทำครัวประกอบอยู่ทางด้านชาน วางหันหลังคาทอดไปในแนวเดียวกัน แต่ที่วางขวางแนวกับหลังคาเรือนประธานก็มีเช่นกัน

รูป 9.9 ก ผังพื้น

รูป 9.9 ข รูปด้าน

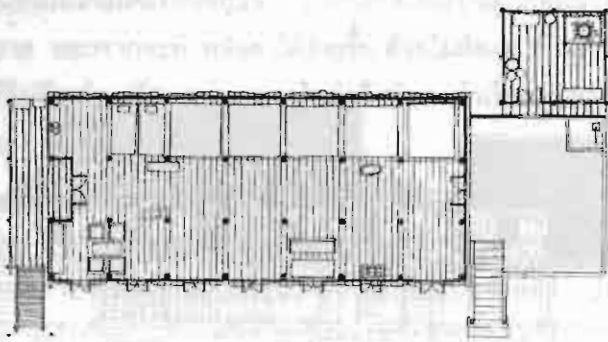
รูป 9.9 ค ทศนิยมภาพ

รูป 9.9 เรือนคูปลาด หลังคามุงกระเบื้อง ที่พัฒนาแยกเรือนไฟมาอยู่ทางด้านขวา
ที่บ้านแจกัน

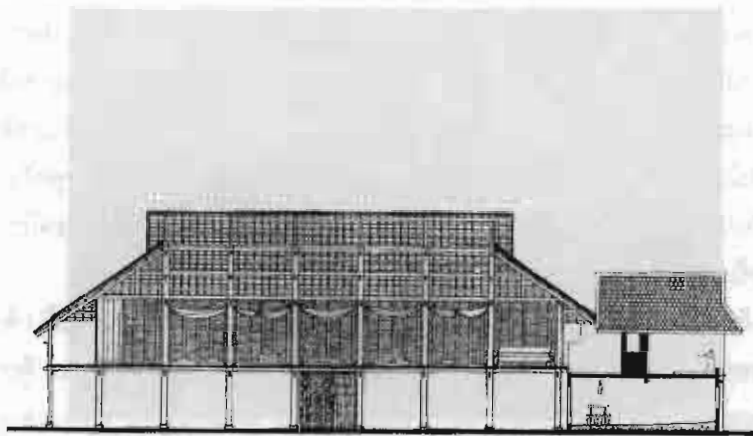
9.2 เรือนแห่งชีวิต

9.2.1 การเติบโตของเรือน

เรือนไทดำที่ตั้งสงบเหนือทุ่งราบหุบเขาแห่งสิบสองจุไทล้วนมีลักษณะคล้ายกันไปเสียทั้งหมด บ่งบอกถึงความเป็นชนหมู่เดียวกันอย่างหนักแน่น เรือนทั้งนั้นต่างกว้าง 3 ห้องเสาเหมือนกัน ความใหญ่เล็กของเรือนซึ่งสะท้อนจำนวนสมาชิกมากน้อยในครัวเรือน จึงมิได้อยู่ที่ความกว้างของเรือนหากแต่อยู่ที่ความยาว ทั้งนี้เรือนที่พบเห็นเป็นสามัญในละแวกเมืองจินลาและเดียนเบียนทุกวันนี้ ส่วนใหญ่เป็นเรือนขนาดยาว 5 ห้องเสา ที่เป็นเรือนเล็กขนาด 3 ห้องเสาพอมิบ้าง ส่วนที่ขยายยาวออกไปเป็นเรือนขนาด 7 ห้องเสา เช่นเรือนของ เลื่อง วิน นู๊ด (Luòng Văn Nutt) บ้านโรมลา ตำบลแพ่งเซื่อง อำเภอเดียนเบียน จังหวัดเดียนเบียน (รูป 9.10) นั้นมิให้เห็นบางตา

รูป 9.10 ก ผังพื้น

รูป 9.10 ข รูปตัดตามขวาง

รูป 9.10 ค รูปด้าน

รูป 9.10 เรือนขนาดยาว 7 ห้องเสาคู่ที่บ้านโหมลา

ภาพที่ปรากฏในปัจจุบันตามที่กล่าวมาข้างต้น มีความแตกต่างจากอดีตอย่างมีนัยยะสำคัญ เมื่อสืบกว่าปีที่ผ่านมานี้ ศรัศกร วลลิโถม (2534 : 29) บรรยายเกี่ยวกับเรือนยาวของชาวไทดำละแวกเดียวกันนี้ไว้ว่า "แต่ที่ข้าพเจ้าได้พบเห็นบนเส้นทางที่ผ่านไปเป็นส่วนมากนั้น อย่างมากก็พบเพียงเรือน 9 ห้องและ 7 ห้อง" หากย้อนไปเมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว คำบรรยายที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) เขียนไว้ทำให้เห็นภาพชัดว่า "พวกผู้ไทดำนี้ ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ในดินแดนแขวงสิบสองจุไทย ทำโรงเป็นที่อาศัยเช่นเดียวกับลาวตามธรรมดา แต่แปลกกันอยู่ที่เฉลี่ยทางด้านสกัดนั้น ทำเป็นวงโค้งกลมเหมือนกระโถมโรงหีบ ใหญ่ยาวถึง 9 ห้อง 11 ห้องก็มี เรือนหลังหนึ่งก็อยู่ด้วยกันได้หลายครัว ลูกเขย ลูกสะใภ้ และพวกญาติพี่น้องมักรวบรวมอยู่เรือนหลังเดียวกัน" (ม. ศรีบุษรา 2522 : 23)

เมื่อนำภาพต่างช่วงเวลามาเรียงต่อกัน แนวโน้มก็ปรากฏชัดว่า ความยาวของเรือนมีขนาดน้อยลงโดยลำดับ สะท้อนขนาดของครัวเรือนที่เล็กลงตามสภาพสังคมในระยะหลังๆ อนึ่ง จากการสำรวจของนักวิชาการไทดำในเวียดนามเมื่อเกือบ 30 ปีที่ผ่านมา พบเรือนยาวของชาวไทดำแห่งบ้านเดียด ตำบลหงอกเจียน อำเภอเมือง จังหวัดเซินลา (bản Đuôt xã Ngọc Chiến huyện Mường La - Sơn La) มีความยาวถึง 60 เมตร โอบอุ้มสมาชิกไว้รวมถึง 60 ชีวิตทีเดียว (Cầm Trọng 1967 : 271)

เรือนเมื่อแรกปลูกล้วนเป็นเรือน 3 ห้องเสา หรืออย่างมากก็ไม่เกิน 5 ห้องเสา ความเป็นเรือนยาวเกิดจากการเพิ่มห้องเสาทงด้านชาน เพื่อขยายพื้นที่ส่วนกลางเรือนให้ยาวออกไป สำหรับรองรับการเพิ่มสมาชิกจากการแต่งงานและรับสะใภ้เข้ามาอยู่ภายในเรือน กลายเป็นเรือน 7 ห้อง 9 ห้อง และยาวออกไปตามลำดับ โดยมีด้านเฉลี่ยซึ่งเปรียบเสมือนหัวเรือนคงที่อยู่เช่นเดิม

เรือนยาวนั้นมีหลังคาโค้งมนคลุมเฉพาะทางด้านเฉลี่ยหรือหัวเรือนเท่านั้น ส่วนด้านชานอันเป็นท้ายเรือนไม่มี เรื่องนี้มีที่มาจากนิทานเล่ากันมาว่า มีผัวเมียคนหนึ่ง แรกทีเดียวไม่มีลูกชายไว้เชยชม ครั้นต่อมาได้ลูกชายก็รักมาก วันหนึ่งขณะที่ผัวออกไปข้างนอก ฝ่ายเมียเล่นอยู่กับลูกบนเรือน นางโยนลูกขึ้นไปกระแทกโครงหลังคาจนถึงแก่ความตายแต่นั้นมาผู้คนเลยพากันปลูกเรือนยาวโดยไม่มียหลังคาโค้งคลุมทางด้านชาน (Cầm Trọng 1967 : 272) ทั้งนี้ การไม่มีหลังคาโค้งคลุมทางด้านชานนั้น เท่ากับเป็นการเปิดทางให้การต่อเติมเรือนยาวออกไปในวันข้างหน้าทำได้โดยสะดวก

ความเป็นเรือนยาวจึงหมายถึงการลงหลักปักฐานมานานปีมีการต่อเรือนออกไปหลายครั้งจนยาวขึ้นเป็นลำดับ เรือนไทดำจึงมิใช่สถาปัตยกรรมเบ็ดเสร็จตั้งแต่แรกสร้าง มีการขยายตัวเติบโตไปพร้อมๆ กับการเติบโตของครอบครัว ในทางตรงกันข้าม เจ้าของเรือนบางหลังเล่าให้ฟังว่าในอดีตเรือนที่เขายู่อาศัยก็เป็นเรือนยาว ภายหลังเมื่อสมาชิกขยับขยายย้ายออกไปอยู่ที่อื่น

จนเหลืออยู่จำนวนไม่มาก เพื่อลดการแบกภาระดูแลเรือนขนาดใหญ่ เขาได้รื้อเรือนบางส่วนออกเปลี่ยนสภาพจากเรือนยาวเป็นเรือนธรรมดา พอเหมาะสมพอดีกับจำนวนสมาชิกของครัวเรือนในปัจจุบัน

ทุกวันนี้เรือนไทดำเป็นเรือนขนาดธรรมดา ที่มีความยาว 5 ห้องเสา สำหรับการอยู่อาศัยของครอบครัวขนาดไม่ใหญ่นักเป็นส่วนใหญ่ และการมีเรือนไฟเพิ่มขึ้นทางด้านชานนั้นเป็นนัยแสดงว่าเจ้าของไม่คิดจะต่อเติมเรือนให้ยาวออกไปแต่ประการใด สะท้อนสภาพสังคม ที่คลายความนิยมการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวขนาดใหญ่เช่นในอดีตที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี

9.2.2 มิติในเรือน

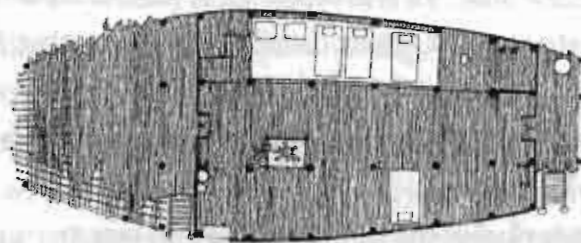
มิติทางตั้ง : ความเป็นเรือนเสาสูงของเรือนไทดำ ทำให้พื้นที่ทางตั้งถูกแบ่งออกเป็น 3 ระดับอย่างชัดเจน นับจากเบื้องล่างขึ้นไป ประกอบด้วย ก. ใต้ถุน ข. บนเรือน และ ค. ใต้หลังคา (รูป 9.11 ข และ 9.11 ค) ใต้ถุนนั้นมีพื้นเป็นดินเช่นเดียวกับลานบ้านและบริเวณโดยรอบ ส่วนบนเรือนปูด้วยฟากหรือไม้กระดาน ขณะที่ใต้หลังคาซึ่งเพิงอยู่ด้านบนสุดเป็นห้วงพื้นที่ที่มีโครงหลังคาเป็นกรอบอย่างหลวมๆ พื้นที่ทั้งสามระดับสัมพันธ์โดยตรงกับการแบ่งหน้าที่ให้สอยอย่างเห็นได้ชัด

พื้นที่ใต้ถุนเรือนซึ่งคงสภาพเป็นพื้นดินอยู่ดั้งเดิม ถูกจัดไว้เป็นพื้นที่สำหรับสัตว์ที่ไทดำทุกครัวเรือนนิยมเลี้ยงไว้ มีหมู เป็ด ไก่ เป็นหลัก หมูมักผูกไว้กับเสาเรือนหรือไม้กั้นคอกให้อยู่ สำหรับเป็ดไก่เลี้ยงในกรงโดยใช้ไม้ตีเป็นฝาโปร่งๆ นอกเหนือจากนี้ ก็ใช้เป็นที่เก็บข้าวของต่างๆ โดยเฉพาะเครื่องมือเกษตรกรรม ในบางครัวเรือนกันพื้นที่ส่วนนี้ไว้ตั้งเล้าข้าวด้วย อย่างไรก็ตามพื้นที่ใต้ถุนนี้มีพื้นที่ให้สอยประจำของผู้คนแต่อย่างใด

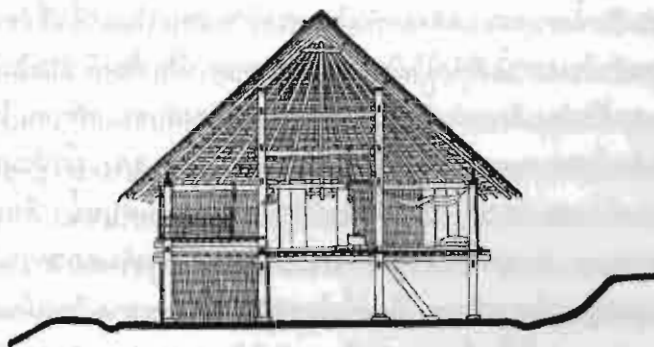
ส่วนใช้สอยหลักของคนคือพื้นที่บนเรือน ที่สอยอยู่เหนือระดับดินขึ้นไปราวๆ หัวคน ชาวไทดำจึงมีคำพูดติดปากเชิงแซวที่ไปเยื่อนถึงที่อยู่อาศัยว่า “ขึ้นเฮือน” เสมอ ชีวิตในรอบวันเขานั่ง นอน หุงหาอาหาร ล้อมวงกินอาหาร รับแขก ปั่นด้าย ทอผ้า ฯลฯ ล้วนสละเวลอยู่บนเรือนโดยตลอด พิธีกรรมในรอบปีหรือการจัดงานประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการเกิด การแต่งงาน การตาย หรืออื่นใด ซึ่งมีผู้คนจำนวนมากมาร่วมงาน มีพื้นที่บนเรือนเป็นส่วนรองรับทั้งสิ้น สอดคล้องต้องกันกับการปูพื้นด้วยไม้ โดยมีโครงสร้างอันแข็งแรงรองรับอยู่เบื้องล่าง

สำหรับพื้นที่ใต้หลังคาซึ่งอยู่เหนือส่วนอื่นๆ นั้น มีนัยยะของการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มากกว่า เช่นใช้เป็นที่เสียบ ไม้ และ ห่อ อันเป็นสัญลักษณ์ประจำตัวของไทดำแต่ละคน เสาที่ตั้งอยู่บนชื่อเหนือเสาด้านนั้นเสาก็ถูกกำหนดให้เป็นทางลงของผีเรือน ขณะที่บางเรือนยกเอาห้องผีขึ้นไว้ในส่วนของพื้นที่ใต้หลังคานี้เลยก็มี พื้นที่ส่วนนี้ยังเอื้อประโยชน์ให้เป็นที่เก็บของได้เป็นอย่างดีอีกด้วย แต่ก็ยังเป็นของสำหรับใช้บนเรือน เช่น เสื้อลำแพน ภาชนะจักสาน เป็นต้น

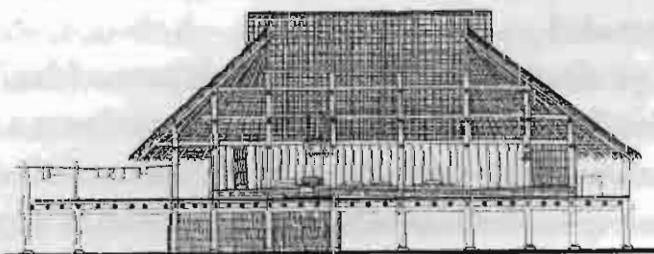
มิติทางราบ : เมื่อพิจารณาพื้นที่บนเรือนอันเป็นส่วนอยู่อาศัยหลักของบรรดาสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือนพื้นที่ตามแนวยาวของเรือนถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ เจลียง หรือหัวเรือน ถัดมาเป็น กลางเรือน และท้ายเรือนมีชาน เล่นยื่นออกไป (รูป 9.11ก) ในเชิงกายภาพนั้นลักษณะปิด-เปิดของพื้นที่มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ เจลียงอันเป็นพื้นที่พักผ่อนมีลักษณะเปิดแต่อยู่ใต้ร่มเงาของชายคา ชานสำหรับซักล้าง ตากผ้าเป็นพื้นที่เปิดรับแดดจ้าอยู่นอกชายคา ขณะที่กลางเรือนอันเป็นพื้นที่อยู่อาศัยหลักบนอนมีลักษณะปิดรอบด้าน ส่วนการลำดับศักดิ์ในเชิงนามธรรมความเป็นหัวเรือนถือเป็นส่วนสำคัญและไล่ลำดับลดความสำคัญลงไปตามความยาวของเรือน จนถึงชานท้ายเรือนซึ่งนับเป็นส่วนที่มีความสำคัญน้อยที่สุด

รูป 9.11 ก ผังพื้น

รูป 9.11 ข รูปตัดตามขวาง

รูป 9.11 ค รูปตัดตามยาว

รูป 9.11 ผังพื้นและรูปตัดเรือนไทดำ ตามแบบแผนดั้งเดิม (เรือนตูปกลม) ที่บ้านดาเก็น

เมื่อจำกัดกรอบพิจารณาเฉพาะพื้นที่ส่วนกลางเรือน ส่วนนี้เป็นห้องขนาดใหญ่ที่มีลักษณะปิด ด้วยมีหลังคาคลุมอยู่ด้านบน และด้านข้างมีฝาล้อมไว้รอบด้าน ฝาด้านสกัดทั้งทางเจดียง (หัวเรือน) และชาน (ท้ายเรือน) เจาะประตูเข้า-ออก ในตำแหน่งที่ตรงกัน ส่วนฝาด้านข้างนั้น ทางปากหลังเรือนปิดทึบเสียดแทบทั้งเส้น มีการเจาะช่องเปิดน้อยมาก ขณะที่ปากหน้าเรือนเจาะหน้าต่างเป็นระยะตลอดความยาว จึงมีหน้าต่างอยู่หลายบาน ลักษณะที่สะท้อนออกมาทางสถาปัตยกรรมเช่นนี้ ย่อมไม่มีความหมายใดๆ หากไม่ย้อนกลับไปพิจารณาหาคติชนและการใช้สอยของเขาภายในพื้นที่นั้น

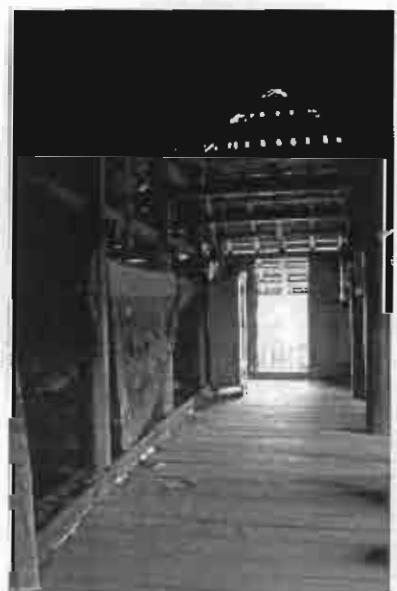
ภายในห้องของพื้นที่ส่วนกลางเรือนทรงสภาพเป็นโถงโล่ง มีเสากระจายอยู่อย่างเป็นระบบอยู่โดยทั่ว ด้วยความกว้างคงที่อยู่ที่ 3 ห้องเสา ส่วนความยาวต่างกันไปตามความสั้นยาวของเรือน อาจมีจำนวนห้องเสาเป็น 3 5 7 หรือมากกว่าก็ตามแต่ ขนาดของห้องเสาค่อนข้างแคบและไม่แตกต่างกันนักระหว่างด้านขวางและด้านยาว โดยทั่วไปแล้วมีระยะแปรเปลี่ยนอยู่ระหว่าง 2.10 - 2.50 เมตร ทำให้พื้นที่ส่วนกลางเรือนทั้งหมดถูกกำกับด้วยแนวเสา โดยแบ่งย่อยออกเป็น 3 ส่วนตามจำนวนห้องเสาทางขวางของเรือน (รูป 9.12)

ส่วนของพื้นที่ช่วงกว้างหนึ่งห้องเสาดังตรงกลางตลอดความยาวของเรือน ซึ่งอยู่ในตำแหน่งตรงกับประตูเรือนทั้งด้านเจดียงและชาน ถูกใช้เป็นทางสัญจรภายในไปโดยปริยาย สำหรับพื้นที่อีกห้องเสาหนึ่งทางปากหลังคือที่นอนของสมาชิกทั้งหมดตลอดตั้งแต่หัวเรือนจรดท้ายเรือน เว้นแต่พื้นที่ห้องเสาแรกทางด้านหัวเรือนเท่านั้นที่จัดไว้เป็นห้อง *๓๖6* (ห้อง) หรือ ห้องผี อันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นห้องเดี่ยวเท่านั้นที่มีการกันฝาเป็นห้องหับอย่างชัดเจน ไทดำมีความเชื่อในเรื่องการนอนว่าต้องให้ *๓ ร ม น อ น ค น ร ม น นั* [หัวมุนดิน ตีนมุนน้ำ] (คำจอง 2538 : 195) หรือ หัวมุนดิน ตีนมุนน้ำ คือนอนหันหัวไปทางภูเขา เอาปลายเท้าชี้ไปทางแม่น้ำ หากสร้างจินตภาพว่าเรือนไทดำนั้นปลูกอยู่บนที่ลาดเชิงเขา มีแม่น้ำไหลขนานอยู่เบื้องล่าง ก็จะได้เห็นภาพได้ชัดเจน ด้วยเหตุนี้พื้นที่ส่วนนอนจึงถูกจัดให้อยู่ทางปากหลังของเรือน อันเป็นด้านประชิดภูเขา และฝาเรือนทางปากนี้ก็ได้รับการปรุงให้ตอบรับกับการนอนยามกลางคืน คือปิดทึบเป็นส่วนใหญ่ แสดงการปกป้องนงภัยจากภายนอกอย่างเต็มที่

คู่มือเมียแต่ละคู ซึ่งเป็นครอบครัวย่อยภายในครอบครัวใหญ่ที่อยู่ร่วมครัวเรือนเดียวกัน ต่างครอบครอง คูหาสำหรับหลับนอนกว้างยาว 1 ห้องเสาเท่ากันทั้งหมด การแสดงลำดับความสำคัญทางสังคมในครอบครัว จึงมิใช่อยู่ที่การครอบครองพื้นที่ขนาดใหญ่หรือเล็กกว่ากัน หากแต่แสดงออกจากการอยู่ในตำแหน่งห้องเสาที่ใกล้หรือไกลออกไปจากห้องผีมากกว่ากัน โดยคูหาของพ่อ-แม่ อยู่ติดกับห้องผี คูหาของคู่มือเมียลูกชายอยู่ถัดไป เรียงตามลำดับอาวุโส ส่วนนอนนี้ยังบอกความเป็นพื้นที่ส่วนตัวด้วยการยกระดับสูงขึ้นมาจากพื้นที่ส่วนอื่นเล็กน้อยและใช้ม่านกันไว้มิดชิด (รูป 9.13)

รูป 9.12 ภายในห้องของพื้นที่ส่วนกลางเรือน

รูป 9.13 ส่วนนอนภายในเรือนไทดำใช้ม่านกันที่นอนแต่ละคูหาไว้

พื้นที่ที่เหลืออีกห้องเสานึงทางปากด้านหน้าของส่วนกลางเรือน เป็นที่วางกระเบเตาไฟ มีทั้งเตาไฟเพื่อเผื่ออุ่นไล่ความหนาวเหน็บและเตาไฟสำหรับหุงหาอาหาร ในเรือนขนาดธรรมดาอาจมีกระเบเตาไฟเพียง 1-2 แห่ง หากเป็นเรือนยาวจำนวนกระเบเตาไฟก็เพิ่มขึ้นสัมพันธ์กับความมากของผู้คน คล้อยตามความยาวของเรือน พื้นที่ส่วนนี้เป็นพื้นที่สำหรับชีวิตบนเรือนยาม กลางวัน หันประจันกับทุ่งราบและลำน้ำเบื้องล่าง ความเป็นพื้นที่ค่อนข้างเปิด ของส่วนนี้ตอบรับกับฝาเรือนที่มีหน้าต่างหลายบานเป็นอย่างดี

9.2.3 เรือนแห่งผี

เช่นเดียวกับที่คนไทยเรามีห้องพระอยู่ในเรือนแสดงความเป็นพุทธ ศาสนิกชน คนไทดำก็มีห้องผีอยู่ในเรือน แสดงตนว่าเป็นผู้นับถือผีเป็นเสมือน ศาสนาประจำใจ การมีห้องผีในเรือนไทดำ มีทิศทางเลือกว่าจะมีหรือไม่มีก็ได้ หากแต่เป็นสิ่งที่จักขาดเสียมิได้ เหตุนี้จึงมีห้องผี (รูป 9.14) อยู่คู่เรือนทุกหลังไม่ มีเว้น และมีข้อกำหนดเกี่ยวกับการวางตำแหน่งห้องผีภายในเรือนไว้ตายตัว เป็นที่รู้กันทั่วไป คือบริเวณคานของห้องเสารากด้านหัวเรือน

ความสำคัญของห้องผี สะท้อนออกมาจากการครองพื้นที่คูหาแรก ด้านหัวเรือน แม้แต่คูหาสำหรับพ่อแม่ซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวก็อยู่ลำดับที่ สอง ห้องผีเป็นที่สถิตของผีเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเรือนที่สงวนไว้สำหรับสมาชิก ภายในครัวเรือนเท่านั้น คนต่างตระกูลจักกล้ากราบมิได้โดยเด็ดขาด

ผีที่สถิตอยู่ในห้องผีบนเรือนของไทดำคือผีปู่ย่า หมายถึงผีผู้พิทักษ์ตน นั้นเอง ซึ่งมีฐานะเป็นผีด้า อันหมายถึงผีบรรพบุรุษผู้ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของกลุ่ม คนที่รวมกันเป็นครอบครัวหลายชั่วอายุคน บรรดาบรรพบุรุษที่สิ้นอายุขัยไป แล้ว วิญญาณจะกลับมาสสถิตอยู่ที่เรือนคอยปกป้องผองภัยให้มวลสมาชิกทั้ง หลายภายในครัวเรือน ในทางปฏิบัติแล้วสมาชิกทุกคนจักต้องเคารพยำเกรง ต่อผีเรือน ด้วยการปฏิบัติตนอยู่ในครรลองที่ถูกที่ควร ส่วนในทางพิธีกรรมนั้น ต้องจัดการเช่นสรวงตามวาระมิให้ขาดตกบกพร่อง ผีบรรพบุรุษจึงจะบันดาล สิ่งดีๆ มาให้

ภายในห้องผีมี *ເຂົ້າ ທອດ* [เสาท้อง] หรือเสาดี เป็นหัวใจของห้อง เพราะเป็นเสาที่ผีบรรพบุรุษสถิตอยู่นั่นเอง เสาผีกำหนดเอาจากเสาริมนอก ด้านหัวเรือนต้นแรกที่รับชื่อ แม้ว่าระดับพื้นเรือนที่คนอยู่จะเป็นระดับเดียวกับ ห้องผี แต่มีความต่างกันที่คนนั้นต้องขึ้นจากข้างล่างทางบันได ส่วนผีลงมา จากข้างบนทางเสาดัง เสาผีจึงสัมพันธ์กับการเป็นเสารับชื่อ ซึ่งมีตั้งอันเป็น ทางลงของผีตั้งอยู่บนชื่ออีกทีหนึ่ง โดยทั่วไปแล้วมักเป็นเสาต้นที่สองนับจาก หัวเรือน (เสาต้นแรกไม่มีชื่อและตั้งเพราะรับส่วนลาดต่ำของหลังคา) เสาผีเป็น เสาสำคัญของเรือนในฐานะเสาศักดิ์สิทธิ์ และเป็นคนละต้นกับเสาเอกหรือเสา แรกที่ไทดำเรียกว่า *ເຂົ້າ ແພດ* [เสาเอก] อันเป็นเสาต้นแรกที่ยกขึ้นเป็น สัญลักษณ์การเริ่มลงมือสร้างเรือน กล่าวได้ว่า เสาผีคือสัญลักษณ์แสดงความ

รูป 9.14 ห้องผีภายในเรือนไทดำ

เป็นชนในสังคมที่นับถือผีของไทดำ ทำนองเดียวกับการวัดความเป็นพุทธศาสนิกชนของคนไทยได้จากการมีหิ้งพระหรือโต๊ะหมู่บูชาประดิษฐานอยู่บนเรือน

ที่ฝ้าด้านหนึ่งของห้องผีมีการเจาะรูเล็กๆ ไว้เป็นช่องสำหรับส่งอาหารให้แก่ผีในการพิธีเซ่นสรวงประจำปี บางเรือนเปลี่ยนมาเจาะรูนี้ไว้ที่พื้นห้องก็มี นอกเหนือจากลักษณะเชิงกายภาพตามที่กล่าวมาแล้ว ความเป็นห้องผีจะสมบูรณ์ได้ก็ต้องประกอบด้วย *๖๖ น้ เหว ๖๖* [บั้งน้ำ เต้า โดง] บั้งน้ำ - กระบอกน้ำ เต้า - น้ำเต้า โดง - โคตรเหง้า สำหรับโคตรเหง้า คือบรรพบุรุษตั้งแต่ต้นตระกูลเป็นลำดับมา แม้ร่างจะลาโลกนี้ไปแล้วแต่ชื่อจะได้รับการบันทึกไว้ในสมุดผีเรือนทั้งหมด สมุดผีเรือนนี้แขวนหรือเหน็บอยู่คู่เสาผีเสมอ

วาระการเซ่นสรวงประจำปีเรียกว่า *๖๖ ๖๖* [ปาดโดง] ต้องกระทำทุก 10 วัน โดยมีข้าวและเหล้าเป็นพื้น พร้อมทั้งการเปลี่ยนน้ำในกระบอกใหม่ ในรอบปีต้องทำพิธี *๖๖ เหว* [เสนเฮือน] หรือเซ่นเรือนครั้งหนึ่ง พิธีกรรมนี้ถือเป็นเรื่องใหญ่ของครอบครัว ต้องมีการจัดหาเครื่องเซ่นพลีไว้อย่างพร้อมมูล จึงผูกพันกับการใช้เงินจำนวนมากอย่างแยกไม่ออก ดังนั้นหากปีใดเจ้าของเรือนขาดความพร้อมก็อาจขอเลื่อนการเซ่นเรือนไปก่อนได้ โดยเข้าไปบอกกล่าวและร้องขอกับผีบรรพบุรุษให้รับรู้ ผีก็จะผ่อนปรนโอนอ่อนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของครอบครัวแต่โดยดี

แม้ว่าในทางกรณัณระบบชนชั้นในสังคมไทดำจะถูกยกเลิกไปจนหมดสิ้นแล้วก็ตาม แต่ในเบื้องต้น ร่องรอยของความเป็นเจ้าและสามัญชนยังคงดำรงอยู่ต่อมา เป็นที่รู้แก่ใจในหมู่ชนพวกเดียวกัน หนึ่งในหลายๆอย่างแสดงผ่านห้องผีนี้เอง ห้องผีในเรือนชนชั้นผู้ท้าวเรียกว่า *๓๐๖ น้ ๖๖* [ห้องจงก่า] ความแตกต่างอยู่ที่การมี จงก่า เป็นก้อนหินหรือถาดไม้วางเครื่องเซ่นบูชา และไม่จำเป็นต้องเจาะรูไว้ที่ข้างฝา การส่งอาหารให้ผีในพิธีเซ่นเรือนใช้วิธีโยนออกทางหน้าต่างได้ เพราะผีผู้ท้าวรู้จักที่จะแบ่งปันอาหารกันได้เอง โดยไม่ต้องแก่งแย่งกัน (คำจง 2547) ส่วนการเซ่นสรวงประจำปีนั้นต้องกระทำทุกๆ 5 วัน เป็นนัยบ่งบอกความสูงชันทางสังคมโดยอ้อมที่ยังคงถือปฏิบัติกันอยู่แม้จนทุกวันนี้

ทุกครั้งที่มีเหตุการณ์ต่างจากวิถีปกติเกิดขึ้นบนเรือน ไม่ว่าจะเป็นการจัดงานประเพณี พิธีกรรม หรืออื่นใดก็ตาม จำต้องจัดเครื่องเซ่นไปบูชาผีบรรพบุรุษในห้องผีพร้อมบอกกล่าวให้รับรู้เสมอทุกครั้ง แม้เพียงมีแขกแปลกหน้าอย่างพวกเขาไปเยือน เจ้าของเรือนก็ต้องจัดรูปเข้าไปบอกกล่าวถึงการมาของคนต่างตระกูลจากต่างถิ่น เขาถือเป็นเรื่องที่ละเลยมิได้โดยเด็ดขาด หากแนวปฏิบัติเช่นนี้มีข้อขาดตกบกพร่อง ก็เป็นที่วันเกรงว่าจะเกิดเภทภัยนานาได้ ผีบรรพบุรุษซึ่งสถิตเป็นผีเรือนจึงเปรียบเสมือนนุตาคอยเฝ้าดูสมาชิกทั้งผองให้ปฏิบัติตนตามครรลองของไทดำโดยไม่นอกกลุ่ม outgoing

คราใดก็ตามที่มีการประกอบพิธีกรรม ห้องผีซึ่งโดยตำแหน่งแล้วเป็นพื้นที่สงบทางมุมด้านหัวเรือน จะกลายเป็นศูนย์กลางทางพิธีกรรมขึ้นทันที

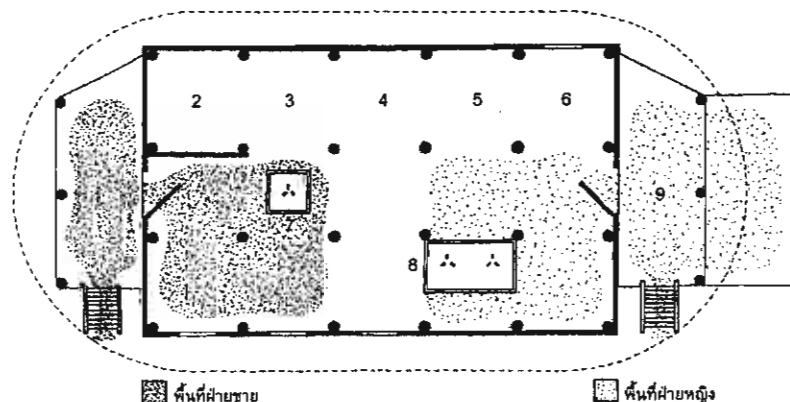
การเซ่นพริด้วยข้าวปลาอาหารอย่างดี ความไทดำที่ท่องดังจากปากของหมอผู้ทำพิธี ผู้คนมากมายที่ห้อมล้อมอยู่โดยรอบ ทั้งหมดนี้ ทำให้ห้องมีชีวิตชีวา และเปล่งความสำคัญออกมาอย่างเป็นรูปธรรม

9.2.4 พื้นที่แห่งเพศ

ไทดำมีคำโบราณวลีหนึ่งว่า *๗๖ โหว โหว อุว โหว ๖* [ญิงตอยฮาย จายตอยด้า] หมายความว่า หญิงตามฮาย ชายตามด้า คือข้างฝ่ายหญิงเข้าร่วมอยู่ในกลุ่ม ฮาย ส่วนฝ่ายชายเข้าร่วมอยู่ในกลุ่ม ด้า นี่คือร่องรอยของชุมชนบุพกาลที่ยังหลงเหลือติดมาในสังคมไทดำที่มีการแบ่งกลุ่มทางสังคมโดยใช้เพศเป็นสิ่งที่กำหนด ต่อมาภายหลังสังคมไทดำได้พัฒนาเป็นการแบ่งกลุ่มตามการสืบสายโลหิต เข้าลักษณะสังคมด้า เรียกกลุ่มข้างฝ่ายชายว่า ด้าบุ ส่วนกลุ่มข้างฝ่ายหญิงเรียกว่า ด้านาย (ภักทิยา ยิมเรวัต 2544 : 61-63)

สังคมไทดำถือการนับญาติข้างฝ่ายพ่อเป็นสำคัญ ลำดับการสืบเชื้อสายในเทือกเถาเหล่ากอเดียวกันยึดฝ่ายชายเป็นหลัก คือจากบรรพบุรุษต้นตระกูลสู่ลูกชายของบรรพบุรุษ สู่ลูกชายของลูกชายบรรพบุรุษ สู่ลูกชายของลูกชายของลูกชายบรรพบุรุษ เป็นเช่นนี้เรื่อยไป ไทดำจึงถือธรรมเนียมแต่งงานเอาลูกสะใภ้เข้าเรือน ส่วนลูกสาวเมื่อแต่งงานต้องออกจากเรือนไปอยู่ยังเรือนของฝ่ายชาย

ฐานะทางสังคมภายในครอบครัวของไทดำสะท้อนลงสู่การจัดลำดับคูหาที่ครอบครองภายในเรือนอย่างเป็นรูปธรรม โดยห้องเสาแรกทางด้านหัวเรือนถูกกำหนดให้เป็นห้องผี ซึ่งเปรียบเสมือนคูหาของบรรพบุรุษ ถัดจากห้องผีเป็นคูหาของพ่อแม่ แล้วต่อด้วยคูหาของคู่ผัวเมียลูกชาย หากมีลูกชายหลายคนก็ไล่ลำดับกันไปตามอาวุโส จากนั้นจึงเป็นคูหาของคู่ผัวเมียลูกชายของลูกชาย ต่อไปเช่นนี้ตามลำดับ สำหรับลูกสาวถูกจัดให้อยู่คูหาท้ายๆ เรือน (รูป 9.15) ระยะเวลาที่จะแต่งงานและย้ายออกจากเรือนไป

รูป 9.15 ผังพื้นเรือนหน้าห้อง
เสาแสดงการจัดพื้นที่บนเรือน
(ปรับปรุงจาก Cẩm Trọng, 1978:271)

1 เถียง 2 ห้องผี 3 คูหาพ่อแม่ 4 คูหาผู้ลูกชายคนโต 5 คูหาผู้ลูกชายคนรอง
6 คูหาลูกสาว 7 เตาสำหรับแม่ยาย 8 เตาหุงหาอาหาร 9 ฐาน

ด้วยวิธีนี้ การจัดพื้นที่ภายในเรือนของไทดำจึงสัมพันธ์โดยตรงกับ ลักษณะทางสังคมของเขา ความเป็นเรือนยาวอยู่เพื่อการต่อท้ายเรือนออกไป เพื่อเป็นคูหาสำหรับคู่แต่งงานใหม่ในลำดับหลังๆ คูหาใหม่ย่อมอยู่ห่างจากห้อง ฝั่มมากขึ้น สะท้อนลำดับการสืบเชื้อสายที่ห่างออกไปในเวลาเดียวกัน

นอกเหนือจากนี้ร่องรอยของการแบ่งกลุ่มทางเพศระหว่างชายและ หญิงในสังคมระดับครอบครัว ยังปรากฏลงสู่ลักษณะทางกายภาพของเรือน อย่างชัดเจน และนี่เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ยืนยันการให้ความสำคัญกับฝ่ายชายใน สังคมไทดำ ด้วยการกำหนดให้พื้นที่ด้านหัวเรือนเป็นพื้นที่สำหรับฝ่ายชาย ขณะที่ฝ่ายหญิงครองพื้นที่ด้านท้ายเรือน กล่าวคือ เฉลียงเป็นพื้นที่เฉพาะของ ฝ่ายชาย ชานเป็นพื้นที่เฉพาะของฝ่ายหญิง ที่แยกขาดจากกันอยู่คนละด้าน ของเรือน ในการนี้ บ้านไคเรือนที่มี 2 แห่งเสมอ (รูป 9.16) คือบ้านไคด้านเฉลียง กับบ้านไคด้านชาน จึงกลายเป็นทางขึ้นลงที่ระบุเพศผู้ใช้อยู่ในตัว แม้จะไม่มี สัญลักษณ์ใดๆ ระบุไว้ให้เห็นก็ตาม แต่เป็นที่รู้ใจแก่ใจของทุกคนว่า ฝ่ายชาย ต้องใช้บ้านไคทางเฉลียง ขณะที่ฝ่ายหญิงต้องเลี้ยวไปใช้บ้านไคทางชานเท่านั้น

ไม่จำเพาะพื้นที่ภายนอกอย่างเฉลียงและชานเท่านั้นที่แยกการใช้ สอยระหว่างกลุ่มเพศชายและกลุ่มเพศหญิง การแบ่งแยกพื้นที่ตามเพศอย่าง ชัดเจนยังปรากฏต่อเนื่องเข้าไปในส่วนกลางเรือน ซึ่งเป็นพื้นที่ภายในด้วย โดย กระบะเตาไฟสำหรับต้มน้ำและผิงไอร้อนของกลุ่มฝ่ายชายอยู่ก่อนไปทางด้าน เฉลียง ขณะที่กระบะเตาไฟสำหรับหุงหาอาหารที่กลุ่มฝ่ายหญิงใช้ประจำนั้น อยู่ก่อนไปทางด้านชาน สมาชิกทุกคนภายในครัวเรือนต่างได้รับการปมเพราะ ครรลองการใช้สอยพื้นที่ตามเพศเป็นอย่างดีแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการแยกพื้นที่ เรือนตามกลุ่มเพศอันเคร่งครัดเช่นนี้ คือร่องรอยของความเป็นชุมชนนุพกาลที่ ยังดำรงอยู่ในสังคมไทดำ ทั้งนี้ เรือนของไทดำมักประกอบด้วยสมาชิกชาย หญิงหลายคนอยู่ร่วมกัน ยิ่งเป็นเรือนยาวด้วยแล้วยังมีผู้อยู่อาศัยมากขึ้นเป็น ทวีคูณ มีครอบครัวย่อยหลายครอบครัวอยู่ร่วมกันภายใต้ชายคาเรือนเดียวกัน ทำให้เรือนอันเป็นพื้นที่ส่วนตัวมีความเป็นพื้นที่สาธารณะแฝงอยู่ การแบ่งแยก พื้นที่ใช้สอยอิงตามเพศมิให้ปะปนกันจึงเป็นอุปายในการสร้างความสุขสงบของ การอยู่ร่วมกัน ปิดป้องมิให้เกิดโอกาสอันจักนำไปสู่การผิดผิดเมียมได้ง่าย

ความจริงแล้ว แนวปฏิบัติทำนองเดียวกันนี้ ก็ยังคงปรากฏมีต่อมาแม้ ในสังคมที่พัฒนาจนทันสมัยแล้ว เพียงแต่มิได้ปรากฏในเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัย หากแต่ปรากฏในอาคารทั้งสาธารณะหรือสาธารณะเท่านั้น เช่น การแบ่งแยก ระหว่างห้องพักชายและหญิง การแบ่งแยกห้องน้ำสาธารณะระหว่างชายและ หญิง เป็นต้น โดยมีเหตุผลที่หนุนอยู่เบื้องหลังไม่ต่างกันเลย

รูป 9.16 เรือนไทดำมีบ้านไคทั้งทางด้านเฉลียง และด้านชาน

9.3 อัตลักษณ์เรือนไทดำ

9.3.1 ลักษณะเด่น

เรือนไทดำสืบทอดความเป็นเรือนเสาสูงต่อเนื่องมาถึงทุกวันนี้ นักวิชาการผู้มีโอกาสผ่าเส้นทางทหกันดารเข้าไปศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับไทดำ เมืองวาดแห่งลุ่มน้ำดำ (แม่น้ำดำ) เมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมาเล่าให้ฟังว่าสามารถรู้ได้ทันทีว่าได้เดินทางผ่านเข้าสู่ถิ่นของคนไทแล้ว โดยสังเกตจากที่อยู่อาศัยที่เปลี่ยนจากเรือนติดดินของชาวเวียดนามเป็นเรือนใต้ถุนสูง (มนู อุดมเวช 2546) สำหรับคนไทยแล้ว เรือนเสาสูงเป็นสิ่งที่คุ้นเคยกันดีจนเห็นเป็นของธรรมดา แต่ที่ดินแดนพ่ายพของเวียดนามนั้นไม่ใช่มีเฉพาะคนไท สิ่งนี้จึงเป็น "อีกลักษณะที่โดดเด่นเป็นอย่างมากสำหรับพวกคนไทยดำและไทยขาว ที่แตกต่างไปจากบรรดาชนเผ่าและชนชาติอื่นๆ ก็คือลักษณะของเรือนที่เป็นเรือนใต้ถุนสูง" (ศรีศักร วัลลิโภดม 2544 : 29)

อาจสงสัยกันว่า ทำไมชาวไทดำในสิบสองจุไทจึงปลูกเรือนอยู่บนเสาสูง ทั้งๆ ที่ตั้งบ้านเกาะตัวอยู่บริเวณเชิงเขาอันปราศจากน้ำท่วมถึง ด้วยต้องสงวนทุ่งราบหุบเขาอันมีจำกัดไว้เป็นผืนนา ต้องไม่ลืมว่า โดยธาตุแท้แล้วคนไทที่กระจายตัวเหมือนพรมผืนใหญ่แผ่คลุมภูมิภาคเอเชียอาคเนย์และเหนือขึ้นไปอยู่ในถิ่นฐานที่มีสภาพสะเทินน้ำสะเทินบกมาแต่เดิม การปลูกเรือนเสาสูงจึงเป็นวัฒนธรรมการปลูกสร้างที่ติดตัวมาแต่อดีต (สุนทร ชุมสาย ณ อยุธยา 2539 : 95) ไม่ว่าจะเคลื่อนย้ายไปอยู่ถิ่นไหนก็ยังสะท้อนวัฒนธรรมการปลูกเรือนเสาสูงเป็นที่อยู่อาศัยสืบไป เช่นเดียวกับชาวจ้วง ชนชาติไทหนี่งผู้ซึ่งปักหลักตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนใต้ของจีน ก็ปลูกเรือนเสาสูงเป็นที่อยู่อาศัย แปรลกแยกจนโดดเด่นจากเรือนติดดินของชาวจีน ผู้มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมบกอย่างเห็นได้ชัด

ความเป็นเรือนเสาสูงนั้น เป็นลักษณะเด่นของเรือนชาวไทยขาวและไทดำ ที่แตกต่างจากเรือนของชนหมู่อื่นอีกหลายเหล่าที่อาศัยอยู่ในถิ่นฐานละแวกเดียวกัน แต่ระหว่างเรือนไทขาวกับเรือนไทดำ นักวิชาการทั้งหลายกล่าวพ้องกันในความไม่เหมือนกันว่า เรือนไทขาวมีหลังคาเป็นทรงสี่เหลี่ยม (เรือนตูปลาด) ส่วนเรือนไทดำมีหลังคาเป็นทรงโค้งกลมแบบกระดองเต่า (เรือนตูปกลม) เช่นที่ Joachim Schliesinger (1998 : 63) กล่าวว่า *"The roof of a White Thai house is rectangular, whereas the roof of a Black Thai house has the shape of a tortoise"*

ในอดีตรูปทรงของหลังคาคงเป็นเครื่องหมายแบ่งแยกเรือนของไทดำออกจากเรือนของไทขาวอย่างชัดเจน ภาพถ่ายเรือนไทดำแถบจังหวัดเตียนเบียน และเซินลาที่บันทึกไว้เมื่อ 40 กว่าปีที่ผ่านมา เป็นประจักษ์พยานแสดงให้เห็นว่า เรือนไทดำล้วนเป็นเรือนหลังคาทรงกระดองเต่า ที่เรียกกันว่า เรือนตูปกลมทั้งสิ้น (รูป 9.17) ณ วันนี้เรือนไทดำจำนวนมากปรับมาใช้รูปทรงหลังคาแบบ

สืบทอดอย่างไทขาว ความแตกต่างของรูปทรงหลังคาจึงไม่สามารถใช้เป็นเครื่องบ่งชี้ความแตกต่างทางวัฒนธรรมการปลูกสร้างระหว่างชนหมู่ทั้งสองได้อีกต่อไป แม้ว่าพวกไทขาวจะมีได้หันมาใช้หลังคาทรงกระดองเต่าคลุมเรือนเลยก็ตาม

รูป 9.17 เรือนไทดำบ้านแก่งเอียน อำเภอเดียนเบียน จังหวัดไลเจา เมื่อ พ.ศ.2503 ล้วนเป็นเรือนหลังคาทรงกระดองเต่า (วาดจากภาพถ่ายใน Phan Ngoc khuê, 2003:25)

อย่างไรก็ดีเรือนตลบกลมที่มีหลังคาทรงกระดองเต่าของชาวไทดำที่ยังหลงเหลืออยู่บ้างในละแวกนี้ เป็นประจักษ์พยานยืนยันความเป็นของแท้ดั้งเดิม และความโดดเด่นเป็นอัตลักษณ์ที่ไม่เหมือนใครได้อย่างดีที่สุด

ข้อเปรียบเทียบระหว่างเรือนไทขาวและเรือนไทดำอีกประการหนึ่งที่มักยกขึ้นมากล่าวกันเสมอคือจำนวนห้องเสา โดยเรือนไทขาวมีห้องเสาเป็นจำนวนเลขคู่ ขณะที่เรือนไทดำมีห้องเสาเป็นจำนวนเลขคี่ ตามคตินิยมเลขมงคลที่ต่างกันไป ชาวไทขาวนั้นนิยมเลขคู่ "ที่เป็นเช่นนี้เพราะพวกไทขาวมีความสัมพันธ์กับพวกคนจีน เลยรับวัฒนธรรมบางอย่างจากพวกคนจีนทำให้นิยมบ้านเรือนเป็นห้องคู่ไป" (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534 : 29) ความแตกต่างระหว่างชนหมู่ทั้งสองในประการหลังนี้ยังคงปรากฏอยู่ไม่จางหาย เรือนไทดำโดยทั่วไปจึงเป็นเรือน 3 ห้องเสา 5 ห้องเสา หรือไม่กี่ 7 ห้องเสา การถือเลขคี่เป็นเลขมงคลของไทดำยังยืนยันได้จากการนิยมทำบันไดเรือนให้มีจำนวนชั้นเป็นเลขคี่ บันไดเรือนของไทดำ จึงมีจำนวนชั้นแปรผันอยู่ระหว่าง 7 ชั้น 9 ชั้น หรือ 11 ชั้น สัมพันธ์กับความสูงของพื้นเรือนจากระดับดิน

9.3.2 เขากูด : สัญลักษณ์เหนือจั่วเรือน

เหนือจั่วเรือนตูปกลมหรือเรือนหลังคากระดองเต้าของไทดำประดับด้วยไม้ไขว้ เรียกว่า *mei hu* [เขากูด] เสริมส่งให้เรือนของไทยต่างามเด่นเหนือเรือนของชนหมู่ใดในดินแดนพหัพพของเวียดนาม เรือนหลังคากระดองเต้ากับเขากูดเสมือนเป็นของคู่กันโดยแท้ แม้เรือนไทยขาวมีความละม้ายเรือนไทดำหลายประการ แต่ก็ไม่มีเขากูดประดับไว้ รวากับไม้ไขว้ของค้ำประกอบของเรือนตูปลาด ด้วยเหตุนี้ เรือนไทดำจึงอวดโฉมงามสง่าท่ามกลางขุนเขาและราวป่าแห่งสิบสองจุไทที่ไม่มีใครเหมือน

โดยความหมายของคำแล้ว เขากูด ประกอบด้วยคำว่า เขาชึ่งหมายถึงถึงรยางค์คู่อันแข็งแรงและโค้งงอที่ยื่นออกมาจากหัวของสัตว์ ในที่นี้ก็คือเขาควาย เขาของสัตว์เลี้ยงคู่เรือนไทดำที่ช่วยลงแรงไถดินทุกๆ ฤดูกาลทำนา ส่วนคำว่า กูด แปลว่าหมายไว้เป็นสัญลักษณ์ รวมความแล้ว เขากูด คือรูปเขาควายที่ทำไว้เป็นสัญลักษณ์ อนึ่ง คำว่า กูด ยังพ้องกับกับชื่อเพิ่นชนหนึ่ง ซึ่งไทดำนิยมเก็บมาทำกับข้าว ที่คนไทยรู้จักกันในนาม ผักกูด นั่นเอง

การหมายรูปเขาควายไว้เป็นสัญลักษณ์เหนือจั่วเรือนไทดำมีเรื่องเล่าที่ร้อยเรียงขึ้นเป็นตำนานอยู่หลายสำนวน สำนวนหนึ่งมีความสังเขปว่า เมื่อครั้งที่ฟ้ากับดินยังเชื่อมต่อกันได้นั้น ผู้หญิงอยู่เมืองน้ำบนดิน ส่วนผู้ชายอยู่เมืองฟ้าเบื้องบน ควันหนึ่ง หญิงนางหนึ่งได้แอบขึ้นไปบนเมืองฟ้า เกิดพบและชอบพอกับชายผู้หนึ่งจนมีสัมพันธ์สวาทกัน ต่อมานางได้ให้กำเนิดลูกชาย แต่ภายหลังเมืองดินกับเมืองฟ้าตัดขาดจากกัน ไม่สามารถไปมาหาสู่กันได้ งายดังเดิม เพื่อให้ชายคนรักที่ลงมาจากเมืองฟ้าหานางได้พบ นางจึงทำเขากูดติดไว้ที่จั่วเรือนเป็นเครื่องหมายให้สังเกตเห็นได้ง่าย (คำจอง, 2547)

อีกสำนวนหนึ่งเล่าต่อกันมาว่า ครึ่งที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะระส่ำระสาย โยกย้าย พลัดพราก การอพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่ดินแดนสิบสองจุไทนั้นกระทำกันยามกลางคืน หมู่คนไทดำด้วยกันจึงนัดแนะกันว่า หากพลัดแยกแตกสลายไปตั้งบ้านสร้างเรือนอยู่หนใดก็ให้ทำรูปพระจันทร์เสี้ยวติดไว้ที่จั่วเรือน หากเคลื่อนผ่านไปพบเห็นจะได้รู้ว่าเป็นพวกเดียวกัน (ทวี สว่างปัญญางกูร, 2547) พึงสังเกตว่า รูปโค้งเรียวยาวของพระจันทร์เสี้ยวหงายนั้นละม้ายเหมือนกับรูปเขาควายที่โค้งเป็นวงมากที่สุด (รูป 9.18)

รูป 9.18 รูปโค้งเรียวยาวของพระจันทร์เสี้ยว
และเขาควาย

พระจันทร์เสี้ยว

เขาควาย

นอกเหนือจากนี้ ยังมีสำนวนที่เกี่ยวข้องกับผักกูดอีกด้วย เรื่องมีอยู่ว่า สะใภ้ไทดำนางหนึ่ง ออกไปหาเก็บผักกูดในป่าเพื่อนำมาทำอาหารเลี้ยงปู่ย่า นางจนท้อจนท้อปากก็ไม่มียอดผักกูดให้เก็บกลับบ้าน ความเสียใจที่ไม่ได้ยอดผักกูดเลยทำให้นางนั่งร้องไห้ในป่านั้น เหล่าผักกูดทั้งหลายได้รู้ได้เห็นโดยตลอดก็ซึ่งแกล้งใจในความกตัญญู จึงพากันแย่งยอดอ่อนให้นางได้เก็บ เพื่อเป็นการรำลึกถึงบุญคุณของผักกูด นางจึงนำลวดลายของผักกูดมาทอประทับไว้บนผืนผ้า ทั้งยังประดิษฐ์เป็นลวดลายบนเขากูดประดับไว้เหนือจั่วเรือนอีกด้วย (สุนันท์ อุดมเวช, 2537 : 63)

เรื่องเล่าอันเป็นตำนานของชุมชนเช่นที่กล่าวมาบ่งบอกถึงความสำคัญของเขากูดได้เป็นอย่างดี พร้อมกันนี้ ยังแสดงถึงความเป็นสังคมพื้นถิ่นโดยแท้ ที่มักมีการผูกเรื่องราวเป็นนิทานเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ

โดยส่วนประกอบแล้ว เขากูดเกิดจากการนำไม้ขนาดเดียวกัน 2 อันวางประกบไขว้ทแยงกันเป็นรูปกากบาท ส่วนล่างของจุดประกบซึ่งเป็นส่วนที่ทำหน้าที่เป็นขาสำหรับยึดติดกับจั่วเรือนคงความเรียบของไม้ไว้ดังเดิม ส่วนบนที่ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ของเขากูดขึ้นเหนือจั่วเรือน ส่วนหลังนี้เองที่มีการประดิษฐ์ลวดลายตกแต่งอย่างงดงาม

แม้ว่าการใช้ไม้ไขว้ประดับเหนือยอดจั่วจะปรากฏเป็นสามัญในเรือนของชุมชนหลายเหล่าที่ครองถิ่นฐานอยู่แถบคาบสมุทรอินโดจีนรวมทั้งหมู่เกาะทางตอนใต้ โดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรมทำนาที่มีความเป็นสัตว์คู่ยากยิ่งเห็นได้ชัด แต่ชื่อเรียกและลักษณะแปลกแยกแตกต่างกันไปตามเพศภาษาและวัฒนธรรมการปลูกสร้างของแต่ละชุมชน

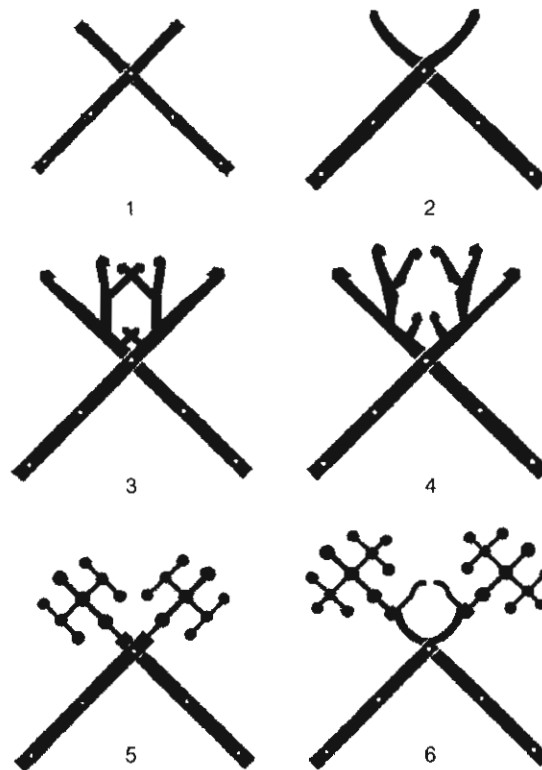
ความพิเศษของไม้ไขว้เหนือจั่วเรือนของไทดำในแดนพำนักของเวียดนาม อยู่ที่ไม่ได้มีจำเพาะรูปกากบาทเท่านั้น แต่ได้มีการดัดแปลงเสริมแต่งจนมีหลายลักษณะ ได้แก่

ก. *ແຂ ທູດ ພາຍ* [เขากูดหม้าย]

ข. *ແຂ ທູດ ນົມ* [เขากูดจิม]

ค. *ແຂ ທູດ ຫຸວໂຮງ* [เขากูดลายบัว]

ทั้งหมดนี้ เขากูดหม้ายมีลักษณะเรียบง่ายที่สุด เป็นเพียงไม้ไขว้ทแยงธรรมดาที่ส่วนบนแยกออกเป็น 2 กิ่ง เขากูดประเภทนี้ที่ทำจากลำไม้ไผ่มีลักษณะไม่แตกต่างจากไม้ไขว้เหนือจั่วเรือนเครื่องผูกทั่วไป ที่พบได้ในชนหลายเผ่าพันธุ์ แสดงให้เห็นถึงการมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมการปลูกสร้างร่วมกัน ต่อเมื่อไม้จริงมาประดิษฐ์และมีการแต่งลายประกอบแม้เพียงเล็กน้อย ลักษณะเฉพาะกลับแสดงออกมอย่างง่ายดาย ยิ่งเขากูดจิมและเขากูดลายบัวซึ่งก็คือ เขากูดลายบัว นั้น มีการเสริมแต่งเป็นพิเศษ ก็ยิ่งล้ำแดงความเป็นตัวตนของไทดำออกมาอย่างเด่นชัด (รูป 9.19)

รูป 9.19 เชากุด 1-2 เชากุดหม้าย 3-4 เชากุดจิม
5-6 เชากุดลายบัว

เชากุดจิมมิใช่เป็นเพียงไม้ไขว้ทแยงรูปกากบาทที่ส่วนบนแตกออกเป็น 2 กิ่งหลักเท่านั้น แต่ยังมี การแต่งเป็นกิ่งย่อยแตกแขนงออกไปอย่างแปลกตา ส่วนเชากุดลายบัวนั้นบ่งบอกอยู่ในตัวแล้วว่าแต่งเป็นลายบัว ลักษณะเป็นตุ้มกลมประดับอยู่ และนี่เป็นอีกครั้งหนึ่งที่ความเป็นชุมชนที่ถือเลขคี่เป็นเลขมงคลแสดงออกมาให้ประจักษ์เห็น ด้วยการกำหนดตุ้มกลมบนเชากุดต้องให้มีจำนวนเป็นเลขคี่ เช่น 7 9 หรือ 11 เสมอ ทั้งเชากุดจิมและเชากุดลายบัวนี้เองเป็นที่มาของลวดลายผักกูดที่ปรากฏอยู่บนเชากุด

ทั้งนี้ เชากุดแต่ละประเภทมีธรรมเนียมกำหนดใช้ไม่เหมือนกัน เชากุดหม้ายใช้เฉพาะเรือนของหญิงโสดหรือไม่ก็หญิงหม้ายตามชื่อเรียกเท่านั้น เชากุดจิมใช้ประดับเรือนของคนธรรมดาสามัญทั่วไป แต่สำหรับเชากุดลายบัวนั้นหากประดับเหนือจั่วเรือนหลังใด มีนัยยะแสดงถึงความเป็นครอบครัวที่มีบุตรหลานหลายคน มีความมั่งคั่ง และมีอำนาจ หมายถึงสำหรับเรือนชนชั้นผู้ท้าวโดยเฉพาะ (คำจอง ,2547)

เชากุดอันงามเด่นเหนือเรือนไทดำจึงมิใช่เพียงเชาควย เสี้ยวจันทร์ หรือผักกูดอันเป็นสัญลักษณ์ แสดงความเป็นพวกเดียวกัน หรือแสดงความเป็นคนเชื้อชาติที่มีความกตัญญูอยู่ในสายเลือด ลึกลงไปเชากุดยังซ่อนความหมายถึงเชิงสัญลักษณ์ ที่บ่งบอกฐานะทางสังคมของเจ้าของเรือนไว้อีกด้วย